

UZUN YÜRÜYÜŞ

Yüksek sınıf ve sınıf

SOSYALİST

DERGİ

SAYI 71

FİYATI 2YTL

www.uzunyuruyus.com

EKİM 2005



KÜRT SORUNU VE ÇÖZÜM OLASILIKLARI

Ağıtla Umudun Buluştuğu Gün
Halil ARARAT

Felsefe Dersleri: HEGEL
Haşmet ZEYBEK

Karanlık Aklın Şövalyeleri
Eren CAN

Antropoloji Kuramları ve Kuramcılar
Sibel ÖZBUDUN-Balkı ŞAFAK

Dünyayı Yorumlamanın ve
Değiştirmenin Yolu
Bayram KAYA

Avrupa Birliği mi?
Sırat Köprüsü mü?
Ragıp ZARAKOLU



POST
MODERN
İZM

MARX
İZM



MERHABA:

Bu sayımızda, gıncelliğinden ötürü Ermeni sorunu üzerine olan yazımızı tekrar yayımlıyoruz. Partinin kuruluş dönemine ilişkin atıfların bulunmuş olması, yazının konuya ilişkin tartışılan içeriğinden birşey eksiltmiyor. Tabular ve yalanlar üzerine kurulu, inkârcı ve bir o kadar da ırkçı olan sistem; farklı seslere taahhüt edememekte, demokratik tartışma ortamından korkusunu azgın karşı saldırı kampanyaları yürüterek göstermektedir...

Bu sayımızda, felsefe üzerine olan yazılar bir miktar önplana çıktı. Bu durum, gerek felsefe atölyemizin çalışmasının, gerekse de atölye dışındaki arkadaşların konuya ilgisini gösteriyor. Daha nitelikli ürünler temini ve beklen-timizdir.

Devamı olan yazıların bir kısmı elimize geçmediğinden, bir kısmı da; sayfa sayısını geçici olarak 48 sayfaya düşür-düğümüzden bir sonraki sayımıza bırakıyoruz. Yazarlarımızın ve okurların anlayışla karşılayacağını ümit ediyoruz.

Yazıların zamanında bize ulaştırılması, düzenimiz açısından önem taşıyor. Daha önce de bunu ifade etmiş olmamıza rağmen, bazı yazarlarımızın, bu uyarımızı dikkate almadığını görüyoruz.

Yine bu sayımızda, zamansız kaybettiğimiz bir yoldaşımızın üzerimizde yarattığı acı ve burukluğu ifade etmek istiyoruz.

Felsefe grubu çalışanlarımızdan, yaşamıyla hepimizde saygı uyandıran Hüseyin ŞAN yoldaşın ailesinin ve dostlarının acısını paylaşarak, başsağlığı diliyoruz.

Bir sonraki sayımızda buluşmak üzere...

Ön Kapak Fotoğrafı: (Esir Dersim 38 İsyançıları ve askerler)
© HASAN SALTİK'ın izniyle KALAN MÜZİK arşivinden yayımlanmıştır.

Arka Kapak Fotoğrafı: (Kükçü Köyü'nden Güllizar)
© MAMO BARAN, Koçgiri/Kuzey-Batı Dersim (Tohum Yayıncılık) adlı kitabından alınmıştır.

TOHUM BASIM YAYIN GÖSTERİ VE
ORGANİZASYON LTD. ŞTİ. adına

Sahibi ve Yazışmaları Müdürü: M. Ali VARİŞ

Adres: İstiklal cad. Büyük Bayram Sokak No: 19 K: 3
Beyoğlu / İSTANBUL

TEL/FAX: (0212) 251 05 61

uzunuyuruyus@netbulmail.com

Baskı: BERDAN Matbaacılık

UZUN YÜRÜYÜŞ

EKİM 2005 SAYI: 71
Fiyatı: 2.000.000 TL (KDV Dahildir)

İÇİNDEKİLER

SUNU.....	01
UZUN YÜRÜYÜŞ'TEN.....	02
Ağıtla Umudun Buluştuğu Gün: 24 NİSAN.....	5
HALİL ARARAT	
Karanlık Aklın Şövalyeleri-III.....	17
EREN CAN	
Yolu Felsefeyle Açılır.....	26
BAYRAM KAYA	
Felsefe Dersleri:Hegel-2.....	32
HAŞMET ZEYBEK	
Avrupa Birliği mi? Sırat Köprüsü mü?.....	40
RAGİP ZARAKOLU	
Antropoloji/Kuramlar ve Kuramcılar.....	42
SİBEL ÖZBUDUN-BALKI ŞAFAK	
OKAN ÜNSAL'ın Anısına.....	47
MEHMET YEŞİLTEPE	

Avusturya İrtibat: B. KAHRAMAN
Enns gasse 21/33 1020 Wien AVUSTURYA

İsviçre İrtibat: MUSTAFA KORU
Grabmatt Weg 14 3176 Neuene gg Bern

Tel: 0041 0317415986

İsveç İrtibat: MUSTAFA ÜLKER
Tel: 0046 737 293 343

Almanya İrtibat: NURİ ASLAN
Florstadt Str 16

60385 Frankfurt Am Main
Tel: 0049 694 699 92 06

Fransa İrtibat: AHİ HİDİR
Tel: 0033 0679811683

BANKA HESABI: Mehmet Ali VARİŞ- İŞ BANKASI
TL/1011 1519452 Beyoğlu şubesi
EURO/Mar/ 3246817
İsviçre. Frang/ 3246836
EURO/Vakıflar Bankası-Beyoğlu/026-4032973

Kürt Sorunu ve Çözüm Olasılıkları

Son günlerde yazılı-görsel basında, "Türkiye bir iç savaşa mı sürükleniyor?" sorusu sıkça tartışma konusu olma-ya; bu eksen etrafında çok çeşitli yorumlar yapılmaya başlandı. "Bir yerlerden düğmeye mi basıldı?" sorusuna; değişik bakış açılarından yanıtlar verildi. Hiç kuşku yok ki, bu noktada duyulan kaygı ve korkular nedensiz değildir. Şovenist dalga, Kürt sorunu odaklı gelişmelere dayalı olarak yükselişini sürdürmeye devam ediyor.

Öte yandan önümüzdeki tarihsel süreç, mevcut statükoyu tehdit eden yeni gelişmelere gebe gibi görünüyor. Zira; Irak'ta ABD şemsiyesi altında da olsa, Kürt sorunu belirli bir çözüm noktasına ulaşmış bulunuyor. Kürdistan'ın Irak parçasında Kürtler, federe bir devlet şeklinde örgütlenerek, Irak'ın genel yönetiminde önemli ölçüde söz sahibi haline gelmişlerdir. Kürt liderlerden Talabani, bir süredir devlet başkanlığı koltuğunda oturmaktadır.

Irak'ta yaşanan bu gelişmelerin, Kürdistan'ın diğer parçalarında yaşayan Kürtler arasında yankı bulmaması düşünülemez. Hiç kuşku yok ki, Irak'ta sular henüz durulmamıştır. Dolayısıyla, gelecekte Irak parçasındaki Kürtlerin durumunun ne olacağı sorusunun da net bir cevabı yoktur. Yani; mevcut kazanımlarını, işgalci güçlerin önderlik ve denetiminde oluşturulmaya çalışılan Federal Irak Devleti yapılanması çatısı altında koruyabilecekler mi?

Bu seneryo uygulamada başarısız olursa ne olacak? Böyle bir durumda; mezhep ve ırk çatışmasına dayalı kanlı bir iç savaşın patlak vermesi en güçlü olasılık olarak görülmektedir. Böyle bir durumda Kürtler, "bağımsız" bir devlet olarak ortaya çıkabilirler mi? Çıkarlarsa, ayakta kalma şansları olacak mı? Bilinen nedenlerden dolayı; Türkiye, İran, Suriye onlara böyle bir şans tanımamak için ellerinden geleni yapmaya çalışacaktır. Tabi ki bu fırsat, kendilerine ABD ve diğer baulı emperyalist güçler tarafından tanınırsa. Hiç kuşku yok ki, Irak'taki Şiiler İran'ın dümen suyuna girerlerse, Kürtlere karşı "Kraldan çok kralcı" olacaklardır. Aynı şekilde, Türk devleti Kürtlere karşı Iraklı Türkmenleri kullanmak isteyecektir. Şimdilerde, eli kolu emperyalistler tarafından bağlandığı için kullanamıyor olsa da, Türk devletinin Iraklı Türkmenler üzerinde azımsanamıyacak bir nüfusu vardır. Çok zengin petrol yatakları üzerinde bulunan Kürt toprakları, Sunniler için de hedef haline gelecektir. Uzun lafın kisası; böylesi bir kaos ortamının ortaya çıkması durumunda, Kürtlerin düşmanı çok olacaktır. Ve böylesi bir durumda, ne yazık ki Kürtlerin kaderi yine emperyalistlerin elinde olacaktır. Öte yandan, Irak'ta yaşanan direnişin Orta Doğu'ya yayılması durumunda, emperyalizmin işgalci bir güç olarak bölgede uzun süre kalma şansı azalacaktır.

Kürtlerin, Kürdistan'ın Irak parçasındaki mevcut durumu, özellikle de bu durumun bu vb. şekilde kalıcılığı, Türk egemen sınıfları tarafından Türk devletinin "bölünmez bütünlüğüne" karşı ciddi bir tehdit olarak algılanmaktadır. Muhalefeti ile iktidarı ve silahlı kuvvetleri ile Türk devleti yöneticileri, varsaydıkları böylesi bir tehdit gerçeği bilinciyle hareket etmektedirler. Onlar arasında ortaya çıkan çelişki ve çatışmalar, bu tehditin algılanması noktasında değil, bu tehdidin bertaraf edilmesi ya da ortadan kaldırılması noktasında ortaya çıkmaktadır. Son bir iki aydır yaşanan gelişmeleri doğru bir bakış açısından irdelersek, bu saptamamızın pratikte somut birçok ipucunu görebiliriz.

"PKK terörü" noktasında bütün egemen sınıf klikleri aynı görüştedirler. Hep bir ağızdan ve yek vücut olarak, "PKK terörü"nü lanetlemektedirler. Ancak, "PKK terörü"nin ortadan kaldırılması, daha önemlisi de "Kürt sorunu"nun bir çözüme kavuşturulması noktasına gelince, egemen sınıf kliklerinin arası hızla açılmaktadır. Bu noktada, iki ayrı kampın şekillenmekte olduğuna tanıklık etmekteyiz. "Aydınlar Dilekçesi" bu kamplaşmanın su yüzüne çıkmasında önemli bir işlev gördü. Zira, dilekçeci aydınlar, PKK de dahil örgütlü Kürtler ile Türk devleti arasında arabuluculuk rolünü üstlendiler. Ve her iki tarafa da "Misak-ı Milli" sınırları çerçevesinde "kalıcı barışı" sağlama çağrısında bulundular.

Bu çağın, kısmen başarılı da oldu. Dilekçeci aydınların temsilcileriyle görüşen Başbakan, "özel mesaj" vermek üzere Diyarbakır'a bir gezi de düzenledi. Demirel gibi, bir kez daha, o da "Kürt sorununun" varlığını kabul etti.

Başbakan'ın "jesti" karşılıksız kalmadı: PKK şartsız olarak bir aylık "ateşkes" ilan etti. Diğer Kürt siyasi çevreleri de, Başbakan'ın bu yaklaşımını olumlu karşıladılar. Ve Kürt sorununun çözümüne yönelik kendi paketlerini hazırlamak üzere kollarını sıvayacaklarını açıkladılar. Kısacası, AB menşeli bir çözüm için, AKP ve Kürt siyasi çevreleri açısından işler yolunda gidecek gibi görünmeye başlamıştı ki, "Apo'ya özgürlük" kampanyası, ortama tuz-biber ekerek, statükocu kampın ekmeğine hem yağ hem de bal sürdü. Zira onların, klasik inkâr politikalarının hem meşruiyeti, hem de ayakta kalabilmesi, tamamiyle "PKK terörü"nü varlığı ile doğrudan bağlantılıdır. Keza; Kürt düşmanlığı ve inkarcılığı, "PKK terörü" karşıtlığı ile rahatlıkla gizli-yebilmektedirler.

Başbakan'ın Diyarbakır "çıkartması" ve o esnada yaptığı açıklamalar, inkarcı statükocu kampın sert tepkileriyle karşılaştı. TSK çevreleri adına yapılan açıklamalarla hükümet sert şekilde uyarıldı. Yapılan MGK toplantısında, hükümet, adeta sorguya çekildi. "Kızıl elmacı" blok sözcülerinden bazı medya patronlarına değin birçok egemen sınıf çevresi hükümete ateş püskürdü. Hükümet, bu tepkiler karşısında kem-küm ederek, kendisini, "Diyarbakır çıkartması" öncesi bulunduğu mevziye geri çekti. Aslında; "Apo'ya özgürlük" kampanyası, Hükümetin de imdadına yetişti. Böylelikle sistem içinde, "Kürt sorununa çözüm arama"

girişimi, molotof kokteyl ateşleri ile polis joplari arasında gümbürtüye gitti.

Bir gerçeği saptamak ve altını çizmek gerekir: Bugünkü mevcut bölgesel ve uluslararası konjunkturda PKK'de dahil hatırı sayılır Kürt siyasi çevreleri, Kürdistan'ın Türkiye parçasındaki "Kürt sorunu"nun Misak-ı Milli sınırları içerisinde şu ya da bu şekilde çözülmesinden yana tavır geliştirmektedirler. PKK'nin yeniden silaha sarılması dahi, Türk devleti ile masaya oturabilmek için başvurulacak bir taktiktir. Bu yolla AB'nin Türk devleti üzerindeki baskısını artıracak ve aynı zamanda AB tarafından Kürtlere verilen desteğin güç kazanacağını hesaplamaktadırlar. Kısacası; geleceğe dönük plan ve niyetleri bir yana bırakılırsa; hatırı sayılır Kürt çevrelerini bir araya getiren en önemli ortak payda şudur: Misak-ı Milli sınırları içerisinde, yasal zeminde Kürt hareketinin kendisini politik arenada "özgürce" ifade edebilmesi talebidir.

Kuşkusuz Kürtler, politik arenada "özgürce" kendilerini ifade etme taleplerini ortaya sürerken yalnız değillerdir. Bu noktada; kendilerini "ulusal azınlık" olarak gören AB tarafından, desteğe sahiptirler. Kuşkusuz bu noktada, ABD de AB'nin arkasında görünmektedir. AB'nin yürürlükte olan resmi Kürt politikasına göre, Kürtler Türkiye'de Aleviler gibi büyük bir azınlıktır. Biri mezhepsel dini diğeri ulusal-etnik azınlık. Diğer alanlarda yapılan kısmi reformların uygulanmasını, siyasi alanda da reforma gidilmesini, Türk devletinden talep etmektedirler. Yani, AB'ye göre Türkiye'de Kürt kimliği taşıyan siyasi partiler kurulabilmelidir.

Zira, AB'ye göre, Bulgaristan'da, Türk azınlığa tanınan haklar, Türkiye'de Kürt azınlığa ve diğer azınlıklara niye tanınmasın? Bulgaristan'da, AB'nin azınlık politikacıları çerçevesinde, Türk kimliğine dayalı siyasi bir parti kurulmuş, bu parti genel seçimlere katılmış, seçimden Bulgaristan siyasi hayatında kilit rol oynamaya açık önemli bir güç olarak çıkmıştır. Bu durum Bulgaristan'ın Milli birlik ve bütünlüğünü tehdit edecek sonuçlar doğuracak gibi görünmemektedir. Tersine; Bulgaristan'da rejimin güç kazanmasına katkıda bulunacağını ipuçlarını vermektedir.

Hiç kuşku yok ki, AB bürokratları, Türkiye'deki yandaşlarına, Bulgaristan örneğinin Türkiye'deki Kürtler için de bir çözüm olabileceğini anlatmaktadırlar. Dahası, AKP böylesi bir çözüm modeline yeşil ışık yakma yaklaşımı içine girmeye hazırlanıyor gibi görünmektedir.

İşin aslına bakılırsa; Türkiye'de Bulgaristanvari bir çözümle Kürt sorununun çözüme kavuşturulması, Türk egemen sınıfları ve Türk devleti açısından en kârlı yoldur. Diğer çözüm olasılıklarına ve çözümsüzlük durumuna kıyasla; en az kayıba uğrayacakları çözüm yolu, budur! Zira, böylesi bir çözüm yolu, onların mevcut statükoda köklü değişimler yapmalarını, mevcut sistemlerinden köklü geri adımlar atmalarını gereksiz kılacaktır. AB'nin dayattığı bugünkü resmi çözüm yolu, aslında, Türk devleti için en makul olan yoldur. Ve en önemlisi de, Türk egemenleri çoğunlukla, bunun bilincindedirler. Onlar, arasında çelişmelere yol açan, kaygılar ve korkular yaratan nedenler farklıdır: Böyle bir durum, "ayrılıkçı Kürt hareketini"

güçlendirebilir. Türk devletinin "bölünmez bütünlüğü" açısından mevcut olan tehlike ve tehditin daha hızlı büyümesine yol açabilir.

Sivil-asker, AB yanlısı yönetici takım arasında AB'nin önerdiği çözüm yolu önerisi utangaç şekilde benimsenmektedir. Çünkü, onlar, bu çözüm yolunun, bazı riskler taşımakla birlikte en azında belli bir dönem sorunun gündemden uzaklaştırılabileceğini hesaplamaktadırlar.

Bu kesim, aynı zamanda şununda bilincindedir. Mevcut çözümsüzlük noktasında direktmenin, kanlı bir etnik savaş sürecini hızlandırabileceğini, böylesi bir gelişmenin de, kesin bir "bölünmeyi" beraberinden getireceğinin farkındadırlar. Etnik temele dayalı kanlı bir "iç savaş" sürecinde dış güçler uzun süre seyirci kalmıyacaklar. En son Yugoslavya örneğinde görüldüğü gibi, "barış güçleriyle" araya gireceklerdir.

Kısacası: Türk egemen sınıfları açısından mevcut koşullarda, Kürt sorununu, AB'nin azınlık politikaları çerçevesinde çözüme kavuşturabilmek (kuşkusuz bunu başarabilirlerse) en mantıklı ve makul çözümdür. Bu koşullarda, Kürtler açısından da bu türden çözüm yolu körtütün iyisidir.

Kürt-Türk etnik kimliğine dayalı şovenist dalgaın tımanışının sürmesi, ortamı git gide daha fazla gerecek, dahası kanlı bir iç savaş ortamına zemin hazırlaması da beraberinde getirecektir. Kürtler, henüz böyle bir savaşa hazır değildirler.

Eğer Kürdistan'ın Türkiye parçasındaki Kürt hareketi, ayrı bir devlet kumak istiyorsa, kanlı bir "iç savaş" daha doğrusu kanlı ve çetin bir ulusal kurtuluş savaşını göze almak zorundadır. Böyle bir savaşın bedelleri çok ağır ve acı

olmakla birlikte, mevcut bölgesel ve uluslararası konjektür, zafer kazanmak açısından birçok avantajları bağrında taşımaktadır. Zira, Orta Doğu'da kazanmaya devam ediyor. Eski Irak sınırları içerisinde bulunan Kürdistan parçasında yaşayan Kürtler, federatif biçimde de olsa bir devlet şeklinde örgütlenmiş durumundadırlar. Türkiye parçasında patlak verecek bir kurtuluş savaşına kayıtsız kalacakları düşünülemez. Ve Türkiye parçası da kazanılacak bir zafer bu iki parçanın birleşmesini de beraberinde getirebilir.

Bu birleşme, Irak Federal Devleti çatısı altında olabileceği gibi ayrı bir Kürt devleti şeklinde de olabilir. Böylesi bir durumda büyük olasılıkla emperyalizmin şemsiyesi altında ayrı bir Kürt devleti ortaya çıkabilir. Türk egemen sınıfları, dolayısıyla Türk devleti açısından, Kürdistan'ın Türkiye parçasında, kararlı ve güçlü bir "ayrılıkçı" Kürt ulusal hareketinin var olmayışı büyük bir şanstır. Ki, bu şansa da, PKK "önderliğini" teslim almayı başararak sahip olmuştur.

Türk devleti ve Kürt ulusal hareketi açısından mevcut koşullarda farklı çözüm olasılıklarını içerisinde barındıran tablo, en genel hatları ile böyle özetlenebilir. Ve mevcut tablo bize gösteriyor ki, yakın vadede Kürdistan'ın Türkiye parçasında, "çözümsüzlük" çözüm olmaya devam edecek gibi görünüyor.

Bugünkü mevcut politik duruşlarına bakıldığında, ortalıkta ne kararlı ve çetin bir iç savaş göze alacak bir Kürt ulusal hareketi var, ne de Kürt sorununu AB normları çerçevesinde de olsa kısmen çözmeye namzet Türk egemen sınıfların politik organizasyonu var.

Zira, bugüne kadar, resmi düzeyde, Kürt sorununu AB normları çerçevesinde barışçıl yollardan

çözümleme talebine sahip siyasi bir parti ya da bir başka ciddi oluşum ortaya çıkmadı. Dolayısıyla sorunu, Misak-ı Milli çerçevesi içerisinde çözme amacı güden Kürdi çevreler, karşılarında bir muhatap bulamamaktadırlar.

Bu durumun birçok nedeni vardır: *Birincisi*; Osmanlı'nın parçalanma döneminin tarihi argümanlarına dayanan inkarcı asimilasyon politikasının, yönetici kesim üzerinde, özellikle de TSK yönetim mekanizmalarında hayli etkin oluşu... Ve TSK'nın AB normlarına dayalı çözüm yoluna karşı ayak diremesi. *İkincisi*; Kürt sorununun çözümsüzlüğü, şovenizmi kışkırtmak için eşi bulunmaz bir araçtır. Sınıfsal çelişkilerin üzerine şal atmak için de şovenizm iyi bir kumaştır. *Üçüncüsü*; Kürt hareketinin, mevcut koşullarda yakın vadede fiili olarak ciddi ve güçlü bir tehdit ve tehlike durumu yaratmıyor olması. Bu son neden, yukarıda sayılan ve bunlara eklenebilecek olan birçok nedenin içerisinde en başta geleni ve en önemlisidir.

Türk devleti, Kürtlerin, Misak-ı Milli sınırları içerisinde barışçı yoldan çözüm taleplerini, karşılıksız bırakmaya devam ederse; bu durum, git gide Kürt halkı arasında şiddete dayalı çözüm yolları arama eğiliminin güç kazanmasına ve ayrılma eğilimlerinin güçlenmesine yol açacaktır. Kürt ulusu arasında bu vb. eğilimlerin güçlenmesi, silahlı mücadeleye dayalı ulusal kurtuluş savaşının ortaya çıkması gelişmesi ve zafer yürümesi açısından olmazsa olmaz vehçeler olacaktır. Sarsılmaz bir ulusal bilinç ve güçlü bir ayrılma isteği ile donanan bir ulusu, ne hareketin önderliğinin teslim alınması, ne de zulüm ve kıyımın en canî biçimleri yolundan dönderemez!..

Ağıtla Umudun

Buluştugu Gün: 24 Nisan

Halil ARARAT

Geçtiğimiz yıllarda kimi din alimleri Kuran'ın ayet ve kelime sayılarından, kimi Türk "aydın"ları da M. Kemal'in hayatındaki önemli takvim yapraklarından 19 sayısının "mucizevi sırrını" keşfetmişlerdi. Bu keşif "Türk'ün makus talihini yenen" Atatürk'ün "ilahi bir güçle" hareket ettiğini, başka bir deyişle "Tanrı'nın Türk'ten yana" çıktığını gösteriyordu. Tercihini bir şekilde belli etmek isteyen Tanrı, 19'ları bir şifre olarak kullanmış olmalıydı(!)

19'ları bilemeyiz ama 24 rakamının Tanrıyla da, şeytanla da bir ilgisi yok. Anadolu'nun büyük acısıyla umudunun döne dolaşa 24 Nisan'da başlaması, ne "Allah'ın hikmeti" ne de "Ermeni cinlerinin marifeti" sayılabilir. Olsa olsa, tarihin ilginç ve anlamlı tesadüfünden biridir. Ki bu sayede iki büyük olayı aynı gün anma durumundayız. Birini kanayan birini coşan yürekle...

24 Nisan, "ölümlerden yeniden doğma"nın bundan daha iyi bir simgesi olamaz herhalde. Milyonların ölüm fermanını yazanlara inat, milyonların kurtuluş ışığı yakılmış işte; güneşin bir parça yüzü gülümüş, bu yasak toprağın alnında...

Kars'lı Ermeni çocuğu, soykırım tanığı, gönüllü haytık⁽¹⁾, kızıl şair Yeğişe Çarents'in "ter yıka germez revenci/ter yıka arkadaş Suphi'n"⁽²⁾ şeklindeki öngörüsünce olmuş İbrahim'in partisiyle gelişi. Suphiler'in mirasını yüklenmiş olarak, tarihin cilvesi özne, dördüncü ayın 24'ünde.

AĞLAMA SEVGİLİ YURDUM
"Tehcir" demişler adına
cennetin yolunu döşeyip
ayakların altına,
Vermişler yetkiyi
ehl-i müslüm, vatan perver
mutasarrıf-kumandan
eşraf, ayan takımına;
Koyun gibi boğazlanmış
Bir milyondan fazlası
"gavur"un
Onbeş yıllık vatanında...

Bütün zamanların dünya tarihinin yüz karası olarak geçmiş bir büyük soykırımın ferman günüdür 24 Nisan 1915. Eskişehir'den Van'a, Antalya'dan Kars'a kadar kan kesmiştir dağları, düzleri... Kavimler diyarı Anadolu'nun Arevmuhayastan⁽³⁾ mezarlık olmuş, gökkuşağı Nayiri'nin⁽⁴⁾ bir rengi daha solmuştur.

Buraya ayrıntılı tarih aktarmanın imkanı yok. Nihayetinde kısa bir anma, tanıma ve yorum yazısıdır. Ki derine inilecek olduğunda her bir değişik noktası ciltlerce kitap eder. 1915'in tanıdığı olan Ermeni yazarlar ve Sovyet Bilimler Akademisi'nin tarihçileri bir kütüphane dolduracak kadar yazmışlar. Yazılanların özü, yaşananların geçtiği ülkede bilinmez değil; ne de toptan inkar edilebilir. Ama suçlular, hüküm ferman olmaya devam ettikçe, adı "tehcir"den öteye gitmeyecektir. Şüphesiz Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi siyasetinden söz ediyoruz. Artarak yükselecek olan demokrat aydın dayanışlığı ve halkın vijdanı ayrı. Bu da kendiliğinden olmayacak tabii. İşte bunun için araştırmak, incelemek

yazmak, anlatmak, tanıtmak, kavratmak zorundayız tarihi. Yalnızca tarihsel bir ilgi konusu olarak ve sadece geçmiş durumların doğru değerlendirilmesi bakımından değil, bugünde yaşamaya devam eden ve özellikle Sovyetler'in dağılmasından sonra daha fazla hararetlenmiş olan ulusal çelişkilere sağlıklı yaklaşım gösterilebilmesi bakımından bu önemlidir. Halklar arasındaki kardeşlik bağlarını geliştirmeye dönük, milliyetçi önyargılardan uzak politikalarda, Marksist bakış açısı ile tarihin ciddi incelenmesi ve doğru yaklaşımlar temelinde üretilebilir. Bu yönde kapsamlı çalışmaların gerekliliğini belirterek konumuz özgüllüğünde kısa bir tarih yorumu ile bazı önemli noktalara dikkat çekmekte yarar görüyoruz.

SEFERBERLİK TÜRKÜLERİ VE MEDZ YEĞERN

(MEDZ YEĞERN: Ermenice "Büyük katliam." Aynı zamanda Eri van'ın en yüksek yerine dikilmiş olan soykırım anıtının özgün ismi. Bu anıt her 24 Nisan'da çiçeklere boğuluyor)

"Ne murdar öldüler ne müslüman oldular..."

"Kim getirdi bu savaşı ekmeğin beyazlığına..."

"Seferberlik derlerdi bende tohumların içinde..."

"Hastalık lekeli humma, ilaç kıl, kınaydı..."

"Gitsin, gitsin de gelmesin! Çocuğum geliyor aklıma..."

(1912 Van doğumlu yetim çocuğu; **Ruhi SU**)

Üç kıtaya yayılmış olan Osmanlı İmparatorluğu, geçen yüzyılın başlarından itibaren dağılma sürecine girmiş, uluslaşma durumundaki topluluklar Doğu Avrupa'dan başlayarak uygun tarih koşulların doğduğu her fırsatta "teba"lıdan sıyrılıp bağımsız devlet kurma yolunu tutmuşlardı. XX yy. başlarına gelindiğinde boyunduruk altındaki ulusların çoğu ayrılmış olup, Balkanlar'da ve Kuzey Afrika'da Osmanlı devleti toprak yitirmeye devam ediyordu.

O zamana kadar ümmet esasına dayalı hükümlerlik sürdüren ve çözümlüş ortamında da Müslüman azınlıkları kendine bağlı tutabilmek için "Pantürkizm" güden Osmanlı-Türk yönetimi, kendi içindeki çalkantılarının ardından Jön Türk'lerin iktidara gelmesiyle artık millet faktörünü öne çıkartmaya başlamış ve "Pantürkizm" akımını geliştirmişti. Ki bunun akıl hocalığını yapan da, İngiliz-Fransız ittifakına karşı doğuda kendi çıkarlarını genişletme çabasıdaki Alman emperyalizminin ideologlarıydı.

I. Dünya Savaşı başladığında, zaten iyi bir Alman işbirlikçisi olan İttihat ve Terakki yönetimi, Batı'da kaybedilmiş imparatorluk topraklarına karşılık, Doğu'da yeni topraklar fethetme arzusuyla "Turan" ülküsünü ortaya atıp Kafkas dağlarından Sina çöllerine kadar ordular gönderdi. Böylece başlayan "seferberlik" hareketi yüzbinlerce insanın cephelerde kırılmasına sebep olurken, daha savaşın başlarında Rus orduları karşısında alınan Sarıkamış yenilgisi, Turan hayallerini söndüren ve Türk kumayının hareket planlarını da değiştiren bir dönüm noktası oluyordu.

Dışa karşı saldırı yerine savunma ve eldeki toprakları muhafaza etmenin öne çıktığı bu aşamada saldırının yönü "iç düşman"a dönecekti. Önceki yüzyıldan beri ulusal kurtuluş davası

güden ve az çok örgütlü güçleri olan Ermeniler'in Rus ordularıyla işbirliği yaparak bu genel savaş ortamında kendi topraklarını kopartmaları tehlikesine karşı esaslı bir "tedbir" düşünüldü. İşte fiiliyattaki anlamı soykırımlaşan 24 Nisan 1915 tarihli ünlü "tehcir" kararı bu temelde alındı.

Osmanlı devleti içindeki çoktan beri gündemde olan Ermeni ulusal sorunu, savaş öncesinde yine yer yer kâtilamlarla karşılaşmasının yanında çeşitli reform vaatleriyle sarsaklanma durumundaydı. XIX. yüzyılda Balkan uluslarının bağımsızlık hareketlerini izleyerek, kendi yoğunluk alanı olan Doğu ve Güney Anadolu'dan İstanbul'a kadar örgütlemeye başlamış olan Zeytin, Sason, Van gibi yerel ayaklanmalar çıkartan, bastırma hareketleri karşısında silahlı savunmalar yapan ve yine yer yer ulusal kurtuluşçu çete savaşları yürüten Ermeniler bu gelişim seyri içinde çok ta büyük güçlere ulaşmış değildi. Ne var ki doğu vilayetlerinde belli bir etkinliğe ulaşmış olan güçlerinin Rus ordularıyla birleşme ihtimali Türk hükümetini korkutuyordu. Bu nedenle daha tehcir kararı alınmadan çok önce Ermeniler'in toplu yerleşim alanı olan bölgelerde halktan silah toplama işine girilmişti.

Ermeni halkı çoğu yerde silahlarını uysalca teslim ederken, örgütlü güç ve direniş geleneğine sahip olduğu kimi yörelerde direniş göstermiş ve ilk kıyımlarda bunun üzerine hayata geçirilmeye başlanmıştı. Ardından tehcir kararı ile bütün vilayetlerdeki Ermeniler'in yerinden kaldırılması gündeme geldiğinde büyük bölümü zaten silahsızlandırılmış ve etkili savunma yapamayacak durumdaydı.

Eğer "tehcir" kararı halen Türkiye Cumhuriyeti'nin savunmakta olduğu gibi "savaş ortamında iç güvenliği sağlamak için düşmanla işbirliği

ihimali görülen Ermeni ahalisinin yerini değiştirme" düşüncesiyle sınırlı olsaydı bu hareketin kapsamının Doğu'daki sınır bölgelerini aşmaması ve silahlı mukavemet durumları dışında silah kullanımına konu olmaması gerekirdi. Bundan rahatlıkla anlaşılır ki tehcir kararı Doğu cephesinde Rus ordularının ilerlemesine karşı önlem alma amacıyla sınırlı değildi. Ne de Ermeniler'in yerini değiştirme ve nüfus yoğunluğunu dağıtma gayesi ile...

İşin gerçeği, yazılı kararlar da çıkartılmadan önce (İttihat ve Terakki kumaylarının Şubat 1915'teki gizli toplantısında saptanan stratejiye bağlı olarak) silahlı bildirimlerle başlatılmıştı büyük saldırı. Ki bunun tarihi Anadolu'daki Ermeni varlığını topyekün ortadan kaldırılması, Ermeni ulusal sorunu bu yolla "halledilmesi", Batı Ermenistan'ın tarihe karıştırılması ve daha sonra adına "Misak-ı Milli" denilecek olan bir uçtan bir uca bütün Anadolu'nun "Türk yurda" yapılması bakımından bu aşamadaki en büyük engelin aşılmasıydı.

Diğer engel olarak görülen Kürt sorununa gelince; birincisini kendilerinin yardımıyla aştıktan sonra, Kürtler'in "icabına" bakılması daha kolay olabilirdi. (Sonradan Talat Paşa'nın "Zorları bitirdik sıra kolaylarda" dediği gibi) İşte bu hesaplardır ki, Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği son derece elverişli ortamda Ermeni sorununun "köklü çözümü" için Ermeniler'in kökünü kazıma stratejisi düşünüldü ve "tarihi fırsat" budur denilerek hayata geçirildi.

1915 Şubat Mart aylarından itibaren, İttihat ve Terakki savaş kumaylığı merkezinden talimatla harekete geçirilen Anadolu'daki mülki amirler, ordu kumandanları, Teşkilat-ı Mahsusa şefleri, aşiret reisleri ne yapacaklarını çok iyi biliyorlardı. Buyrukladığı üzere, kendi inisiyatif ve hünerlerini

de katarak görevlerini yaptılar. Saraydan yazılı hale getirilen "tehcir" kararı ve onu takip eden resmi belgeler, her ne kadar olayın mahiyetini farklı gösterecek ifadelerle donatmış olsa da, engellenmesi mümkün olmayan kitlesel tanıklık, dış gözlemcilerle izlenimleri ve çeşitli biçimlerde yapılmış olan itiraf ya da ifşaatlar, gerçekliğin ne olduğunu, yeterince açık ortaya çıkarmıştır.

Bu gerçeklik, "merkezi olarak tertiplenmiş, genel ve kapsamlı kıyımların olmadığı, ancak yer yer alt düzeydeki yetkililerin aşırılıklarının olduğu ve daha çok da silahlı mukavemet karşısında istenmeyen durumların yaşandığı" biçimindeki izahatları kattı. Yine tektip eden bir muhtevaya sahiptir. Öyle ki "tehcir" kararıyla belli merkezlerde toplanmaya başlanmış olan Ermeni yığınlarının çoğu sürgün yoluna bile konulmadan olduğu yerde katledilmiş, (toplu mezarlar kazıp diri diri gömme, kiliselerle doldurup ateşe verme gibi en barbar örnekler...) kafiye halinde yola koyulanlarından çoğu, yine yağma-talan ve soyunu tüketme kastıyla sürgün arasında kalmıştır.

İtihat ve Teraki yönetimince merkezi düzeyde tertiplenen, yol verilen ve öncelikle resmi güçleri eliyle başlatılan katliamlara yer yer sivil-mahalli güçlerde iştirak etmiş; Ermeniler'in malını, mülkünü yağmalama, kadınlarını kızlarını elde etme kastıyla yapılanların yanı sıra, dinsel-ırksal husumetle yapılan kıyımlar da olmuştur. Çoğu yerde Kürt aşiretlerinin de Ermeniler'e karşı kullandığı bir gerçektir. Kimisi daha Abdülhamit zamanında, Hamidiye Alayları ile boy göstermiş, kimisi de bu savaş ortamında Osmanlı devleti ile işbirliğine girişmiş olan feodal Kürt beyleri daha sonra sıranın kendilerine gelecek olduğunu düşünmeden, kendileri gibi ulusal boyunduruk altında olan bir

halkın toplu kıyımına iştirak etmişlerdir. Bu ortaklığı yaptırın ve bir ulusun başkasına kırıdırılmasına imkan sağlayan dinsel bağnazlıkla yoğunlaşmış feodal gericiğin rezil çıkar güdülerini, bugün de Kürt'ün Kürt'e kırıdırılması gibi daha müthiş bir senaryonun hayata geçirilmesine kolaylık sağlıyor ve en soysuz tarihi rollerden birini oynuyor.

1915'te bu örneklerin yanı sıra Kürt ve Türk halkı içinden (hatta bazı nüfus sahibi beylerden) Ermeniler'e koruma yapan ve hükümetin böyle bir tutumu şiddetle cezalandırmasına rağmen katliam mağduru aileleri, çocukları saklamaya çalışanlar da olmuştur. Daha çok Alevi kesimler tarafından gösterilen bu onurlu davranışı, Dersim halkı büyük ekseriyetle göstermiş; Erzincan-Elaazığ-Malatya taraflarında kırimdan kaçan Ermeniler çoklukla Dersim içlerine sığınmış ve bu koruma sayesinde hayli kurtulan olmuştur. Ayrıca Bitlis yöresinde önemli bir dayanışmanın olduğu söylenir. Şüphesiz çok yerde de sahip çıkan köyler, haneler olmuştur. Dostluğun iyisi zor zamanda kendini gösterir derler, halkların kardeşliği bakımından da azınlıkta kalmış olsa bile- böylece örneklerin büyük değeri taşıdığını belirtmek gerekir.

1915'te halkın direniş gücü bulunmaksızın toplu katliam düzenlenmiş yerlerin çoğunlukta olduğu biliniyor. Bununla beraber Van, Sason, Urfa, Zeytin (Maras), Musaker (Hatay), Şebinkarahisar (Giresun) gibi yerlerde, yine büyük bölümü silahsız olan gönüllü savaşçılar tarafından korunmaya çalışıldığı silahlı savunma hareketleri olmuş; ancak, güç dengelerinin ve koşulların çok aleyhte olması nedeniyle bir-iki aydan fazla dayanamamış ve toplu katliamların önü hiç bir yerde alınamamıştır. O dönem Ermeni hareketinde etkinliği olan

Taşnak Partisi'nin genel olarak halkı örgütlü direnişe geçirme basiretini gösteremediği, kimi yerde liderlerinin kendilerini kurtarma telaşına düşüp Kafkas bölgesine kaçtıkları ve umut bağlanan Rus ordularının gecikmesi üzerine direnişçi güçlerin daha kolay yenilgiye uğratıldığı da eklenmelidir.

Böylece 1915'in yaz aylarında Doğu ve Orta Anadolu'nun Ermeni nüfusu çok büyük ölçüde kırılarak tüketilmiş, kalanları "Aksor" (sürgün) bölgelerine dağılmış, ancak sonraki yıllarda yeniden silahlı mücadele yürüten bazı Ermeni grupları olmuştur. Yerleşim alanlarında ve sürgün yerlerindeki toplu katliamlardan başka salgın hastalık, açlık ve benzeri nedenlerle ölenlerin de çok olduğu biliniyor. Ki bu da başlı başına bir imha siyasetinin ürünüdür. Kısaca, Anadolu'nun dört bucağında sayıları iki milyondan fazla olan bir ulusal topluluğun hiçbir ön hazırlık olmaksızın en kısa zamanda ve nasıl olursa olsun yerlerinden çıkartılıp yüzlerce kilometre ötedeki güney vilayetlerine sürülmesini buyuran paşalar, o günkü ulaşım imkanları ve savaş koşulları içinde herhaldeki bunun bir ölüm talimatı olacağını düşünememiş değillerdir.

Sonuç: şu ya da bu yolla yapılan kıyımlar hakkında kesin rakamlar verilebilmek mümkün olmasa da, bir milyona yakın ya da bunu aşan sayıda bir kırimın olduğu aşıkardır. Ermeni kaynakları bunu 1.5 milyon olarak ifade ediyor. Batılı-doğulu uluslararası gözlemciler 800 bin ile 1 milyon arasında tahmin yürütüyor. Türkiye'nin resmi belgeleri bile 300 bin kadarını kabul etmek zorunda kalıyor. Ermeni kaynaklarının abartılı, Türk devleti resmi yönetiminin haddinden fazla gizleyici olduğu düşünülürse 1915'te 1 milyon Ermeni'nin yok edilmiş olduğu sonucuna varılır. Savaş öncesi Anadolu'da 2 milyonu

geçkin nüfusu olan Ermeniler'in savaş sonrası ancak 500 bin kadarının (bir kısmı kendi kimliği ile, bir kısmı "dönme" yani müslümanlaşmış olarak) bu alanda kalabildiği, yine 500 bin kadarında (bir kısmı güneye inen sürgün yollarından, bir kısmı doğuya uzanan sınır boylarından) dışarı çıktığı, kalan sayının yok edilmiş olduğu söylenebilir. Farklı kaynaklardan verilen çeşitli rakamların kabaca gösterebildiği budur. Mantıki, vicdani ve gerçekçi olan da bu olayın "Milyonluk Soykırım" şeklinde anılmasıdır.

"Tehcir" kararı ile soykırım ve sürgüne uğratılan Ermeniler'in, o günkü Osmanlı idari sistemindeki vilayetleri ve nüfusu (yaklaşık olarak) şöyle:

Erzurum(Garin) Vilayeti: (Garin, Erzincan, Bayburt, Hasankale, Tercan, Gemah, Gartican, Bayazet yöreleri)- 215 bin

Trabzon (Drabizon) Vilayeti: (Drabizon, Giresin, Semson yöreleri)- 65 bin

Sivas (sepasdiye) Vilayeti: (sepasdiye, Tokat, Amasya, Nikobalis, Devrişi, Gürün, Demed yörelerinde) 225 bin.

Mamuret-ül-Aziz (khorpert) vilayeti: (Khurpert, Agin, Arapgir, Çemişgezek, Çarsancak, Khuzat, Maletya yöreleri)- 205 bin.

Diyarbekir(Dikranegent) Vilayeti: (Dikranagent, Palu, Argana, Çinkuş yöreleri)- 125 bin.

Van Vilayeti: (Van, Lim, Sduts, Başkale, Ağdaşar yöreleri)- 195 bin.

Bitlis Vilayeti: (Bitlis, Muş, Manezger, Şğert, Khizan, Sasun yöreleri)- 200 bin.

Halep Vilayeti: (Halep, Maruş, Zeyton, Fınuaz, Ayntao, Urfa, Andiok yöreleri)- 170 bin.

Kayseri(Gasarya) Vilayeti: (Gasarya, Angare, Yozgat, Godya yöreleri)- 140 bin.

Adana (Gilikya) Vilayeti: (Adana, Haçın, Bayds, Sis, Masaler yöreleri)- 205 bin.

Bursa Vilayeti: (Bursa, Bilecik, İzmit, Bandırma, Kütahya, Simirna, Kastemoni yöreleri)- 70 bin.

İzmir Vilayeti: (Nizomentla, Armaş yöreleri)- 70 bin.

İstanbul ve Trakya bölgesi: 190 bin.

Yaklaşık olarak belirtilen sayılar savaş öncesine ait olup, kırım ve sürgün sonrası Ermeniler (İstanbul hariç) her yerde bir avuç kalmış ve giderek yokolma noktasına gelmiştir. O dönem Osmanlı sınırları dışında (Rusya sahasında) olan Kars ve Ardahan yöresinin Ermeniler'i bu felaketi yaşamamış; fakat daha sonra (1918 Nisan-Mayıs aylarında) Kâzım Karabekir'in orduları bu bölgeye girmiş ve bugünkü Ermenistan içinde olan Aleksandrabal (Leningard), Sardarabad yörelerine kadar işgal edip, büyük bir kırım da buralarda yapmıştır. İstilanın daha ileri gitmesini önleyen Sardarabad'taki büyük direniş olur.

I. Dünya savaşı içindeki "tehcir" olayının Ermeniler için faturası sadece milyonluk insan yaşamı ve mal-mülk kaybı değil, aynı zamanda bir ulus düzeyine ulaşılmış olan vatan topraklarının büyük bölümünden silinme ve dünyanın her tarafına yetimler gibi dağılma olmuştur. Soykırım olayının dışında kalan Doğu Ermenistan halkı, bugünkü Ermenistan (Hayastan) ve çevresinde toplu bir ulusal varlık sürdürülebilirken, daha büyük nüfusa sahip bulunan Batı Ermenistan ve Anadolu genelinde soykırımdan arta kalan Ermeniler, önce Ortadoğu ve Avrupa'ya sonra da Kuzey-Güney Amerika, Avusturalya ve Hindistan'a kadar dünyanın 40-50 ülkesine dağılmış, her yerde küçük bir azınlık durumunu yaşamaya mahkum olmuşlardır. Son dönem ("Sovyet" sisteminin

değişmesi ve büyük zorlukların başgöstermesi üzerine) bugünkü Ermenistan'dan da bir milyona yakın bir nüfusun Rusya, Türkmenistan, Polonya, Bulgaristan gibi çeşitli ülkelere göçmen olarak dağıldığı biliniyor, ki bu daha farklı bir durumdur.

1915'teki 1 milyonluk soykırımı ve bir o kadar da sürme-dağıtma-kaçırtma-kimliğini kaybettirme ile ne büyük bir ulusal imhanın yapıldığı, o gün ile bugün arasındaki genel nüfus kıyaslamalarından çok daha iyi anlaşılır.

O dönem Anadolu nüfusu bütün olarak 10 milyondan biraz fazladır. 1927'de yapılan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk sayımında ülke nüfusu 13.5 milyon olarak kaydedilmiştir. Şimdi ise bu nüfus 65 milyon üstünde, yani beş misli bir artış söz konusudur. Eğer 1915'teki soykırım olmasaydı (ki o zaman sağ kalanların böyle dışarıya dağılma durumunda olmasaydı) bugün Anadolu'da veya Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde ne kadar Ermeni olurdu? Belki Kürtler'in çoğalışından paniğe kapılan Millî Güvenlik Kurulu kurmaylarını korkutacak kadar değil (Çünkü Ermeniler çok fazla çocuk yapmazlar); ama yine de 8-10 milyonu bulurdu herhalde. Oysa soykırım sonrası sağ olarak bu topraklarda kalabilenlerinde bilinen ulusal baskı koşulları nedeniyle sürekli dışarı gitmesi sonucu, bugünkü Türkiye'de Ermeniler'in nüfusu 50 bin bile kalmamıştır. İşte bugünkü rakamlarla yapılacak bir tasavvur ve mukayesenin gösterdiği gerçeklik; yani Anadolu'da Ermeni ulusal varlığının tüketiliş boyutu bu kadar büyüktür. Ararat'tan beriye doğru, bir kerede kökü kazınarak silinen bu ulusal varlığın tarihi köklerine de kısaca bir göz atmak, işlenen suçun aynı zamanda nasıl bir uygarlık cinayeti olduğunun anlaşılması bakımından yerinde olacaktır.

KAYBEDİLEN HAYASTAN VE MAGRUR KALMIŞ KÜÇÜK PARÇASI

Tarihsel olarak bakılırsa Doğu Anadolu'nun büyük bölümü (Van gölü ve Doğu Toroslardan yukarıya) çok eskilerden beri Ermeniler'in yoğunluk taşıdığı bir alan olmuştur. Türkler'in Anadolu'ya girişinden sonrada bu gerçeklik çok değişmemiş, uluslaşma sürecindeki Ermeniler'in varlığı bu dağlık coğrafyada¹⁹ Kürtler ve başkalarıyla, yan yana/ iç içe, yer yer çoğunluk halinde toplu bir yoğunluk arz etmiştir. Taş devrinden veya ilkel komünal dönemden beri bu alanda yaşayan komünlerden biri olarak M.Ö. XV-XIII. yüzyıllarda Hayasa-Azzi, XIII-XI. yy.larda Neyiri, XI-IX. yy.larda Urme-Şupria soy birlikleri içinde yer bulan Ermeniler'in ataları gidecek kalıcı şekilde kendi soylarını "Hay" olarak isimlendirilmiş, dışındaki topluluklar ise onları "Armen" veya "Ermeni" olarak adlandırmıştır.

Kölecilik dönemindeki büyük devletlerden biri olarak M.Ö. 900 yıllarında Ararat dağı çevresinde Aren isimli kral tarafından kurulan Urartu devleti, daha sonra (M.Ö. VI-V. yüzyıl civarı) bunun devamı olarak görülen Armenia uygarlığı yine milattan önceki IV. yüzyıldan itibaren Doğu Anadolu-Kafkas bölgesinde genişçe bir varlık gösteren Medz(büyük) Hayk Krallığı ve milattan sonrada bunun uzantısı olarak çeşitli parçalara ayrılmış halde hüküm süren hanedanlıklar, (ki Yervent, Ardeşen, Dikran, Arşak vb gibi Ermeni ismi taşıyan krallar ve Memigonyan, Pakradunu gibi aynı soydan gelen sülaleler tarafından yönetilmiştir.) tarihte genel olarak Hayk'ın ülkesi²⁰ veya Haylar'ın vatanı anlamında Hayastan diye de anılır.

M.S. XI. yüzyıla kadar Asari, Pers, Sasoni, Bizans gibi devletlerle

yürütülen savaşlar içinde sık sık sınırları değişen, kimi zaman daralıp kimi zaman genişleyen Ermeni krallıkları ya da Hayasdan ülkesi genel olarak dağlık Doğu Anadolu ve Kafkas coğrafyasında varlık göstermiştir; ki bu coğrafyayı pek çok dünya tarihçisi de "Plato Armenia" (Ermeni yaylası) olarak tanımlar. Yine bu coğrafya içinde (kimisi milattan önce kimisi sonra) kurulan kentlerin, köylerin, yıkık uygarlıkların ayrıca dağların, vadilerin, akarsuların, göllerin bugüne kadar gelen isimleri çoğunlukla Ermenicedir.²¹

O tarihe kadar esaslı olarak Van Gölü güneyinde yoğunluk gösteren Kürtler'in erken zamanda Arap hakimiyeti altına girmelerine karşılık, Ermeniler, Bizans ve Pers istilası ile gitikçe daralarak da olsa kendi başlarına yaşayabilmişlerdir. Selçuklu Türkleri'nin Anadolu'ya girmesi ve yayılması ile Doğu Anadolu'da Türk hakimiyeti sağlandıktan sonra ise Glikya'da 300 yıl kadar süren (XI ve XIV. yüzyıl) bir uygarlık yaşatmışlardır. Glikya'nında Osmanlı devletince ele geçirilmesinin ardından Anadolu içlerine daha fazla yayılan, fakat çoğunluğu yine Doğuda yaşayan Ermeniler, XX. yüzyıla kadar devletsiz gelmişlerdir. XVI ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı-İran XVIII ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı-Rus savaşlarına sahne olan tarihi Hayasdan'ın son dönemi, doğusu Rus, batısı Osmanlı bonyunduruğu altında olmuştur. Nasıl ki Kürdistan'ın doğusu İran, batısı Osmanlı yönetimi altında olmuşsa...

Yerleşim alanları itibarıyla böyle bir tarihi gerçekliği olan Hayasdan'ın kültürel yapısı ve Ermeniler'in ulusal şekillenişine de kısaca göz atmak gerekirse; halkların kültürü (ruhi şekillenmesi) içinde önemli bir yeri olan din ve bununla beraber ulusların kimliğini oluşturan dil bakımından, Ermeniler'in özgünlüğü Kürtler için

yapılan "kart-kurt" demagojilerine hiç gelmeyecek kadar belirgindir.

M.S. 301 yılında **Krikor Lusavoriç** (aydınlatıcı) isimli bir ruhban liderliğinde Medz Hayk (Hayasdan) yönetimi Hristiyanlığı kabul etmiş ve tarihin ilk Hristiyan topluluğu da böylece Ermeniler olmuştur. Dolayısıyla kendilerine dinsel olarak Gregoryan (Krikor'un kilisesine bağlı topluluk) denir. Ki, Hristiyanlığın en eski ve yalnızca Ermeniler'e ait olan mezhebidir. Hatta Ermenilerin bir kısmı bunu mezhep olarak da görmez; mezhepler öncesi saf Hristiyanlık sayarlar. Tek Tanrılı dinlerin başlangıcındaki ilerici tarihsel rolü ve bunlar içinde Hristiyanlığın çok daha belirgin olan hümanist özü (ki çok sonra gelen Müslümanlık bunun tersi öğelerle dolu olduğu için daha ayrı değerlendirilebilir) erkenden bağlanması ile Ermeni halkının ruhsal-kültürel şekillenmesine önemli etkiler yapmış ve insancıl özelliklerle birlikte sanatkarlık ruhunun gelişmesine de hizmet etmiştir. Ancak bu olumlu etkilerinin yanı sıra genel anlamda boyunca eğici bir karakter şekillenmesinde de etken olduğu söylenebilir. Uygarlık açısından ise bu faktör Ermenilerin yaşadıkları her yerin birbirinden görkemli yontma taş ve kabartma madden ustalığı eserleriyle dolu bir "Vank"lar yurdu olmasını sağlamıştır. Daha sonra her yanı İslam toplumlarıyla çevrilen bölgede, bu dinsel farklılık ve güçlü el zanaatlarıyla gelişen zenginlik, biraz da talihsizlik sebebi olup yaşanan büyük trajedilere zemin teşkil etmiş de denilebilir.

Yine M.S. 405 yılında **Mesrop Masdorts** isimli bir din eğitmeni tarafından kendi dilinin ses özelliklerine uygun olarak 36 harfli özgün alfabesi ile kurulan Ermenice yazısı ve o dönemden bu yana dilin zenginleşmesi ni de sağlayarak gelişen yazılı Ermeni

edebiyatı, bu halkın ulusal şekillenmesinde belirgin ve ayırtedici bir rol oynamıştır. Bu sayede önceki dönemin dış etkilerinden (Yunan ve Pers kültürü akınlarından) korunan Ermenice oldukça arı bir gelişim göstermiş; en çok yabancı terimin karıştığı ve en geniş kelime hazinesinin oluştuğu ender dünya dilleri arasında yerini bulan çok orijinal bir dil olagelmıştır. Eski el yazmaları ile birlikte, Ermeni edebiyatı ve kitap dünyası, kendinden kat kat fazla nüfusu olan en gelişmiş büyük ulusların milli kütüphaneleri ile yarışacak bir düzeye sahiptir. Erivan'daki Madenataran (tarihi ve çağdaş yazdı eserler merkezi) dünyanın en zengin kitap hazinelerinden biri olurken, aşağı yukarı her Ermeni evi de küçük bir kütüphane haline gelmiştir. İktisadi yaşamda demir madenini çok erken zamanda kullanarak toprağı işlemeye başlayan Ermeniler, buldukları dağlık bölgelerde hayvancılığın yanı sıra bağcılık-bahçecilik başta olmak üzere tarımı da çok ilerletmiş bir topluluktur. Üzüm, dut, nar gibi çok şekerli meyveler ile badem, ceviz gibi çok yağlı yemişlerin üretimine ağırlık veren Ermeniler'in inanışları içinde üzümün kutsal bir yeri vardır. Aynı zamanda bereketin sembolü olduğu için tüm sanat eserleri üzüm gravürleriyle doludur. Köy ve kent yaşamı içinde Ermeni toplumu her türlü el zanaatını da ustalıkla geliştirmiş ve genellikle komşu ülkelere öğretmiş olmuştur. Bu özelliklerini günümüze kadar da sürdürmüş olan Ermeniler azınlık olarak bulundukları her ülkenin kentlerinde zanaat ustalıkları ile tanınırlar. Zanaat ile sanat arasındaki farktan hareketle Ermeniler için bir ayrım yapabilmek kolay olmayıp, her ikisini de karakteristik olarak kendinde geliştirmiş ve birleştirmiş bir toplum olduğunu söylemek en doğrusudur. Öyle ki zanaat

işlerini de sanat eseri gibi ele alır ve başka topluluklarda bir ayrıcalık sayılacak türden sanat uğraşlarını hemen her aile içinde yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak yürütürler.

Yukarıda sözünü ettiğimiz zengin edebiyat ürünlerinin yanında, kültür ve sanatın diğer önemli unsurları olan mimari, resim, heykel, müzik, tiyatro gibi alanlarda ve fizik, astronomi, tıp gibi bilim dallarında da Ermeniler'in uluslararası üne sahip eserler veren bir ulus olduğunu eklemek gerekir. Osmanlı-Türk tarihinin övündüğü **Mimar Sinan** (Simon)'ın yanı sıra İstanbul'un en görkemli tarihi binalarına imza atan **Kayserili Balyan Kardeşler**, eski Rusya'nın ve deniz tasvirlerinde dünyanın en büyük ressamı **Hovhennes Ayvecovski**, Kafkas bölgesinin her alanında (Anadolu'nun Köroğlu, Dadaloğlu, Pir Sultanlar'ı gibi) eserleri yaşayan büyük halk ozanı **Sayat Nova**, Hristiyanlık dünyasında ruhani müziklerin dehası **Gomidas**, Sovyetler Birliği'nin klasik müzik ve opera otoritesi **Aram Meçaduryan**, Mayakovski'yi izleyen büyük şair **Yeğişe Çarents**, uzay bilimleri uzmanı **Viktor Hamparsumyan**, atom santralleri kurucusu **Gezaryan Kardeşler**, cumhuriyet tarihinde Türk dilinin gelişmesine öncülük eden (fakat ismi "A. Dilaçar" diye kamufle edilen) **Agop Mertayan**, ayrıca Türk sanat müziği ve tiyatrosunun bir çok ustası Ermeni'dir. Daha pek çok yetkin isimler sayılabilecek olsa da bu kadarı bir fikir vermeye yeter.

Karakteristik özelliği sanatkârlık olan Ermeniler, askerlik sanatında pek ileri gitmiş sayılmaz ve genel anlamda "asker millet" olarak tanınmaz. Ancak, ulusal mücadele tarihinde önemli kahramanlık örnekleri bulunduğu gibi, daha sonra Sosyalist Sovyet vatanının savunulduğu II. Dünya Savaşı yıllarında çok büyük

rolleri olmuş ve bu savaşta Ermenistan halkı 250 binden fazla şehit vermiştir. Tarihi boyunca hiçbir istilacıya geçit vermemiş olan (Dersim gibi) dağlık Karabağ bölgesinin Ermeniler'i bu savaşta çok üstün kahramanlıklar göstermiş, **Stalin**'in genel kurmay heyetinde bulunan **H. Baqramyan** Nazi işgaline karşı büyük kentlerin savunma savaşlarına komando ederken, **H. Sabatanyan** da Hitler'in ordularını kovalayarak Berlin'i zapteden kızıl ordu birliklerinin başında yer almış; bunlar dahil dokuz Ermeni genareli mareşallığa yükselmişlerdir.

Son yüzyıllarda, ulusal bütünlüğü ile bağımsız yaşama hakkını bulamamış bir topluluğun insanlık değerlerine bu kadar katkı yapabilmesi önemli olduğu gibi, büyük meziyetlere sahip bir ulusun kırılıp, dağılmış olması da bir o kadar acı verici olmalıdır. Zira bu yolla Anadolu'da imha edilen şey, sadece maddi bir varlık olarak Ermeni toplumu değil, aynı zamanda onun gelecek için büyük önem taşıyan kültürel zenginliği olmuştur.

Politik alanda özetle şunları kaydetmek yerinde olur: Uluslaşma sürecinin ürünü olarak geçen yüzyılın son çeyreğinde kurulan ilk Ermeni partileri, Osmanlı ve Rus devlet sınırları içinde ulusal bağımsızlık davası gittirmişlerdir. Bunlardan, Taşnak milliyetçi-muhafazakar, Hınçak daha çok sosyal demokrat, Ramgavar ise liberal çizgisiyle tanınır. Osmanlı ülkesinde bu partilerin ve gizli teşkilatların politik yönlendirmesiyle Ermeni feodal gurupların silahlı mücadele yürüttükleri de biliniyor. Fakat aynı döneme ait olarak, Türkiye aydın çevreleri içinde pek bilinmeyen bir şey daha var ki, o da Ermeni komünist hareketinin çok erkenden (RSDİP'in kuruluşunu takiben 1900'ün başlarında) Kafkas ve Doğu Anadolu (Ararat) bölgesinde örgütlenmeye başlayıp,

silahlı mücadele içinde hayli de önemli güç geliştirmiş olduğudur.

Hayasdan tarihindeki irili ufaklı köylü isyanlarının, eski halk hareketlerinin mirasçısı ve modern devrimci işçi sınıfının sözcüsü olan Ermeni komünistleri, bu süreçte Kafkas halklarının mücadelesi birliği içinde Gürcü-Azeri ve diğer komünistlerle ortak örgütlenmiştir. Anadolu'daki soykırımdan sonra, ilkin Taşnak-Menşevik ittifakı ile kurulan Kafkas Ermenistanı'nın çok geçmeden SSCB federasyonuna katılması, burada güçlü devrimci temeller olmaksızın dış etkiyle gerçekleşen bir şey değil, tersine sağ partilerle boy ölçüşerek örgütlü mücadele gücü olan ve 1917 Ekim Devrimi öncesinden beri RSDİP'nin Trans Kafkasya Federal Bölge Örgütü içinde önemli yer tutan Ermeni Bolşevikleri ile sosyalizme sıcak bakan Ermeni halkının kendi iredesinin ürünü olmuştur. Burada Ermenistan komünist hareketinin ilk büyük öncüsü ve Kafkas Devrimci İşçiler Birliği'nin kurucusu İstapan Şahumyan'ı özellikle anmak gerekir, ki, emperyalist güçlerin Sosyalist Sovyetler'i yıkmak için Kafkaslar'dan yaptığı saldırıya karşı kahramanca direniş gösteren 26 Komiserler arasında şehit (20 Eylül 1918, Bakü) düşmüştür. Ermenistan devrimi, Şahumyan'ın arkadaşları öncülüğünde işçi-köylü sovyetlerinin Taşnak-Menşevik yönetimine karşı ayaklanmaları ile 29 Kasım 1920'de gerçekleşir.

Anadolu'da henüz Türk komünist hareketi doğmadan çok önce Rusya sınırları içinde bulunan Kars, Ardahan, Sarıkamış, Bayazıt yörelerinde de Ermeni komünistlerinin ciddi bir güç geliştirmiş olduğunu eklemek gerekir. Ne var ki Kemalist Türk güçleri ile komünist ve yurtsever Ermeni kuvvetleri arasındaki çatışmalardan sonra Ankara ile Moskova arasında

yapılan anlaşmaya bağlı olarak söz konusu bölge (tarihi Hayasdan'ın merkezi ve yaşayan nüfusun büyük çoğunluğuyla da tam bir Ermeni yöresi olmasına rağmen) Türkiye'ye bırakılmıştır.

1915'teki soykırımla gerçekleşen tarihi haksızlığın bu halka ile daha da büyümüş olduğu bir gerçektir. Bu konuda özellikle Taşnak hükümetinin sorumluluğu olurken, ardından da Kemalist Ankara hükümetine fazla iyimser bakan ve Sosyalist Sovyetler Birliği'nin bütünlüklü çıkarları için parçadan feragat etme anlayışıyla sözkonsu anlaşmayı onaylayan Moskova-Erivan Bolşevikleri'nin rolü olmuştur.

Daha sonra Sovyet sistemi içinde yapılan bazı düzenlemelerin de Ermeni ulusu aleyhinde yanlışlar içerdiğini söylemek gerekir. Şöyle ki; Azerbeycan sınırları içinde kalan dağlık Karabağ bölgesi (Yüzde doksanı Ermeni olarak) özerk statü ile Azerbeycan'a bağlanırken, Ermenistan sınırları içinde olan Nahçıvan bölgesi (yarı yarıya Azeri ve Ermeni olmasına rağmen) Ermenistan'a bağlanmamış, buradaki özerk cumhuriyetin yönetimide Azerbeycan'a verilmiştir. Belki böyle bir ayrılık olmasa, Sovyet sisteminin dağıldığı aşamada Karabağ ile Nahçıvan arasında nüfus mübadeleleri veya her iki bölgenin içinde bulunduğu devlete bağlı özerk statülerle yönetilmesi gibi bir çözüm çok kolay olur ve bu derece çatışma vesilesi olmazdı. Oysa bilinen durumda "bağımsız" devletler oluşurken, Ermenistan içindeki Nahçıvan özerk bölgesi (önceki düzenlemelerle) Azerbeycan toprağı sayılıp, bu devletin bir parçası yapılırken, Ermeniler'de Karabağ'a sahip çıkmayı kendilerine hak bilmiş ve bunun öncesinde bir Rus tertibi olan, Sumgait-Bakü katliamlarında karıştırıcı etkisiyle malum çatışmalar yaşanmıştır. Halen de sıcaklığını sürdüren bu ihtilaf

konusunun başlı başına ayrı değerlendirilmesi ve politik çözümler için adil-demokratik-barışçı önermelerin geliştirilmesi gerekiyor ki, bunu güncel önemi ile ayrı bir yazıya konu etmek daha doğru olacak. Yalnız burada küçük bir not olarak; tarihte çok gatre uğramış ve hakkı olan toprakların büyük bölümünü kaybetmiş olan Ermeni ulusuna şimdi de hem Nahçıvan hem Karabağ'dan yoksun kalacak şekilde küçük bir Ermenistan'ın reva görülmesinin haktaniyetli bir şey olmadığını belirtmek gerekir.

1915 soykırımını anma vesilesiyle Kafkas bölgesinde yeni 1915'lerin olmaması için gerekli duyarlılığı da taşıyorsak; burada 1917-18 dönemi silahlı Ermeni güçlerinin Türk-Kürt Müslüman halklarına karşı giriştiği intikam amaçlı bazı karşı saldırı ve yöresel kitle katliamlarını da kınamak durumundayız. Şüphesiz bunlar kıyaslanacak boyutta şeyler değil ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 70-80 yıl sonra her nasılsa ortaya çıkartıp "İşte Ermeni çeteler tarafından katledilen Türkler'in kemikleri" diye gösterdiği toplu mezarlar, diyebiliriz ki bütünüyle katledilen Ermeniler'e aittir. Öte yandan son durumlar içinde, hem 1915'in, hem de 1918 Sumgait-Bakü katliamlarının öcünü alma duygusu ile Karabağ ve çevresindeki çatışmalarda Ermeni güçlerinin Azeri halkına karşı gösterdiği benzer barbar örnekleri olmuştur ki, bunlarında mazur görülecek bir yanı olamaz. Kıyaslanacak ya da kıyaslanamayacak boyutta olsun, her iki taraftan benzer durumların yaşatılmasına karşı olma bilinci içinde son duruma ilişkin demokratik çözümlerin çabasını yürütmek çok önemlidir. Bu temelde bir barışın sağlanamaması halinde benzer trajedilerin yaşanması kaçınılmaz olacak ki, bunun için taraflar arasında, özellikle savaş çığırıklığı yapan "yurtsever"

mafyalara karşı mücadele etmek, bölgenin zenginliklerini paylaşma yarışındaki emperyalist güçler ile işbirlikçi bölge devletlerine karşı halkların kardeşliği ve birliğinin sağlanmasına ağırlık vermek gerekiyor.

DEĞİŞTİRİLECEK BİRŞEYLER OLMALI

24 Nisan vesilesiyle ülkemizde ve bölge halklarının kardeşliğini sağlamaya dönük çabaları güçlendirmek istiyoruz. Bunun için okun sivri ucunu ezen ulus şovenizmine yönelmek durumundayız. Gerek Anadolu tarihinde Ermeni ulusuna karşı yapılmış büyük haksızlık, gerekse bugün yaşanmaya devam eden Kürt sorunu karşısındaki tutum ve yine "Ermenilik" üzerine yapılan sınırsız hakaretler, gerekse de Türkiye dışındaki Ermeni-Azeri çelişkinin körtüklenmesi ve yeni saldırı-ganlıklar için dış bileme durumu böyle bir çabayı zorunlu kılıyor.

1915 Ermeni soykırımının failleri, bu hareketleri ile, "Türk vatanını korudukları" hatta "Türk ulusunu yok olmaktan kurtardıkları" iddiasındadırlar. Halen de Türkiye'de bu mavalın okunduğu ve halk üzerinde etkili olduğu dikkate alınırsa, bilinç çarpıtmasını kırmak için çok çaba gösterilmesi gerektiği kabul edilir. Meşhur bir anekdot vardır: Adamın biri anlatmaya başlamış. "İsa peygamber kılıcını Fırat nehrine vurduğu gibi..." diye. Öteki araya girmiş: "İsa değil Musa, kılıcını değil asasını, Fırat'a değil Kızıldeniz'e... neresini düzeltelim?.." olmuş bizim mesele. Böyle birkaç "küçük" düzeltme için söz konusu iddiaları ele alırsak;

Bir kere, Osmanlı ülkesi boydan boya tek bir ulusun vatanı olmadığı gibi, Osmanlı Devleti haksız bir savaşın tarafı olmaksızın saldırıya uğramış bir "vatan savunması" denilecek

türden haklı bir savaş ortamına da girmiş değildir. Osmanlı Devleti'nin kendisi Alman emperyalizminin saflarında haksız bir paylaşım savaşının içine girip bu yolla yeni topraklar fethetme çabasına koyulduğu için, benzer şekilde hareket eden Rusya ile karşı karşıya gelmiştir. Haksız bir savaşın tarafı olan devletlerden biri ya da öteki toprak yitirmeye başlayınca savaş sürdürmede haklı pozisyona geçmiş sayılamaz herhalde.

İkincisi; Ermeniler'in, iddia edildiği gibi "Türkler'i yoketmeye" yönelik ne bir planları, ne de buna yetecek bir güçleri olmuştur. Daha önce Osmanlı'nın boyunduruğundan kurtulmayı başaran başka ulusların yaptığı gibi, onların da bu savaş ortamında bağımsızlık umuduna kapılmaları, Türkler'i yok edecek bir tehlike oldukları anlamına gelmez. Yok eğer tehlikenin esası Rusya cephesinde görülmüşse hemen belirtmek gerekir ki; 1915'te Osmanlı yönetimi savaşın esasını bu cephede değil, Anadolu içlerinde, silahlı değil silahsız Ermeni halkına karşı yürütmüş; tehcir değil soykırım uygulamıştır.

Yine belirtelim; I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın Rusya ve diğer devletlerin cephelerde yürüttükleri bütün savaşlar da haksızdır. Hiç biri ulusal değil, emperyalist ve gericidir. "Vatan-millet" denilerek hakların kanı akıtılmıştır. Bu olayın bir yanı ya da genel özelliği. 1915'teki "tehcir" hareketi ise bunun da ötesinde bir haksızlık ve canavarca bir yokediş eylemidir. Bununla Osmanlı Devleti sınırları içindeki Ermeni ulusunun kendi kaderini tayin hakkı yokedilmek istenmiştir aslında. Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı denilen şey ki, bağımlı olan ulusun isterse ayrılıp yeni bir devlet kurabilmesi anlamına gelir. O ki bir gün sırası gelince önu alınmaz olacaktır; Ermeniler özgölünde bunun

önlenmesinin yolu, Osmanlı sınırları içinde ulusça kökünün kazınması olmuştur.

Ruslarla işbirliği iddiası, Ermeniler'e karşı işlenen tarihi suçu hiçbir şekilde hafifletmez. Sorun bu ise, Ermeni soykırımını gerçekleştiren Türk yöneticilerinin kendileri apaçık Alman işbirlikçileriydiler. Daha önemlisi emperyalist paylaşım savaşında yayılmacı bir siyasete sahiptiler. Buna karşılık Ermeniler'in ne başka uluslar üzerinde bir tahakkümü ne de yayılmacılık yapabilecek bir pozisyonları vardı. İstedikleri şey, o gün için Ermenistan saydıkları alanda müstakil bir devlet kurmaktır.

Bu ulusal sınırların nereleri kapsadığı, ne kadar gerçekçi olduğu ayrı bir mesele. Şüphesiz ki, başkaları aleyhine kendine yontma ve hakkından fazlasına sahip çıkma isteği, her ulusal burjuva hareket gibi Ermeni güçlerinde de görülmüştür. Aradan geçen yüzyıllar içinde Kürtler'in veya Türkler'in çoğunluk oluşturmaya başladığı kimi yöreleri de tarihsel konumlarından dolayı Ermenistan'a ait gösterme ve güncel açıdan abartılı harita çizme durumları olmuştur. Ama çoğu yerde nüfus dengelerinin küçük farklılıklar taşıdığı, Kürt-Ermeni-Türkmen ve diğer milliyetlerin oldukça iç içe yaşadığı bir dönemde, zaten çok tartışmalı olan ulusal sınırların hassas ayırımlarını yapabilmek kolay değilken, büyük çoğunluğu ile Ermeni ismi taşıyan kentlerin ve yörelerin ayırmaksız Ermenistan toprağı sayılması çokta yadırganacak bir abartı olmamıştır. Nihayeti böyle bir abartı ile Doğu Anadolu ve Kafkas bölgelerinde güncel gerçekliğe uymayan genişlikte bir Ermenistan kurma isteği, hiçbir tarihsel geçmişe ve yaşayan gerçekliğe dayanmadan dünyaları fethetmeye çalışan başka ulusların şovenist emelleri kadar haksız, adaletsiz ve insafsız görülemez.

Kaldı ki, yerleşik tarihsel kökleri ile az çok önemli güncel varlığın da sürdürüldüğü alanlarda fazlasını istemek ayrı, makul bir şeye razı olmak ayrıdır. Herhalde Ermeniler'le Kürtler o dönemde Doğu Anadolu'da iyi bir dayanışma ile ulusal bağımsızlık yönünde ortak başarılar kazansalar, ulusal sınırlar konusunda anlaşmayı da becerirlerdi. Yine kabul etmek gerekir ki, her ulusal-burjuva hareket gibi Ermeni hareketinin de emperyalist güçler veya büyük devletlerle uzlaşma eğilimi, işbirliği çabası, destek bulma arayışı olmuştur. Ama bunu soykırım için mazeret yapanlara şunu hatırlatmak gerekir: Geçen yüzyıldan beri yaşanan Rus-Osmanlı ihtilafı ve savaşları içinde her iki devlette Ermeniler'i kendi yanına çekmeye çalışıyordu. Birinci Dünya savaşı arifesinde Osmanlı yöneticileri Ermeniler'in Rusya'ya karşı kendileri ile savaşması halinde Rusya'dan alınacak olan Kafkas bölgesi ile Doğu Anadolu'da özerk(otonom) bir Ermenistan'ın kurulacağı vaadinde bulunmuşlardır.

Düşünün ki Ermeniler bu doğrultuda hareket etse, Osmanlı-Türk yöneticilerine göre çok iyi bir şey yapmış olacaktı. Buna karşılık Rusya'nın kendi hükümlarlık sahasındaki Ermeniler'i "hain" ilan etmesi, aynı büyük ulus şovenizminin mantığı içinde kaçınılmaz olacaktı. Demek ki, çok sayıda ulusları boyunduruk altında tutan iki büyük devletin sınır bölgesindeki Ermeniler, kendileri için bir ulusal statü kazanma çabası içinde ne yapsa da birinin ya da ötekini "hain"i olmaktan kurtulamazdı. Her ikisine de yakınlık göstermeksizin tam anlamıyla bağımsız bir çizgi (diyelim ki proleter önderlikli bir ulusal ve sosyal kurtuluş çizgisi) izlense, emin olun o zaman her iki taraf birden hainlik suçlaması yürütecek ve herşeyi reva görecek. Kaldı ki Doğu Ermenistan'da bu çizgiye sahip

güçler de mevcuttu. Batı'daki ulusal hareket içinde ise bağlı olunan devletin düşmanı ile işbirliği eğilimi ve hatta bunun kısmen yaşama geçme durumu olmakla beraber, sorunun esası ve soykırımın sebebi bu değildir.

Tarafsız ve enternasyonalist bir bakışla, her ulus gibi Ermenilerin de kendi yoğunluk alanları üzerinde devlet kurma veya bir ulusal statü elde etme çabaları haklıydı. Bunun içinde gerici yanlar olsa da, çok daha fazlasıyla emperyalizme hizmet eden Osmanlı devleti karşısında Ermeni ulusal hareketinin haklı bir konumu ve güçlü bir demokratik muhtevası vardı. Diyebiliriz ki, benzeri konumda bağımsızlık arayışına giren hangi ulusun burjuva demokratik güçleri olsa, büyük devletlerden destek bulmaya ve savaşan taraflar arasında birileriyle ittifaklar yapmaya çalışırdı. Bunun için uzaklara gitmeye gerek yok. Yakın tarih ve coğrafyalarda izlediğimiz ulusal hareketlerin hepsi böylesi örneklerle doludur. Ne var ki Ermeniler, benzer örnekler içinde en talihsiz durumu yaşamış ve I. Dünya Savaşı'nın elverdiği ortamda Osmanlı-Türk yöneticilerinin pervasızlığı ile böyle büyük bir felakete uğramışlardır.

Sonra ise bu durum, büyük cürümün sorumluları ile ganimet paylaşım-cısı suç ortaklarının sıkı sıkıya kenetlenip "Kuva-i Milliye" ruhu içinde bir savunma çemberi oluşturmalarına zemin olmuş ve bu sayede hiç hakedilmeyen övünç payeleriyle süslü bir "kurtuluş savaşı" doğmuştur. Bu hareketin politik-askeri kurmay kadrolarının çoğunlukla 1915 soykırım suçundan sabıkalı İttihat-Terakki ve Teşkilat-ı Mahsusa şefleri olduğu, en büyük desteği de Ermeniler'in malını-mülkünü yağmalayan Anadolu eşrafından aldığı bilinen bir gerçektir. Yürütülen savaşın bu bedava zenginlik ve haksız üstünlüğü muhafaza etme, görünüşte

"bağımsız" bir devlet olarak emperyalist güçlerle işbirliği içinde değerlendirme amacı doğrultusunda esas olarak "Anadolu'da Ermenilik ve Rumluk kurulması tehlikesine karşı" yürütüldüğü ve ililaf devletleriyle el altından anlaşmalar yapılarak sonuçlandırıldığı çok iyi biliniyor. Ana hatları ile bu gerçekliği ilk kez **İbrahim Kaypakkaya** ortaya koymuş ve Kemalist hareketin "anti-emperyalistliği"nin de ne kadar sahte olduğunu vurgulamıştır. Son yıllarda bu düşünceye yaklaşan ve tarihi belgelerle pek çok ayrıntıyı sorgulayıp, Kürt sorunundan Ermeni sorununa kadar demokrat duyarlılığını gösteren aydınların sayısı çoğalıyor. Bu olumlu ve sevindirici bir durumdur. Ama halen "bütün ezilen halklara ilham kaynağı olmuş anti-emperyalist ulusal kurtuluş savaşımız" teranesini okuyan sağlı soltu politik güçlerin halk üzerindeki etkinliği büyüktür. Kınılması için daha çok uzun süreli uğraş gerekecek. Sabırla mücadeleyi sürdürmekten başka da tutarlı bir yol bulunmuyor.

Sorunu ezen-ezilen ulus kesitinden değil, aynı zamanda beraberce ezilmiş fakat birbirini anlayamamış, aldatılmış, kullanılmış ve önyargılara boğulmuş halklar açısından değerlendirmekte fayda var. Bu açıdan yine son yıllarda yayınlanan Kürt-Ermeni ilişkilerine dair araştırmaların iyi incelenmesi ve politik tahlillerin derinleştirilmesi de gerekiyor. Burada bir kaç önemli noktaya değinmekten öteye gidemeyiz.

Konşulukları Van Gölü çevresinde başlayan ve bölgenin en eski kavimle-ri olarak, Osmanlı devletinin doğu sınırlarında uluslaşan Ermeniler ve Kürtler, başka uluslar gibi erken zamanda imparatorluktan kopmayı başaramadıklarından XIX. ve XX. yüzyılda en büyük acıları yaşamaya aday olmuş ve belli farklılıklarına rağmen benzeri bir kaderi paylaşmışlardır. Ortak konumlarını dikkate alarak kendi

aralarında dayanışmaya önem vermeleri ve dış desteklere bel bağlamadan özgüleriyle ulusal boyunduruktan kurtulmaya çalışmaları halinde daha az acı çekecek ve belki de beraberce bu alanda demokratik/sosyalist bir federasyon kurup Nayiri güneşini parlatabilecekken, tersi durumda biri temelli haritadan silinmiş, bu yok etme fiiline katılmı sağlanan diğeri ise daha uzun süreli, ağır boyunduruk ve tedrici bir soykırım politikasına maruz kalıp helen de her türlü acıyı çekmektedir.

Son yüzyıllık gelişmelerin böyle olmasında Ermeniler ve Kürtler'in ayrı dinlere bağlı olmaları da çok önemli rol oynamıştır. Birinci olarak Kürtler'in Türkler'le kardeşliği beri yanda hayli içiçe yaşadıkları Ermeniler'le aralarındaki maddi çıkar ilişkilerinden hareketle, onlara karşı ayarılma ve kullanılmalarına doğal bir kolaylık sağlamıştır.

Batı Ermenistan'ın Türk istilasına uğramasından sonraki süreçte, Osmanlı Devleti'nin büyük bir İslam merkezi olarak yer tuttuğu aşamada bu din faktörünün sağladığı destek ve kolaylıklardan Kürtler'in kuzeye doğru yayılması (ki bunların göçebe, hayvancılık yapan bir toplum olarak yüksek dağlık bölgelere ve daha geniş yaylalara duydukları ihtiyaç ekonomik bir temel olmuştur), buna karşı Ermeniler'in daha fazla Anadolu içlerine dağılma durumu görülür. Böylece Ermenistan ile Kürdistan'ın içiçe geçtiği, giderek de nüfus yoğunluğu oluştuğaca, yerel Kürt reislerinin Ermeniler üzerinde otorite kurmaya başladığı bir süreç yaşanır. Bunda da din faktörüyle Osmanlı'dan kuvvet almanın yanı sıra Kürtler'in Ermeniler karşısında kavgacı yönlerini ya da ileri gelenlerindeki zorba ağalık karakterinin rolü olmuştur denilebilir. Sonraları, yarıya yakın nüfusuyla ya da azınlığı düşmüş olarak beraber yaşadıkları alanlarda

Ermeniler'in kendilerini resmi olarak Osmanlı yönetiminin, fiili olarak ise Kürt feodal otoritelerinin hükümlanlığı altında saymaları bu nedenledir. Aradaki din farkı, toprak çelişkisi, kültür ve karakter çatışması, otorite ve üstünlük çekişmesi sonucu gittikçe birbirlerine karşı önyargıları güçlenen, tepkileri büyüyen, kuşku ve güvensizlikleri artan Kürtler ve Ermeniler'in XIX. yüzyılda uluslaşma ve ulusal hareketler geliştirme durumları içinde de, (bu nedenle de) dayanışma zayıf kalmış, tersine biri isyan ederken ötekini Osmanlı güçlerine yardımcı olması gibi durumlar daha çok görülmüştür. Şöyle ki, Ermeniler bölgede Kürtlerin bir yönetim kurması halinde bunun Osmanlı'dan daha insafsız olacağı kaygısını, Kürtler'de Ermeniler'in egemen olması halinde kendilerinin herşeyi kaybedecekleri korkusunu taşımıştır. Ortak düşmanlarını birbirlerine yeğleyerek araları bozuk ve birbirine güvensiz olan iki komşu ve ezilen ulusal topluluğun bu duruma gelmesinde hangisinin ne ölçüde, hangi yönleriyle payı olduğunu ayrıntılı söyleyecek durumda olmamakla beraber, bunun yaygın bir gerçeklik olduğunu ve 1915'e gelindiğinde Kürtler'in bir kısmının Ermeniler'e karşı hazır kıta gibi kullanmasına imkan sağladığını hiç tereddütsüz söyleyebiliriz. Öyle ki bu objektif temel üzerinde saldırıya ortak edilen Kürtler oldukça kıyıcı bir rol oynamıştır. Özellikle Şafii Kürtler'in ağır feodal kültüründe belirgin olan Müslümanlığın acımasızlığı, fetihçi bir geleneğin mirasçısı olan Türk yöneticilerinin barbarlığı ile birleşince inanılması güç bir tablo ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti, daha önce imparatorluktan kopmuş olan Hristiyan ulusların bütün hıncını bu dönem Ermeniler'den (ve yanısıra başka Hristiyan azınlıklardan) çıkarmıştır.

Bundan dolayı Ermeniler için Hristiyanlığın çok büyük talihsizlik olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ama bir o kadar, Kürtler içinde Müslümanlığın talihsizlik teşkil ettiğini söylemek gerekir. Çünkü Kürtler, bu temelde Ermeniler'e karşı kullanılabildiği gibi, daha sonra kendi ayrı ulusal varlıkları ve türlü haklarının topyekün inkarı da özellikle bu sayede kolay olabilmıştır. Tersine durumda, yani giden Kürtler, kalan Ermeniler olsaydı; çok orijinal yazılı dilleri ve bir o kadar belirgin Hristiyan kültürleri ile ayrı bir ulusal varlık oldukları inkâr edilebilir miydi?

Tabi ki bu tür faktörleri belirtmekle bütün gelişmeleri, din-kültür özelliklerinin belirlediğini söylemek durumunda değiliz. Sosyo-ekonomik gelişim koşulları, uluslaşma ve ulusal hareketlerinin durumu, önderliklerinin sınıf karakteri, ideolojik-politik yapısı, güç dengeleri, uluslararası koşullar ve çeşitli dış etkiler bir bütün olarak rol oynamıştır.

Bunlara işaret etmek şu açıdan önemlidir: Geçmişte olduğu gibi bugün de halklar arasındaki ilişkiler, onları yöneten ve üzerinde ideolojik hegemonya kuran sömürücü sınıflar (dünya ölçüsünde emperyalizm yerel planda özellikle işbirlikçi güçler) tarafından bozulmakta ve en çok da dinsel ulusal-kültürel farklılıklar çeşitli önyargılarda düşmanlıkların körüklenmesine dayanak yapılmaktadır. Örneğin Türk egemen sınıfları kendi haksız üstünlük ve çıkarlarını koruma çabasında, halkın desteğini almak için "bütün komşu devletlerin Türk'e düşman olduğu, Türkiye'nin her taraftan hain emellere sahip düşmanlarla kuşatıldığı, içeride de bunların amaçlarının rol oynadığı" şeklinde bir fobi yaratmaya, toplumsal bir şizofreni geliştirmeye önem veriyor ve "çok şükür" 80 yıl önce işini bitirip kurtulmuş oldukları halde halen her Allah'ın günü Ermeni'ye

küfredip, Kürt yurtseverlerini bile "Ermeni Uşağı" olmakla suçluyorlar. 20-30 milyon Kürt'ün yaşadığı ve kimliği-ne saygı istediği ülkede, Kürt düşmanlığını açıktan açığa yapmak akıl kârı olmadığı için topu topu 50 bin nüfusu kalmış olan Ermeniler'in ismi bir küfür gibi kullanılıyor. Ama kime? Mevcut durumda tehlike olarak görülen Kürt yurserver güçlerine, devrimci-demokrat çevrelere ve insanlık değerlerine sahip çıkan herkese karşı. Onun için bu ülkede egemen güçlerin "Ermeni" ithamına mazhar olmak en büyük şeref sayılacak bir şey haline gelmiştir. "Terörist" ithamında olduğu gibi!

Bununla bağlantılı olarak şoven, gerici güçlerin sahtekar yüzlerini de göstermesi bakımından çok çarpıcı bir örnek: her asker cenazesinde, ülkücü faşist militanlarına "Ermeni Uşağı Apo" diye slogan attıran MHP'nin Başkan Yardımcısı **Tuğrul Türkeş**'in, Ermenistan Devlet Başkanı **Levon Der Petrosyan**'ın kardeşi ile yakın ilişki ve özel bazı bağlantılar kurması! Tabii ki burada ibret verici olan sadece Türkeş'in dostluğu değil, aynı zamanda öbür taraftaki Ermeni halkına "milliyetçi" nutukları çeken birisinin Türkiye'deki en aşırı Ermeni düşmanlarıyla dostluk geliştirmesidir.

Ermeni düşmanlığının kırılması, Kürt halkının da Türk halkının da afkunun daha farklı açılmasına hizmet eder. Ayrıca bunun Kafkaslar'daki çelişki ve gerginliklere dıştan etki yapma gibi bir özelliği vardır. Son yıllarda resmi devlet yayını TRT genel olarak Ermeniler'e, özel olarak da (bazen devletlerarası ilişki kurallarını hiçe sayarak) Ermenistan'a yönelik çok aşağılayıcı ifadelerle kötüleme yapıyor ki, neyin psikolojik zemini oluşturuyor diye düşünmek zorundayız.

Öte yandan tarihteki büyük Ermeni soykırımını temizlemek ve Ermeni-Kürt vb. düşmanlığı ile boyutlandırılan

ırkçılığa karşı mücadeleyi yükseltmek Kürt halkının savunulması bakımından da çok önemlidir.

Son olarak, 1915 soykırımı hakkında geliştirilmesi gereken demokratik tavırlar neler olmalıdır?

Yukandaki özetlemelerden anlaşılır ki 1915 "tehcir" denilen şey basit bir tarihi vaka değil, tarih karşısında işlenmiş en büyük insanlık suçudur. Tabii ki suçu işleyen Türk halkı ya da ulusu değil, onun adını kullanan emperyalist uşağı yöneticileri olmuştur. Fakat geçen 80 yıl zarfında bu konuyla ilgili görüş belirten (yapılan bir soykırım olduğu ve bununla bir ulusun Kendi Kaderini Tayin Hakkı'nın da en uç boyutlarda çiğnendiğini söyleyen) **Kaypakkaya** gibi bir önder ve sonraki bazı devrimci gruplar dışında Türkiye'li sol örgütlerin bile olaya göz kapatmaları düşünülürse, suçluların sorumluluğunun paylaşılmasına ya da onları mahkum ederek halkların kardeşliğine katkıda bulunma yönünde atılması gereken önemli adımların olduğu açıktır. **Kaypakkaya**'nın "*Kürt Mithi Meselesi*" içinde çok kısa bir değinmesi olup nitel anlamda olayı tanımlamakla birlikte geniş çalışmalar yapacak fırsatı bulamamış olduğu düşünülürse, onu izleyen geleneğin geliştiricilik konusundaki bir eksikliğini de burada belirtmek gerekir. Son yıllarda konuyla ilgili olarak **Taner Akçam**'ın "*Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*" **M. Kalman**'ın "*Batı Ermenistan (Kürt İlişkileri) ve Jenosid*" isimli kitapları konuyu başı başına ele almaları, bilinmesi, anlaşılması ve tartışılmasına önemli bir başlangıç yapmıştır. Bunların başka kitap çalışmalarıyla geliştirilmesi de bir ihtiyaç sayılır.

Yeri geldiğinde Anadolu'nun kavimler kapısı olduğundan söz eden çoktur. Ama bunu söylemek kendi başına bir şey ifade etmez. Önemli olan, farklı kavimlere, kültürlere, kendinden

ayrı ulusal topluluklara nasıl bakıldığı, ne kadar saygı gösterildiği, geçmişte yapılan ve günümüzde sürdürülen haksızlıklara ne denildiği, nasıl çözümlerin öngörüldüğüdür. Anadolu'nun eski kavimlerinden olup da bu topraklardaki varlığını ileri düzeyde sürdüren Kürtler'in 70 yıl boyunca adını bile anmak istemeyenler, bu akıl almaz red ve inkar siyasetinin iflas ettiği aşamada "Kürt realitesini kabul ediyoruz" diyebiliyorlar. İşte Ama yine de bir şartla "Türklük içinde telakki edilmek ve onun bir zenginliği sayılmak" üzere. Saygısızlığın bu şekil sürdürülmesi öncekinden iyi değildir hatta.

İnsanlığın bu medeniyet beşiğinin bilinen en eski ve köklü kavimlerinden olarak, XX. yüzyıl başına kadar önemli bir nüfus yoğunluğuyla gelen, her kilometre karesinde uygarlık izleri olan ve fetihçi Osmanlı'nın dağılıp aşamasında başka uluslar gibi bağımsız yaşama arayışına girince punduna getirilip kökü kazılan Hay'ların uğradığı büyük tarihsel haksızlığı açık seçik kabul etmek. Yerinden yurdundan edilmiş olduğu, soyu tüketilmesine kırlarak sürdürüldüğünü dosdoğru ortaya koymak. Uluslararası platformlarda bu gerçekliği tanıyıp yüzyılın büyük ayıbını ve utançını işleyen sorumlularını mahkum etmek! Bunu yapacak olanlar da suçluların misyonunu sürdürenler değildir elbet. Türk halkı için yüz ağırtıcı olacak böyle bir çabayı ancak ırkçı-şoven duygulardan arınmış, halkların kardeşliğine inanan ve insanlığın özgür ve eşit geleceğini birlikte omuzlama isteğine sahip olan güçler yürütebilir.

Evet, sömürgeci devletlerin, fetihçi orduların hiç biri bu konuda temiz değildir ve kendi ayıplarının üstünü örterek başkalarına barbarlık suçlaması yürütenlerin de insanlık nazarında teşhir edilmesi gerekir. Bu bakımdan fiilen büyük devletin 1915 özgülünde

Osmanlı-Türk hükümetinin başlarına vurgu yapması dürüstlük değil, ikiyüzlü politik tavrı örneğidir. Ne Ermeni halkı, ne de Kürtler bunlardan destek aramamalıdır. Ama öte yandan Türk halkının aydınlanmış kesimleri de böyle bir mazeretin ardına sığınıp kendi yöneticilerinin tarihe geçmiş büyük ayıbını yok saymaya, geçiştirmeye, hafifsetmeye çalışmamalı.

Tabii ki bu olayın konuşulması, faillerinin (sorumlular düzeyinde) tarihsel olarak mahkum edilmesi, Ermeniler'in yitirilmiş haklarını, kayıplarını geri getirecek değildir. Nihayetinde bu, tarihe karışmış bir haksızlıktır. Maddi anlamda düzeltilme olanağı da yoktur. Batı Hayaşdan'ın sadece tarihi izleri ve bir de (hızla değiştirilmeye çalışılan) yer isimleri kalmıştır geride. Haksızlığı düzeltme zorlamasıyla buradaki Kürtler ve diğer halklar yerinden çıkartılarak Ermeniler'in yerleştirilmesi düşünülemez. Böyle bir durumda, binlerce yıl önce kopmuş oldukları topraklara emperyalist devletlerin desteğiyle geri dönüp yeniden İsrail'i kuran Yahudilerin konumu geliyor aklı, ki bu vesileyle Filistin halkına yaşatılan durum hiç savunulamaz. Bir yandan tarihte (hem çok eskiden, hem de II. Dünya Savaşı yıllarında) en büyük kıyımlara uğramış bir soy olan İsrailoğulları'nın bu seyir içinde en kıyıcı bir topluluk olup çıkmaları da son derece düşündürüktür. Bir yere kadar ezilmişliğin haklı tepkileri, demokratik istemleri ile yüklü olan bir milliyetçiliğin, emperyalist destekle ayarılıp üstün konuma geçme fırsatını yakaladığı durumda ne müthiş bir gericiliğe dönüştüğünün çok öğretici bir örneğidir. Bundan hareketle, ezilmiş ve kırılmış ulusların, içinde intikam duygusu barındıran veya berhanga bir şekilde fanatizme kaçan milliyetçilikleriyle de mücadele ciddiye alınmalıdır.

Eski bir haksızlığı giderme gereğiyle, ilgili alanda yaşayan başka halklara yeni haksızlık getirecek türden şeyler reddedilirken, vatan özlemi çeken ve bu topraklarda yaşamayı isteyen Ermeniler'in boş olan yerlere yerleşebilmeleri, ayrıca ülke genelinde (tüm azınlıkları ilgilendiren bir şey olarak) kendileri ve kültürleriyle başkırıya uğramadan yaşayabilmeleri için demokratik destek gösterilmeli, özellikle psikolojik baskı unsuru olan Ermeni düşmanlığı atmosferinin bu ülkeden kaldırılması için çaba gösterilmelidir. Bir yerde bu hava olduktan sonra kağıt üzerinde bir takım haklar da olsa (ki Lozan Antlaşması çerçevesinde Ermeni, Rum, Yahudi azınlıklar için eğitim, gazete, vakıf vb. gibi bir takım haklar tanıyan hesapta) bunların özgürce kullanımı mümkün olamaz. İnsanların kendi isimlerini gizlemeye çalıştıkları, sokakta kendi dillerini konuşmaktan çekindikleri, sabah-akşam kimliklerine hakeret içtikleri bir yerde ne özgürlüğü olacak? Belki daha da fazla göçüp gitme özgürlüğü!..

Peki dostluğun ölçütü ne olacak?

Hiç değilse duyarlı demokrat çevreler tarafından, sembolik şekilde bile olsa 24 Nisanlarda bir anma, bir saygı ifadesi, ellerde karanfil bir toplanı veya topluca gidip bir Ermeni kilisesinde mum yakma. Giderek yükselen sesle soykırımını lanetleme ve resmi-özel medyanın, yetkili-yetkisiz ağızların küfür maksadıyla da kullandığı bu Ermeni sıfatını bir kardeşlik ve dostluk sözcüğüne çevirmek! Bu kadarı bile yeter.

Bugünlük bu kadarı az değil. Yeni devrimci doğrular olmadan fazlası beklenemez.

İşte başlıkta andığımız ikinci 24 Nisan, yani umudun adı, yani Ermeni şair Çerents'in "Tarihe not düşünüyorum, gelecek" dediği ve 72'de Türk Komünist İbrahim Kaypakkaya'nın

büyük enternasyonalist ruhla Kürt ve Ermeni halklarının da gönlünü fethedecek şekilde getirdiği, yani Meral Yakar, Ali Haydar, Ahmet Muharremler'in, Mehmet Zeki, Cemil Oka, Armenak Bakırlar'ın, yani Süleyman Cihan, Yani Kazım, Yani Nubar-Manueller'in ve daha nice nice Türk-Kürt-Ermeni-Arap-Laz-Çerkez canların devralarak sürdürdüğü, biraz ağır-sancılı (bu topraklar gibi), biraz kırılıp incinerek ve (acı ama gerçeğimiz) hayli de parçalanarak bugünlere gelen, yine de hangisinde, görüyorsan doğruyu o senin. Anadolu ve Nairi'nin geleceği için doğrularda birleştirici olmayı mutlak gözeterek yenileşmek, 2000'lerin yeni özgürlük burçlarına, Munzar'una, Kaçkar'ına Ararat'ına taşımaları onu!

DİPNOTLAR

- 1) Ermenice'de: Çeto, gerilla, kumandanı savagın.
- 2) Yeşile Çerents'in "İstanbul" şiirinde geçen dizeleri: "Daba gelir kral rıvanın günü! Daba gelir arkadaş Süphü!"
- 3) Ermenice, Batı Ermenistanı.
- 4) Tarihte pek çok uygarlık uğrının yapıp sökülüp, soyut kavimlerin pek sevdiği Ermeniler'in, Kürtler'in süreklilik arzettiği geniş dağlık bölgeler.
- 5) Ermenice bu coğrafyanın adı Arandayla Lemnigah'tır. Yani Ararat dağ dünyası. Genel olarak Doğu Anadolu ve Kafkas yüksek dağ silüetini kapsar. "Nuh'un Gecisi" afişmesinden dolayı, orta yandaki Ararat zirvesinin kutsal bir yer vardır.
- 6) Hayk: Mitolojik olarak Ermeniler'in kendi soylarının en eski atası saydıkları bir isim. Hay'ın çoğulu.
- 7) Kent isimleri içinde özellikle "Van"lı ve "Gerd"li olanlar çok belirgindir. Bölgenin iki büyük gölü ve benzeri aynı ismi taşıyan şehirler (Van ile Sevan), ayrıca Milattan çok önce kurulan Yerevan, Nahicevan vb... Yine Ermenice kont göhr anlamına gelen "Gerd" ile MO Kral Dikran'ın kurdugu Dikranagerd (bugünkü Diyarbakır), Malazgerd (Malazgirt), Medagerd (Mazgirt), Elogerd (Eleğirt), Stepenagerd vb. Ermenice kale anlamına gelen "Pir" ile biten (Khorport gibi), ayrıca yaygın olarak sona "in" ya da "n"li olan, "gan", "can" ve "yan" la biten (tintindeki isme ait olduğuna itade eden), "ik" ile biten (bir şeyin köçüğünü belirten), sonuna "bi" veya "i" gelen (birşey'li), "keğ", "küğ", "gilek" ile biten (koy, mema vb.), "vark", "vent"li olan (manastır, kilise, yurt), "vurp"la başlayan (tutsal, azıl), "çar" ve "ket"li olanlar (dere), "ket" ve "sar"lı olan (dağ, tepo), ayrıca Ermenice arilom taşıyan ve çığı değişime uğrayarak gelen isimler pek çok bir örneği veriyor. Eski yarımlar içinde Hayasdan'ın uzun süren hükümlük atmış olan Ani şehrinin (Kars yakınındaki) uygarlık eserleriyle öze bir yer vardır.

Karanlık Aklın Şövalyeleri-3

Eren CAN

Cehenneme doğru;

Kapitalist sosyal düzen "yararlılık ilkesi"nden türemiştir. İyi güzel de, ya peki "yararlılık ilkesi" nereden türerdi? **Bentham** liberaline kalırsa, o da kapitalizmden türerdi. **Bentham**, yerden göğe kadar haklıdır. Madem, "alt yapı" ile "üst yapı" arasında bir uyum vardır, o halde kapitalizm yararlılık ilkesinden açıklanabileceği gibi, tersinden yararlılık ilkesi de kapitalizmden açıklanabilirdi.

Bentham, aynen böyle yaptığı halde, **Karl Marx**, onu, "*burjuva budalalığının dehası*" ilan etmişti. Neden acaba? Bunu anlamak için, biraz gerilere gidip **Platon**'un "*tavuk ile yumurta problemi*" ni hatırlamamız lazım: Bütün tecrübe, tavuğun yumurtadan, yumurtanın ise tavuktan çıktığını gösteriyordu. Buna rağmen **Platon**, tavuğu yumurtadan, yumurtayı ise tavuktan çıkarmakla hiçbir şeyi açıklamış olmadığınıza varır. Tavuk ile yumurta, kısır bir döngü içerisinde birbirlerinin sebebi olunca, prensipte, her şey kendi kendisinin sebebi olur ki, böyle bir şey akla ve mantığa aykırıdır. Yararlılık ilkesi ile kapitalist sosyal düzen arasındaki ilişki de, **Platon**'un tavuk ile yumurtası arasındaki ilişkiye benzer. Bütün tecrübe, yararlılık ilkesininin kapitalizmden, kapitalizmin ise yararlılık ilkesinden çıktığını gösteriyor olsa da, bunu düşüncede aynen böyle açıklamak "budalalık"tı. Çünkü prensipte, yararlılık ilkesi yararlılık ilkesinden açıklanmış olunur ki, bir şeyin kendi kendisi olduğunu tespit etmekle, onun ne olduğu söylenmiş olmaz.

Nitekim **Karl Marx**, haklı olarak, yararlı olanın kısa yoldan yararlılık ilkesinden çıkarılamayacağını belirterek, şunu önerir: "*Köpeğe neyin yararlı olduğunu bilmek için, köpeğin doğasının ne olduğu incelenmelidir!*"

Liberal okuldan yetişme bir düşünür olan **Marx**, liberal literatüre sadık kalarak, "köpek" terimiyle modern insanları kastediyordu. Çünkü **Marx**'a göre, "*modern bakkal, özellikle de İngiliz bakkal*" köpek sıfatını haklıyordu. Kynik bir düşünür olan **Jonathan Swift** daha da ileri gidip, kapitalizme katlanan bütün insanların bu sıfatı hakkettiğini söyleyecekti.

Her neyse artık, **Karl Marx**, köpeğe neyin yararlı olduğunu, onun doğasının incelenmesinden çıkarılması gerektiğini söylemişti. **Karl Marx**, ne demek istiyordu acaba?.. pek bilinmez. Fakat **Marx**'ı çarpık okuyan Marxistler ve de liberaller için, bunun anlamı gayet açıktır: İnsan anatomisini maymun anatomisinden açıklayıp, yararlı olanı doğanın yasalarından çıkarmak...

Nitekim, **Friedrich Engels**'in "*Büyük Karl Marx Ödülü*" teklif edip, "*Das Kapital*"'ın ikinci cildini onuruna yayınlamaya kalkıştığı **Charles Darwin** liberali (Çünkü **Engels**, **Darwinist Evrim Teorisi** ile "*Doğanın Diyalektiği*" anlatısının örtüşüğünü keşfetmişti.), **Marx**'ın "*Yararlı olan nedir?*" şeklindeki büyük sorusuna şöyle bir büyük cevap verecekti:

"*Bizim doğada keşfettiğimiz en büyük yarar, gelişmiş hayvan türlerinin türemesidir ki, gelişmiş türler, doğrudan ölümün, açlıktan ölümün,*

talan etmenin ve de doğada süren gizli savaşlarının sonuçlarıdır."

Darwin'in doğada keşfettiği en büyük yarar, aynen "modern İngiliz" denen bir hayvandı. Bu hayvanın neden en gelişmiş hayvan türü olduğunu ise, **Darwin**, şöyle açıklayacaktı: "*Sömürgeci İngilizler'in, diğer Avrupalı uluslardan daha başarılı olmaları, onların, dirayetli, korkusuz ve tükenmez enerjilerinden gelir. İyi de, İngilizler'in bu enerjiye nasıl ulaştıklarını kim nasıl anlatabilir? Görünen o ki, zayıfların yaşamdan elenmesine dayalı selektif üreme tezinde büyük bir hakikat yatıyor. Zayıfların yaşamdan elenmesine dayalı selektif üreme, kat yaşam kaynakları üzerinde verilen varolma savaşlarından gelir. (...) Eğer biz, dünyanın bazı yerlerinde hala ortalıkta dolaşan yabınların ikamet ettiğini görebiliyorsak, bunun sebebi, oradaki varolma savaşlarının yeterince şiddetli olmayışlarındandır. (...) Örneğin Güney Amerika'ya göç eden sivil İspanyollar'ın, oradaki bolluktan dolayı gerilediklerini görüyoruz. Çünkü oradaki yabani aşiretler misali, bolluktan dolayı birbirilerini yeterince öldürüp zayıfların yaşamdan elemiyorlar.*"

Diğer insanları öldüren, açlıktan öldüren, talan eden ve gizli ya da açık savaşlar örgütleyen "modern İngiliz toplumu"nun hayvaniliğine kuşku olmasa gerek. Zaten **Darwin**'in, modern İngiliz insanının anatomisini çözmekte kullandığı anahtar bizzat maymun anatomisiydi. Bundan dolayı, **Karl Marx**, **Darwin**'i "evrim teorisi"nden dolayı kutlarken, "*Darwin'in büyüklüğü,*

onun maymunları incelerken modern İngiliz toplumuyla karşılaşmış olmasından gelir" diyerek inceden ince, gizlice ve hince alay etmişti.

Modern İngilizler, doğanın en büyük yararı olunca, kuşku yok ki, Afrika'nın zencileri ya da Amerika'nın yerlileri olan *İndio* aşiretleri de doğanın en büyük zararı olurlardı. Haliyle, onların doğasını talan etmek, onları öldürmek, açlıktan öldürmek, yani dünyayı bir cehenneme çevirmek, başta İngilizler olmak üzere bütün modern ulusların doğadan gelen haklarıydı.

Darwin'den çok önce yaşamış olmasına rağmen, adeta Darwin'in burnundan düşmüş olan liberal ahlak filozofu Kant da zenciler hakkında hemfikirdir: "Afrika'nın zencileri doğaları gereği yeteneksizdirler. Bay Humme, herhangi bir zenci yetenek örneği gösteremeyeceğimize dair bizimle iddiaya girer ve derki; ülkelerinden getirilen yüzbinlerce zenci köle serbest bırakıldıkları halde, aralarından bir tek sanatçı ya da bilimci çıkmamıştır, halbuki beyazların en alt tabakalarından dahi sürekli böyle yetenekler çıkıp yükselirler. (...) Zenciler sadece gevezelik yaparlar, öyle ki, konuşan iki zenciyi ayırmak için kırbaç kullanmak zorunda kalırsınız."

Hegel de farklı düşünmez: "Günün ötesindeki çocukluk ülkesi Afrika, zencinin renginden gelen karanlığa bürünmüştür. (...) Bilincin objektiviteye kavuşmaması, örneğin insanın kendi yansımasını bulup kendine ulaştığı tanrı ya da yasaya ulaşmaması, zencilerin karakteristik özelliğidir. Farksız ve eşit bir yaşam süren zenci, kendisi ile geneli ayırtedemediği için, kendi üstündeki mutlak varlığa ulaşamaz. (...) Zenciler, insanın biçimlenmemiş

yabaniliğidirler. (...) onlarda insana dair hiçbir karakter yoktur."

Peki ama niye acaba zencilerde insana dair bir karakter oluşmamıştı?.. Darwin'e kalırsa, doğanın sunduğu bolluktan dolayı birbirilerini öldürme gereği duymayan zenciler, zayıflarını yaşandan elemeyip irsel olarak geri kalmışlardı. (Elbette zenciler de birbirilerini öldürüyorlardı, hem de kanibal aşiretler bile vardı. Ne var ki, öldürmeyi üstünlük sanan liberaler, zencileri aşağılamak için onların birbirilerine karşı şiddet kullanmadıklarını ve birbirilerini öldürmediklerini iddia etmek zorundaydılar.) Darwin'in mutasyonundan haberi olmadığı halde, Kant da yaklaşık aynı açıklamayı yapacaktı: "Sıcak ve nemli iklimler, hayvanın cüssesinin büyümesine vesile olur. Kısacası; zenci, iklim koşullarının sunduğu yiyecek bolluğundan dolayı, cüssesi büyük, etli ve budludur, ama bundan dolayı da aptal, yumuşak ve mülaim huyludur."

Başkasını öldürmek, insana dair üstün bir karakter olunca, bu karaktere uzak duran ne varsa aşağılanacaktır elbet. Örneğin kadınlar... "Adamlar cesur, saldırgan, enerji dolu ve kaşıftır. Onun beyni büyüktür. (...) Kadının kafası, çocuk ile adam kafası arasında bir yerdedir. Adamlar her konuda kadından üstündürler, aklını, düşüncesini ve ya duyularını ve ellerini kullanmada..." (Darwin) "Kadın, instinktif olarak hayvana benzer. (...) Kadının pek çok özelliği, onun hayvana benzemesinden gelir. Eğer insan toplumu sırf kadınlardan ibaret olsaydı, hayvanlar ezeli beri ne durumdaylarsa, insanlar da aynen o durumda olacaktı." (Mobius)

Yine de kadınlar biraz şanslı sayılırlardı. Çünkü ne doğa ne de teknoloji, erkeklerin çocuk doğur-

masına müsaade etmiyordu. Liberal evlatların doğup üremesi için, liberalerin eli kadına mahkumdu. Ne var ki, beklenen liberal evlatların aksine, Londra'nın ana caddeleri liberal olmayan dilenci çocuklarla tıka basa dolacaktı.

UNESCO tarafından "*Ekolojik Araştırmanın Doruğu*" ilan edilen Engels'in "*İngiliz İşçi Sınıfının Sefaleti*" adlı yapıtını duymuşsunuzdur. Engels, orada, soylu bir İngiliz hanımefendisinin bir gazetede yayınlanan okur mektubunu aktarmış. Bu güzel hanım orada şöyle şikayetleniyor: "Şehrimizin caddelerinde artık rahatsız edilmeksizin gezemez olduk. Kirli pasaklı ve yırtık giysileriyle, açık yara bere ve hastalıklı görünüşleriyle o mide bulandırıcı iğrenç dilenci çocuklar, kendilerini acındırmaya çalışarak bizleri rahatsız ediyorlar. (...) Gelir vergisi, yoksullar vergisi ödediğimiz yetmiyormuş gibi, bir de hayır kurumlarına büyük bağışlarda bulunuyoruz. Eğer şehir polisi, bizi bu pis yaratıklardan koruyamayacaksa, bunca parayı niye veriyoruz biz?!"

Adam Smith liberali, kapitalist sistemi analiz ederken şöyle buyurmuştu: "Gözler mideden fazla yer şeklindeki vülger atasözünün doğruluğu kanıtlanmıştır. (...) Zenginin midesi, sahip olduğu varlıkları içine alamaz. Bundan dolayı zengin, yiyemediğini yoksullara dağıtacaktır. Zenginler, sadece olanın en iyisini yerler, geriye kalan, gizli bir el tarafından yoksullara dağıtılır. (...) Böylelikle kimse onu amaçlamadığı halde, dünya insanlığa bölüştürülür. (...) En alttakiler olan dilenciler bile, sokakta huzur içinde güneş banyosu yaparak paylarına düşen yiyeceği alırlar. Halbuki geçmişin kralları böyle bir yaşam için savaşmak zorundaydılar."

Smith üçkağıtçısının, krallar gibi bir yaşam sürdüklerini iddia ettiği bu dilenciler, ucuz emek gücü olarak sanai işletmelerinde çalıştırılıp sokağa sepetlenmiş çocuklardı. İnce zarif elleri nedeniyle dokuma tezgahlarının vazgeçilmez ham-maddesi olan bu çocuklar, kısa sürede ellerini makinalara kaptırarak sanai artığı haline geliyorlardı. Sayısı yüz yirmi bin kişi tahmin edilen bu çocukların dilenmekten başka yaşam şansları yoktu. Ki, birinci sanai devriminin ortaya çıkardığı ilk büyük sosyal sorun bu çocuklardı, çünkü asil ve güzel hanımların midesini bulandırarak rahatsız ediyorlardı. O halde, liberal sosyal teorisyenlerin ilk vazifesi, liberal düşünce düzleminde bu sorunu açıklayıp çözmekti.

Nitekim canları çalan (çünkü o bir din adamıydı) **Malthus** liberali teori sahnesine bir daha inmemek üzere çıktı. **Malthus** liberali, **Smith**'in süsleyerek gizleyemediği artan yoksulluğu kabul edip, sebebini "aşırı nüfus artışı"yla açıklamıştı. Kapitalizmin getirdiği bolluktan dolayı insanlar daha az çalışıp daha fazla boş zamana sahip olmuşlardı. Boş zaman, can sıkıntısı demekti. Canları sıkılan insanlar, ister istemez bol cinsel ilişkiye girip naga niga yapıyorlardı ki; böylelikle oluşan zenginlikten daha fazla bir nüfus üriyor ve bu fazla nüfus zenginliği fazladan tüketerek yoksulluğun artışına sebebiyet veriyordu.

Yalancılık, liberalizmin genetik bir özelliğiymiş galibâ. Çünkü bütün veriler, birinci sanai devriminin çalışma stüresini kısaltmayıp, tersine yükselttiğini gösterdiği halde, **Malthus** tersinden hareket etmiş ve kaba bir üçkağıtçılık yaparak, yoksulları yoksulluktan sorumlu tutmuştu. Çağdaş mekteplerde de hala

böyle yapılır. Yoksul hatkaların yoksulluğu, onların bol çocuk yapmalarıyla açıklanır ve "aile planlaması" adına, prezervatif, spiral ve doğum kontrol haplarıyla da yoksulluğa, yani füzuli nüfusa karşı savaş açılır.

Malthus'un yaşadığı zamanlarda, aroma kokulu prezervatifler ya da spiraller yoktu tabi. Fakat yine de insanlar, anal, oral ya da eşcinsel ilişki yoluyla aile planlaması yapılabileceğini biliyor ve uyguluyorlardı. Böylesine bir "aile planlaması" yoluyla dilenci çocukların varlığını engelleme koşulunu gözden geçiren **Malthus** liberali, "*Çocuğun doğumuna mani olabilecek cinsel ilişkileri teşvik etmemiz halinde, tanrıya karşı gelmiş oluruz ki, hepimiz cehennemlik oluruz*" sonucuna varmıştı. Tabi bir de, o çocukları acı çekirtmeksizin öldürerek sorun çözülebiliyordu. Ki, bugün adına tıpta "ötenazi" denilen acısız intihar yöntemi, ta o zamanlarda muhakeme edilmişti. Ne var ki, acılı ya da acısız öldürmek, tanrının verdiği canı almak demekti ki, **Malthus** dindarı keza cehennemlik olmaktan korkardı.

Meseleyi evirip çeviren **Malthus** budalası, nihayet çareyi buldu: *Savaşlar örgütlemek!* Savaşların çok cana mal olduğunu iyi bilen **Malthus**, bu yoldan fazla nüfustan kurtulunacağını ileri sürdü. Üstelik de savaşı örgütleyen modern sivil insanlar cehennemlik olmazlardı, çünkü savaşa sürdükleri askerlerini kendileri değil, karşı taraf öldürecek. Bir taşla iki kuş vuran **Malthus**, hem fazla nüfustan kurtuluyordu ve hem de bu fazla nüfusu öldüren düşmanı cehenneme yollayarak tanrıyı üçkağıda getirmeyi başarıyordu.

Sivri zekalı **Malthus**'un muhakemesinin bir tek kusuru vardı.

Onu da, **Darwin** liberali, yaklaşık olarak şöyle izah edecekti: Başka uluslara karşı savaş örgütleyen bir ulus, zihinsel ve bedensel özürü olan dilencilerden oluşturduğu bir orduya güvenemezdi. Böyle bir ordu, kesin bir yenilgi demekti ki, modern bir ulusun refahı tehlikeye girerdi. Dolayısıyla da, bütün uluslar ordularını zihinsel ve bedensel olarak gelişmiş seçme erkek insanlardan oluşturuyorlardı. Hal böyle olunca, bütün savaşlar, ulusun sağlam genli insanlarını yaşamdan dışarıya püskürtüyordu ki, böylelikle de genetik olarak geri insanlar üreme aktına girerdi. Bu ise bir ulusun genetik olarak gerilemesi demekti.

Tabii, **Darwin** liberalini, asıl endişelendiren şey, **Malthus**'un örgütlemek istediği savaş değil, "yoksullar evi" türü hayır kurumlarıydı. Sokaktan toplanan dilenci çocukların kurbac zoruyla ölesiye çalıştırıldığı bu hayır kurumlarını gezip inceleyen **Engels**, raporunda, yoksullar evine tüklenen çocukların, cezaevine atılmak için suç işlemeye mehil ettiklerini yazacaktı. Elbette... çünkü ceza evlerindeki tutuklular, bir parça ekmek için ölesiye çalıştırılmıyorlardı. Ama olsun, **Smith** misali, zenginlerin saraylarına baktıkça gözleri kamaşan **Darwin**, bu hayır kurumlarına baktıkça, bir kasaphaneyi değil, damızlık-haneyi görecekti. **Darwin**'e göre, hayır kurumlarına toplanan bu aşağılık yaratıklara yaşam şansı verildiği için, üremeleri teşvik ediliyordu. O iğrenç ve aşağılık çocukların yaşaması ve sonradan çocuk doğurması, onların kötü genlerini de geleceğe ulaştırırdı ki, bu da modern İngiliz ulusunun genetik geriliğine sebep olurdu. Nitekim şöyle yazacaktı o: "*Koyun, sığır ve domuz besicileri bile en kötü hayvanlarını*

damızlığa ayıracak kadar aptal de-
ğillerdir. (...) Hayvan besicilerinin
yapmadığını biz modern İngilizler,
hayır kurumları kurup finanse ede-
rek yapmaktayız. (...) Eğer bu işe
radikal bir çözüm bulunmazsa, ge-
rileyeceğimiz muhakkaktır."

Güzel ve zengin hanımların mi-
desini altüst ederek rahatsız ettikle-
ri için, "dilenci çocuklar" modern
İngiliz toplumunun en büyük sos-
yal sorunu oluvermişti ve bu soruna
radikal bir çözüm bulmak gereki-
yordu. Liberal düzlemde, olası en
radikal çözüm ise şuydu: "Şehrimi-
zin sokaklarının dilencilerle dolu
oluşu çok üzüldür. (...) Bu çocuk-
ların, Kraliyet'imiz için fuzuli bir
yük oluşturdıkları konusunda, sa-
nırım hepimiz hemfikiriz. (...) İkti-
sadçılardan öğrendiğime göre, oni-
ki yaşına basmamış kız veya erkek
çocuklar, pazarda para eden bir
mal değillermiş. Oniki yaşına gel-
miş olsalar da, bir kız ya da erkek
çocuk, borsada en fazla üç Pfund
ve yarım Kron ediyormuş ki, çocuk-
lara yedirdiğinizin fiyatını karaşı-
lamaya bile yetmez bu. (...) O yüz-
den reddetmeyeceğinizi umduğum
şöylesi bir öneri yapıyorum: İşin
uzmanı *Amarika*'lı bir akrabam an-
latı ki, çocuk eti, oldukça lezzetli
ve besleyici bir yiyecekmiş. (...)
Haşlaması, buğulaması, kızartması
ve ızgarası yapılabilmiş. Ayrıca
eminim köftesi de çok lezzetlidir.
(...) Diyorum ki, yüz yirmi bin çocu-
ğun yirmi binini damızlık için ayı-
ralım. Bunların çeyreğinin erkek
olması yeterlidir. Bu oran, damızlık
siğir, domuz ve koyunlarınkinden
fazladır. (...) Geriye kalan yüzbin
çocuktan, Kraliyet topraklarımızda
yenilmek üzere pazarlayalım. Böy-
lelikle Kraliyet'imiz için büyük bir
gelir elde etmiş oluruz. (...) Kabul
ederim ki, çocuk eti, herkesin satın

alamayacağı çok pahalı bir yiyecek
olacaktır. Ama zaten ben, bu yiye-
ceği, zengin ve asillere has bir ayrı-
calık olarak tasarlıyorum. Düşün-
düm de, o çocukların anne ve baba-
larını zenginler yediğine göre, o
anne ve babaların çocuklarını ye-
mek de herkesten önce zenginlerin
hakkı olsa gerek." (Swift)

Tumayı gözünden vurduğu hal-
de, bu öneri kabul görmeyecekti,
çünkü işin ucunda cehennemle gön-
derilmek vardı. Tanrı tarafından ce-
henneme postalanmaktan ürken li-
beraller, çaresiz bir şekilde "sosya-
lizm"i keşfetmek zorundaydılar.
Liberallerin keşfettiği sosyalizmi
izlemek için, Britanya adasından,
kita Avrupa'sına geçmemizde fayda
var. Rafine kapitalist sosyal düzen
Britanya doğumlu olabilirdi, fakat
"sosyalist ulus-devlet" fikri daha
çok kita Avrupa'sı doğumlu sayılır.

Sebebine gelince: İngiliz doku-
ma sanaisinin ürünleri, kita Avru-
pa'sındaki elişi dokuma tezgahlarını
iflaza sürüklüyordu. Kita Avru-
pa'sındaki krallıklar ya da prenslik-
ler, gelmekte olan kapitalizme ayak
diremiş olsalar da, bu inat onları,
kapitalizmin kötülüklerine maruz
kalmaktan korumuyordu. En azın-
dan sosyal isyanlardan korumazdı.
Örneğin Alman prenslikleri, doku-
macıların iflazından sorumlu olma-
dıkları halde, dokumacıların isya-
nıyla yüzleşmişlerdi. Pazarın kay-
mağını İngilizler yiyecek, isyana ise
prenslikler maruz kalacak; bu böyle
olmazdı elbet! Bu haksızlığın iki se-
bebi vardı: Ülkedeki dokuma tez-
gahlarının geriliği ve de serbest pa-
zar. O halde, bir an önce sanaisel
üretimle geçilmeli ve ülke pazarı İn-
giliz kumaşlarından gümrük yoluyla
korunmalıydı. Nitekim kita Avru-
pa'sı liberalleri, hâlâ kullandığımız
anlamda modern "ulus" kavramını

ve de "gümrüğe dayalı iç pazar eko-
nomisi"ni icad ettiler.

Bugün kullandığımız anlamda
"ulus" kavramına yabancı olan İn-
giliz liberallerinin, "öldürme, açlıktan
öldürme ve talana dayalı rekabet"i
tekil insanlar arasında vuku bulu-
yordu. Güçlü, sağlıklı, akıllı ve pa-
ralı olan insanlar, başta zihinsel ve
bedensel özürtlüler olmak üzere za-
yıf, sağlıksız ve parasız insanları ya-
şamdan ve dolayısıyla da üreme ak-
tından eliyor, ve böylelikle de insan
türünün gelişimini sağlıyorlardı. El-
bette İngiliz liberalleri, en gelişmiş
insanların bizzat İngilizler olduğunu
söylüyordu. Bu anlamda etnik-ırkçı
söylem onların literatüründe peşi-
nen vardı. Fakat bu gelişmişliği, za-
yıf İngilizleri yaşamdan elemeye
borçluydular ki, bu anlamda da
"ulusal bütünlük ruhu" biraz eksikti.

İngiliz liberallerinin eksik bı-
raktığını, başta Alman liberalleri
olmak üzere kita Avrupa'sının libe-
ralleri icad ettiler. Çünkü İngiliz iktisadı,
sadece elişi dokumacılarını değil,
yerli efendileri de tehtit edi-
yordu. Sınıf gözetmeksizin herkesi
tehtit eden İngiliz iktisadına karşı
korunmanın ve ona karşı rekabet
edebilmenin en rasyonel yolu, sınıf
gözetmeyen ulusal kenetlenmeydi.
Bunun için de, kenetlenmeyi sağla-
maya yarayacak "ulus" adlı psiko-
lojik (daha doğrusu ideolojik) bir
kavrama ve bu kavramın çeşitli di-
siplinlerde legitimasyonuna ihtiyaç
vardı. Nitekim dil birliği, toprak
birliği, zart ve zart birliği türü şart-
lar yanında genetik köken boyutun-
da da "ulus" söylemini bir şekilde
legitime etmeyi başardılar.

Hani bazı ustalarımız der ya,
"ulus, kapitalizmin şafağında doğ-
du" diye; eksik ve yanıltıcı bir tes-
pittir bu. Ulus, kapitalizmin şafağın-
da değil, şafaktan sonra türemiştir

aslında. Hem de soyut gelişmiş kapitalist ülkede değil, kapitalizme geçikmiş ülkelerde türemiştir. Kapitalizme gecikmeli iştirak edenler, eşit koşullarda rekabeti göze alamazlardı, çünkü eşit gelişmemişlerdi. Rekabet etmek zorunda kalan geri kalmışlar, geri kalmışlıklarından gelen dezavantajları bir şekilde telafi etmek zorundaydılar ki, "ulus" kavramı ve bu kavram üzerine yükselen "iç pazar"ı koruma yönlü idari önlemler, güçlülere karşı "zayıf karı" korumaya daire. Yani İngiliz liberallerinin elindeki "tekil insanlar arasındaki mutlak rekabet", kıta Avrupa'sı liberallerinin elinde daha çok "uluslar arası mutlak rekabet"e dönüşecekti. Ulusların kendi kaderini tayin hakkı söylemi buradan gelir.

"Ulus" kavramı, liberal literatürde "halk" kavramına bulanmıştır. Ki, sadece Doğu Perinçek değil, pek çok başka liberal de sık sık "halkın kendi kaderini tayin hakkı"ndan bahseder. Perinçek'ten tiksinen bizler dahi, "Bütün ülkelerin işçileri ve ezilen halklar birleşin!" şiarına hamallık yaparız ki, bu şiarın orijinalindeki "halk" terimini "ulus"u sembolize eder.

"Halk" ya da "ulus" kavramı, tekil şahıslar üzerinde ve öncelikli olan bir başka psikolojik ve biyolojik beden varlığına vurgudur. Böylesi bir beden varolunca, bu bedende birer organ olan tekil şahıslar "kader birliği"ne sahip olurlardı. Kaderi bir olan insanlar, başka bedenlere karşı rekabet etmek için, kendi aralarında elbirliği ve işbirliği yapıp dayanışmak durumundaydılar ki, buna da "sosyalizm" derler.

Karl Marx, *Komünist Manifesto*'da "İşçilerin vatanı yoktur!" diye bas bas bağırıyordu ama, yalan söylemişti galiba... İşçi ya da kapi-

talist farketmez, hepimiz birer "vatansever"dik, hem de biz işçiler herkesten daha fazla "vatansever"... Ulusların kendi kaderini tayin hakkı veya vatan ve milletin bölünmez bütünlüğü; kabul edersiniz ki, burjuvaziden çok proleteryanın üstüne vazife ilan edilmiştir. "*Burjuvazi, kendi devrimci barutunu tüketti*" deyip, eksik bırakılmış burjuva vazifeleri yerine getirmek için çırpınıp durduk. "*Ulusal devrim*", "*burjuva demokratik devrim*", "*soyut çalışma toplumu*" vs. liberallerin uydurduğu ne varsa hepsi biz budaların üstüne vazife oldu.

Vazifelerimizin ne olduğunu bize öğreten kıta Avrupa'sının liberalleri, uğruna ölümleri göze aldığımız çarpık "sosyalizm" in de mucidleri sayılırlar. Ne de olsa, "ulus" adlı bir bedenin varlığı, o bedenin alt organları olan tekil insanlar arasında "sosyal dayanışma"yı gerektiriyordu. Nitekim, Alman prensliklerini dize getirip Büyük Alman İmparatorluğu'nu ve modern Alman ulusunu tarih sahnesine çıkaran Bismark adlı despotun kurduğu modern ulusal devletin formel adı "*sosyalist devlet*" idi, çünkü "sosyal sigorta sistemi"ni ve devletin iktisada planlanmış müdahalesini içeriyordu. Bismark'ın sosyalist devleti kurulduğunda, "sosyalistler yasası" adlı yasalar da gelmiş, ve Karl Marx, Almanya'yı terkeylediği gibi, Alman vatandaşlığından da istifa etmişti... ama önemli değil; çalışmaları yasaklanan diğer budala sosyalistler, "*Bizim yapmak istediğimizi gerçekleştirdiği halde, bizi niye yasaklıyor?*" diye şaşkın örneğe benzemişlerdi.

Bunda şaşılacak ne vardı ki? Bakın mesala biz, burjuvazinin eksik bıraktığı vazifeleri yerine getirdiğimiz halde, burjuvazi üzerinde

diktatörlüğümüzü ilan ediyorduk. Şimdi bu işi tersinden kurgulayın: Yeni yetme Avrupa burjuvazisi, sosyalistlerin yerine getiremediği vazifeleri gerçekleştirirken, sosyalistler üzerinde diktatörlüğünü ilan etmişti. Hep biz onların vazifesini yerine getirecek değiliz ya, biraz da onlar bizim vazifelerimizi yerine getirmeliydiler. Her şey karşılıklıdır, kapitalizmde karşılıksız hizmet olmaz!

Bazı ustalarımız, bize, "ilkin burjuva devrim", ardından "sosyalizm"i öğrettiler. "Doğanın kanunu"na itaat ederek işleyen tarih, burjuva devrimin üzerinden atlayıp sosyalizme varmaya mücadele ediyordu. Darwin'in evrim teorisine benzer bir "devrim teorisi"dir bu. Bu teori doğru mudur?... emin değilim. Fakat gerek kıta Avrupası'ndaki, gerekse de dünyanın diğer yerlerindeki bütün tecrübeler, kapitalizme, "sosyalizm" üzerinden varıldığını gösteriyor gibi...

Kapitalizme gecikmeli iştirak eden uluslar, serbest rekabet koşullarında, hep soyut gelişmiş kapitalist ulusun altında kalır ve altta kalanın mutlaka canı çıkardı. Elbette bu şekilde de kapitalizmle buluşulurdu, fakat talancı bir rakip olarak değil, talan edilen olarak. Kumar oyununda kaybedenlerin varlığı mutlak olsa da, hiç kimse kaybetmeyi amaçlayarak kumar oynamaz. Kapitalizme iştirak etmenin motifi, talan edilme şansızlığı değil, talan edebilme şansıdır. Geri kalmışlar, talan edebilme şansına, ancak kapitalizme "hile" bulaştırarak ulaşabilirler. Nitekim "sosyalizm" denen mereti, "hileli kapitalizm" olarak tercüme etmek mümkündür.

"Katsız birer İngiliz mahsulü" olan ilk liberaler, -günün neo-liberaleri misali- devletin, iktisattan elini eteğini çekip küçülmesini

savunmuşlardı. Kurt kanunlarıyla işleyen iktisadın başına "devlet" gibi bir canavar istemiyorlardı. Onların tersine, "katıksız birer kıta Avrupası mahsulü" olan liberaller, kurt kanunlarıyla işleyecek olan ulusal iktisatlarının başına "devlet" gibi bir canavar isterler, çünkü güçlü İngiliz kurtlarınca boğazlanmamanın "garantörü"dür o. Kıta Avrupası'nda (ve dünyanın diğer yerlerinde) iktisadi güçlerin gelişimi (aynı zamanda yerli kurtların gelişimi), ulusal-devlet garantörlüğüne-, yani devletin iktisat üzerindeki plan ve kontrolüne dayanır. Plan ekonomisi ve devletin pazarı kontrolünün liberal literatürdeki karşılığı "sosyalizm" olduğu için, tüm avrupalı devletler şimdiye dek kendilerine "sosyal devlet" (yani devlet sosyalizmi) demişlerdir. Tabii bu madalyonun bir de öteki yüzü vardır: Plan ekonomisi ve devletin pazarı kontrolü, devletin kapitalist bir işletme haline gelmesi demektir de. Bundan dolayı da, kurdudan sonra enkazı altında kalıp feleğimizi şaşırdığımız sosyalizmlerimize haklı olarak "devlet kapitalizmi" demiştik.

Adına ister "devlet sosyalizmi" deyin, ister "devlet kapitalizmi" farketmez; her ikisi de "hileli kapitalizm" anlamında "sosyalizm"dır; ve kapitalizme bulanan bu "sosyal hile", gerek kıta Avrupası'nda gerekse de onun doğusunda tecrübe edildiği üzere, dünyayı talan etmede İngilizler'le boy ölçüşebilecek daha başka talancı ulusların yükselişine pek yaramıştır. Yani liberal literatürdeki anlamıyla "sosyalizm", talancı birer kapitalist ulus olmaya geçiş evresidir. Bu anlamda, rafine kapitalizmden sosyalizme değil, sosyalizmden rafine kapitalizme geçildiğini pekala ileri sürebiliriz.

Elbette Bismark'ın "sosyalist devlet"i oldukça çarpıktır, ve Marx'ın bahsettiği sosyalizmle hiç alakadar değildir. Çünkü Bismark'ın sosyalist devletin motifi, İngiltere'deki gibi abstrakt bir çalışma toplumuna ulaşmaya dairdir. Halbuki, Marx'ın bahsettiği sosyalizmin motifi, çalışma toplumunu ortadan kaldırmaya yöneliktir. Ne var ki, ilk sosyalist Marx değildi ve ilk sosyalistlerin motifi ile Bismark'ın motifi örtüşüyordu. Marx'ın, "burjuva bir yanılısma" diye tanımladığı geleneksel sosyalist ekolleri öldürüye eleştirmesi ve "*Komünist Manifesto*" ve "*Das Kapital*" le birlikte sonlarını ilan etmesi buradan gelir.

Marx'ın ilan ettiği "son"un kendisi de bir yanılısamaydı galiba. "*Das Kapital*" için, işçilerin bunu okuyup anlamakta güçlük çekmeyeceklerini söyleyip işçi sınıfına sarsılmaz inancını belirtmişti. Çünkü diyordu, "*İnsanların bir kaç ay çalışmamaları halinde, olası bütün burjuva sistemlerin çökeceğini çocuklar bile kolay anlarlar.*" Karl Marx'ın "*Das Kapital*" i, başından sonuna kadar, burjuva toplumunun neden ve nasıl çalışma sistemi üzerine kurulduğunu işliyordu. Bir yanıla bakıldığında, bunu anlamak gerçekten kolaydır. Buna rağmen koca koca sosyalist teorisyenler, Marx'ın anlatılarını anlamakta muazzam güçlük çekeceklerdi ve Marx, bu güçlüğü pek hesaba katmamıştı.

Koca koca sosyalist teorisyenlerin çektiği güçlük, onların her birinin liberal okuldan mezun oluşları kaynaklıydı. Aslında, Marx ve Engels'in kendisi de liberal okuldan gelmedir. Nitekim Engels, "*Biz Alman sosyalistleri, Kant, Hegel ve Fichte'in mirasçıları olmaktan gu-*

rur duyuyoruz" derken, isabetli bir söz söylemişti. Fransız sosyalistleri de, Auguste Comte'in mirasçıları olmaktan gurur duyuyorlardı zaten. Kant, Hegel, Fichte veya Comte ve daha niceleri; bunların hepsi katıksız birer liberaldiler ve hatta faşizmin söylemsel mimarları arasındadırlar. Karl Marx, bilindiği üzere doğrudan Hegel okuluna mensuptu. Bu anlamda elbette Hegel'in mirasçısıdır. Tek farkla, Hegel'i ayaklarından tavana asan bir mirasçı... Yani liberal mektebe ihanetin doruğudur o. Aynı şey, diğer pek çok sosyalist düşünür için söylenecektir. Onlar her ne kadar, Marx'ın entelektüel-teorik kavga sahnesine çıkışıyla birlikte, Marx'a boyun eğip, "Marxist" olduklarını ilan etmiş olsalar da, Marx'ın Hegel'e yaptığı zulmü Marx'a yapacaklardı. Nitekim Lassalle'nin, Marx'ı zıvanadan çıkaran "*Gotha Programı*"nı duymuşsunuzdur... Karl Marx, bu programı, kapitalist çalışma toplumunu inşa etme motifli olmakla suçlar.

Marx'ın sarsılmaz inancının tersine, sosyalist hareket ve düşünürlerin motifi ile liberallerin motifi "*Das Kapital*" e rağmen ayrışmadı. Elbette "*Devleti, pozitif ruhu kuşanmış bilim adamları; maddi zenginlik alemini ise bankerler ve sanayiciler yönetmelidir. İşçi sınıfına gelince; onlara, seçme, yönetme ve sınıf değiştirme haklarının tümü yasaklanmalıdır!*" diyen Comte liberaline karşı olarak onun sosyalist öğrencileri "işçi devleti"ni öneriyorlardı. Kayda değer çok büyük bir ayrılık mıdır bu?.. emin değilim. Fakat adım gibi emin olduğum bir şey var: Gelmiş geçmiş zamanların en büyük politik liberali Adolf Hitler'in Almanya'sının adı "*İşçi Devleti*" idi. O bir nasyonal

sosyalisttir, yani ulusal sosyalist... ki, ulus ölçekli sosyalizm bize hiç de yabancı değildir...

Nasyonal sosyalistler, Yahudi düşmanı söylemleriyle oy patlaması yaşarken, pek çok budala sosyalist, "Aptalların sosyalizmi geliyor!" (August Bebel) diye göбек atmıştı. "Aptalların sosyalizmi" kavramı, gelmekte olan aşağılamak için değil, kendileri gibi entelektüel olmayan yığınların bilmeden sosyalizme yönelediklerini vurgulamak içindi.

İngiltere'nin en büyük sosyal sorunu, güzel hanımların midesini bulandıran dilenci çocuklar iken, kapitalizmle buluşan kıta Avrupası'nın, özellikle de Almanya'nın en büyük sosyal sorunu faizcilik yapan Yahudiler'dir.

Az yukarıda, kapitalizme gecikmeli iştirakten dolayı, yerli sermaye ve teknolojinin gücünün, kıta Avrupası'nda talancı kapitalizmin gelişmesine yetmediğini ve dolayısıyla da adına "sosyalist devlet" denen bir canavarın bu işlevi gördüğünü ifade ettim. Bu haliyle eksik, eksik olduğu için pek isabetsiz ve de mantık kusurlu bir söylemdir bu. Mantık kusurludur, çünkü dünyayı talan edebilmek için icad edilmiş olan "canavar devlet"i, talancılığın gerçek gücü yapmamız halinde, çember aklın sınırları içinde debelenmiş oluruz. Bu dünyada gücünü kendinden alan hiçbir motor yoktur. "Canavar devlet", talancılığın gelişmesi için uygun bir motor formu olabilir, ama bu motor, gücünü kendi formundan değil, hep bir başka şeyden alır. İyi güzel de, bu güç, asıl anlamda yerli sermaye ve teknoloji olmadığına göre, kıta Avrupası talancılığı, asıl yayılma gücünü nereden alıyordu acaba?

Sosyal demokrat bir hukukçu olan **August Winning**, bu sorumuza şöyle cevaplamış: "*Dünyaya yayılma güdümüz, gücünü kapitalizmden değil, Alman işçisinden aldığı gibi, politik sorunların yoğunlaşığı dünya savaşı şeklinde patlak vermesi de, sebebini, Almanya'nın militarist geleneğinden değil, yaşamlarının ellerine borçlu 20 milyon Alman işçisinden alır.*"

Yaşamlarını ellerine borçlu olan çalışan yığınlar, Almanya'nın, güçlü soyut gelişmiş rakibine rağmen, dünyaya yayılmasının motor gücü olunca, ister istemez oradaki liberal söylem, ulusçu, halkçı ve işçici bir karektere bürünecekti. Ulusçu, halkçı ve işçici bir söylem düzleminde dünyaya yayılmaya çalışan efendiler, giderek yoksullaşan çalışan yığınların olası sosyal isyanını, bir başka hayali düşman resmine yönlendirip boşa çıkarmak zorundaydılar. Aksi halde, araçlarına ve emellerine erişmeleri imkansızdı.

İşte Yahudiler, çoğunluğu apdal ve budala olan çalışan yığınların sosyal isyanını boşa çıkarmak için adeta bulunmaz birer Hint kumaşydılar. Dinleri, dilleri, anane ve etnik kökenleri itibarıyla "Avrupalı" olmayan bu garip yaratıklar, tefecilik ve faizcilik yaparak, çalışan yığınların ürettiği değeri ahlaksızca ele geçiriyorlardı. Tefecilik, hele de faizcilik, bütün kutsal dinlerce yasaklanmış en büyük ayıp ve en büyük günahıdır. O halde, yaşamlarını ellerine borçlu olan çalışan yığınların ürettiği değeri ahlaksızca ele geçirip, onların yoksullaşmasına sebep olan bu günahkâr yaratıklar mutlaka cezalandırılmalıydı.

En az çalışan yığınlar kadar aptal ve budala olan sosyalist teorisyenler de, kapitalizmin kötülüklerini "faiz" ile açıklamaya pek

meraklıydılar. O halde faizcilere karşı mücadele örgütlemeleri gerekirdi ki, ister istemez karşılarına "Yahudi" denilen etnik bir topluluk çıkardı.

Soylu İngiliz hanımların midesini bulandırdıkları için, dilenci çocuklar, İngiltere'in en önemli "sosyal sorunu" ilan edildiği gibi, faizcilik yaparak çalışan yığınları yoksullaştırdıkları için de, Yahudiler, başta Almanya olmak üzere kıta Avrupası'nın en önemli sosyal sorunu ilan edileceklerdi.

Nitekim kıta Avrupası'nın ilkelerinden olan Fransız sosyalisti **Charles Fourier** şöyle yazmış: "*Yahudiler'in Fransa'ya çok yayılmamışlıkları şansımızdır (...) eğer yayılmış olsaydılar, ulusun zenginliklerini ele geçirmiş olup, Fransa'yı çoktan koca bir sinagoga çevirmiş olacaktı. Zenginliğin çeyreğini ele geçirmeleri, gizli örgütüllükleri sayesinde en büyük hükümdar olmalarına yeter.*"

Keza; pek çok çağdaş solcunun, yeniden keşfettiği anarşizmin mimarı **Pierre-Josef Proudhon** da şöyle yazar: "*Yahudi, irsel olarak anti üreticidir, ne tarım yapar, ne de işyeri açar, aslında ticaret işi de yapmaz o. Bütün kazancı, yanıltmanın felsefesini yapmaktan, yalan söylemekten, sahtekarlık yapmaktan, kandırmaktan gelir. (...) Şeytan'ın, Ahriman'ın bütün kötülükleri Yahudiler'de toplanmıştır.*"

Dilenci çocukları yaratanın kapitalizm olduğunu idrak etmeyen İngiliz liberalleri, o çocukları öldürerek yoksulluğu ortadan kaldırmaya uğraşmışlardı. Keza, faizci Yahudi tiplemesini yaratanın kapitalizm olduğunu idrak etmeyen kıta Avrupası sosyalistleri, çalışan yığınların maddi refahını Yahudi'nin ölümüne endeksleyeceklerdi.

Çalışan yığınları yoksulluktan kurtarmak için Yahudiler'i öldürecek köpeklere ihtiyaç vardı. Ne var ki, "sosyalistler yasası" yoluyla uzun süre yasaklı oldukları için, sosyalistlerimiz, köpeklik vazifelerini uzun süre yerine getiremezlerdi diye, maalesef bu vazife nasyonal sosyalistlere düştü. Kimden gelirse gelsin, neticede kutsal bir vazife gerçekleşiyordu.

Nitekim nasyonal sosyalistlerce geliştirilen Yahudi düşmanlığında "Aptaların sosyalizmi!"ni keşfeden **August Bebel**, "Üzerinde gidilen rayda, kitleler galyana getirilerek bugün Yahudiler öldürülmektedir. Bu yolun mantığı, mecburen ileride, dini vaazcileri, devlet başkanlarını, kralları, yani üretici olmayanların tümünü öldürmeye varacaktır" diyordu.

Yani Yahudi düşmanlığı, "çalışma toplumu" olan sosyalizme giden yolun başlangıcıydı. **Marx**'ın en yakın çalışma arkadaşlarından biri ve sonradan onun mirasının sürdürücüsü olan **Karl Liebknecht** bile gelişmeler karşısındaki sevincini şöyle ifade edecekti: "Evet, Yahudi düşmanlığı yapan efendiler, toprağı küreleyip tokum ekiyorlar. Ürünü ise biz sosyal demokratlar toplayacağız."

Liebknecht'in sözlerinin ruhuna uygun olarak, az sonra sosyal demokratların yayın organı olan "Vorwärts" (İleri) gazetesinde şöyleşi budalaca sözler yazılacaktı: "Gelişen Yahudi düşmanlığı, her ne kadar aşağılık bir kültür olsa da, niyetlerden bağımsız ve niyetlere ters olarak devlet ve sosyal demokrat kültürün gübresi rolünü oynar. O yüzden, partimiz de dahil olmak üzere bütün burjuva partilere ağır darbeler indiren antisemitist hareketin gelişimine sevinmekteyiz."

Sonradan tarih yazıcılarının uydurduğunun tersine, eğer **Rosa Luxemburg** gibi bazı sosyalist düşüncüleri dışta tutarsak (ne de olsa kendisi bir Yahudi idi), genel sosyalist entellektüel alem "nasyonal sosyalizm" adıyla yükselen faşizme ne direnmiş, ne de ayak diremiştir. Çünkü **Friedrich Naumann**, 1897'de ilk nasyonal (yani ulusal) sosyalist derneği kurarken, derneğin manifestosuna şunları yazmıştı:

"1) Niçin kendimize nasyonal sosyalist diyoruz? Çünkü ulusal olan ile sosyalist olan birbirine bağlıdır. 2) Nasyonal olan nedir? Alman ulusunun dünyaya yayılma güdüsüdür. 3) Sosyalist olan nedir? Çalışan yığınların ulus üzerindeki etki gücünü genişletmektir. (...)"

Şimdi, dünyadaki hemen hemen bütün sosyalist partilerinin ulusal bir sıfatla başlaması veya sonlanması ve de hepsinin, çalışan insanların ulus üzerindeki etki gücünü genişletmeyi programlarına yazdıklarını hesaba katarsanız, en azından biçimsel söylemde nasyonal sosyalizmle farklılaşmadıklarını kolay anlarsınız. Olası tek problem, ulusun dünyaya yayılma güdüsü söylemidir ki, "enternasyonalizm"den demlenen sosyalistlerin burada farklılaştıkları sınırlanabilir. Ne var ki, bu, çoğunlukla burjuva efendilerin yersiz bir yanılsamasıdır.

Örneğin; **Bismark Hükümeti**'ni deviren **General Leo von Caprivi**, "sosyalistler yasası"nu kaldırıp, dünyaya yayılmak için sosyalistleri askerliğe davet ettiğinde, sözüm ona "anti-emperyalist" ve katıksız "enternasyonalist" olan **August Bebel**, alal acele "Reichstag"a gidip şöyleşi bir konuşma yapmıştı:

"Adaletin ve hükümetin efendileri, biz sosyal demokratlar hakkında hep yanlış fikirlere sahip

olmuşlardır. Halbuki, sosyal demokrat yoldaşlarımızın gönüllüce ordu disiplinine iştirak ettikleri ve böylelikle de orduya canlılık verdikleri kanıttır. (...) Sosyal demokrasi, militarizme giden bir okuldur (!)"

Evet, "sosyalistler yasası"nu getiren efendiler, sosyalistler hakkında çok yanlış fikirlere sahiptiler. "Aslında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne hizmet etmek dışında hiç bir gaye gülmüyorum" diye samimice yemin billah eden başkan **Öcalan**'ı İmralı cehennemine gönderen memleketimizin efendileri misali, Almanya'nın efendileri de, kendilerine hizmetten başka bir amaç taşımayan sosyalistlerimizi sürgüne veya zindana gönderiyorlardı.

Bismark'ın bu yanılgısı telafi edilir edilemez. **August Bebel**'in sosyal demokrat yoldaşları, hiç zorlanmaksızın kurulmakta olan emperyalist orduya gönüllüce başvurdular. Bu yoğun sosyal demokrat katılım karşısında gözleri kamaşan **Alman Kaiser**'i, bir yemin üreninde **August Bebel**'in evlatlarına şöyle hitap edecekti:

"Bana bağlılık yemini ettiniz, bu demektir ki, artık bundan sonra benim askerlerimsiniz, (...) ruhunuzu ve bedeninizi bana adayacaksınız. Artık sizin bir tek düşmanınız vardır, o da benim düşmanımdır. Şu an hâlâ sürmekte olan bazı sosyalist kalkışmaları düşünürsek, bilmelisiniz ki, belki de sizden kendi akrabalarınızı, kardeşlerinizi ve hatta anne ve babanızı öldürmenizi isteyebilirim. Tanrı korusun, eğer sizden böyle şeyler isteyecek olursam, mırın kırın etmeden emirlerime itaat etmek zorundasınız!"

Tanrı korusun!.. ama Almanya'nın efendilerinin, "korktukları" başlarına gelecek ve onlar, sosyalist

mehmetçiklerinden, anne ve babalarının kellesini istercesine Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht'in kellesini isteyeceklerdi ki, bu istek, mırın ve kırınsız yerine getirilecekti.

Rosa Luxemburg, hem kadın, hem entellektüel-teorisyen, hem isyan lideri ve hem de Yahudi oluşu nedeniyle liberalizmin tüm tezlerini adeta ayaklar altına alıyordu. Karl Liebknecht ise, Bebel'in sosyalist evlatları gibi gidip kuzu kuzu askerlik yapacağına, *Spartaküs Ayaklanması*'na liderlik yapmıştı. Hal böyle olunca, ister istemez, August Bebel'in "sosyalizme giden ray"ının üzerinde, kralların ya da din adamlarının kellesi değil, faşistlerin ektiğini biçmek için yola çıkmış olan bizzat Karl Liebknecht'in kellesi duruyordu. Spartaküs hareketi bastırılıp komünistler infaz edilirken dahi akıllarını başlarına toplamakta güçlük çeken sosyal demokratlarımız "Vorwaerts" te şöyle yazmışlardı: "*Spartaküs ayaklanmasının bastırılması, tarihe bir borcumuz olan, halkımızın, özellikle de işçi sınıfımızın kurtuluşu aktıdır.*" Elbette... çünkü çünkü Thomas Mann liberali, aynı gazetedede şöyle diyordu hani: "*Her iki terörist lider, bir tür halk mahkemesince ölüme mahkum- ve de ceza infaz edilmiştir.*"

Halk mahkemesinin verdiği kararı yerine getiren eller bizzat kimin elleriydi?... bilmiyorum. Fakat sosyal demokrat bir teorisyen olan Gustav Noske, Luxemburg ile Liebknecht'in öldürülmelerine dair şöyle yazmıştı:

"Maalesef, mutlaka birileri kan köpeği rolünü oynamak zorundadır. Eğer bu görev bana verilecek olursa, vazifemi yerine getirmekten geri durmayacağım." Sosyal Demorat

Parti'nin kadrolarından biri olan Friedrich Ebert ise, keza partinin önemli bir kadrosu olan Albert Konowski'ye yazdığı mektupta şöyle demişti:

"Sevgili Ebert, Liebknecht ve Luxemburg üzerindeki zaferimiz gibi iki zafer daha elde ettik mi, bu iş tamam..."

Liebknecht ve Luxemburg'un tetikçisi, 60'lı yıllarda ötemeye başlayarak şöyle demiş:

"Hiç kimse, büyük vatani görevini yerine getiren birleri anlamadı. Bir tek Gustav Noske bizi anlamıştı. Olaydan sonra el sıkışarak beni tebrik etti."

Babel, Kautsky, Bernstein veya Althusser'in sosyalist yoldaşları, mırın kırın etmeden bütün vazifelerini yerine getirmeye hazır ve nazırdılar. Sosyalizm ile faşizm öylesine içiçe geçmişti ki, Adolf Hitler, sosyal demokrasinin nihayi zaferi sayılabilecek olan, sosyal demokrat parlamenterlerin güven oyunu almakta hiç zorluk çekmemişti. Hitler'e güven oyu veren sosyal demokrat bir milletvekili olan Wilhelm Hoegner'in anılarından şunlar yazılıdır:

"Nihayet oylama zamanı geldi. Sağımızda oturan katolik partililer, merak ve beklentiyle bizi izliyorlardı. Onlarla birlikte ayağa kalkıp, hükümete güven oyu kullandık. Böylelikle büyük bir alkış tufanı koptu. Öyle ki, uzlaşmaz karşıtımız Adolf Hitler bile duygulanıp ayakta alkışladı bizi. (...) Sonra Alman milletçileri ulusal marşımızı okumaya başladılar. Yoldaşlarımızın çoğu onlarla birlikte okudu bu marşı, bazılarımız öylesine duygulanmıştı ki, gözlerimizden yaş akıyordu..."

"Sosyal demokratların en çok hangi durumlarda duygulandıklarını asla unutmayın!" (Robert Kurz)



Türk Kaynaklarında Ermeni Soykırımı

BELGE
YAYINLARI
TEL: 0212 638 34 58



Dersim
Alevi Kürt Mitolojisi
KOMAL
YAYINLARI
TEL: 0212 243 83 97

Dünyayı Yorumlamanın ve Değiştirmenin Yolu Felsefeyle Açılır

Bayram Kaya

I

Yaşadığımız evren canlı ve cansız varlıklarla dolu. İnsan her an ilişkide bulunduğu bu varlıkları tanımak, bilmek ister. Bununla kalmaz kendi varlığını da anlamak ister. İlk, kendi aklı, deneyimi ve tecrübe aktarımıyla evreni tanır, varlıkların mevcut bilgisini elde eder. Ancak bilgi donmuş, kalıplaşmış, ebedi bilgi değildir. Her an yeni bilgiler elde edilir. Yeni ilişkiler, yeni ihtiyaçlar yeni bilgiyi koşullar. Bütün insanlar en doğal şekilde bilmek isterler. Bu kesintisiz süreç bilginin bugünkü koşullardaki sınırına gelir dayanır. Bilginin günümüzdeki sınırı, varlığın yani maddenin bilgisinin son sınırınıdır. Kuşkusuz madde gibi bilgi de sonsuz ve sınırsızdır.

Bilgi nesnel varlığın bilgisidir. Bilgi, her türlü insansal pratiğin sonucudur. İnsan, günlük pratiği ve üretim etkinliği içinde deneyimle kazandığı bilgiyi bilincinde yeniden üretir. Deneyim bilinçte yeniden yaratılması insanın ufkuna açar. Bu yaratım, sanki, bilgi nesnelden değil, doğaüstü bir gücün vergisi ya da önsel (a priori) geliyormuş gibi bir izlenim uyandırır. Değişik bilgi türleri, en temelde felsefi bilgi bunu sorgular. Bu sorgulayış ve arayış insanı "ilk varlık nedir?" sorusunu yanıtlamaya zorunlu bırakır, ki her türlü varlık alanı felsefenin konusudur.

Felsefe, bu soruya verdiği yanıtı göre en temel, en eski ve en tarihsel yol ayrımıyla yüz yüze gelir. Bu yol ayrımında felsefe iki büyük kampa ayrılır:

Bir tarafa *ilk varlık maddedir, bilgi onun bilgisidir* diyen "felsefi materyalizm"; diğer yanda ise *ilk varlık ide, tin, ruh, tanrı gibi doğaüstü bir güçtür, dünya onun yaratımıdır, bilgi de önsel geliyor* diyen "felsefi idealizm". Bu iki temel karşıt kamp arasında ise ilk varlık bilinemez, ilk varlık bilinemediğinden madde de bilinemez diyen "felsefi bilinemezcilik" bulunur. Bilinemezciğe göre dünyanın bugünkü durumu bilinemez, belirsizlik hâkimdir. Bilinemezçilerin bir kısmı utangaç materyalizmi savunurken, bir kısmı idealizm sâflarına yakın dururlar. Diğer bir ifadeyle bilinemezciğin kendisi bile bu temel yol ayrımından muaf değildir.

II

Materyalist felsefe, en temelde, bizi kuşatan evrenin hiç bir doğaüstü güç, tin, ide, ruh gibi önsel kategoriler tarafından yaratılmadığını kabul eder. *Materyalist Bilgi Teorisi* 'ne göre, yeryüzü, ne tanrının, ne insanın, ne de başka herhangi bir varlığın varolmadığı bir durumda da vardı. Organik madde sonraki evrimin ürünüdür. Duyum, düşünce, ruh, akıl, ses, renk, tat, katılık, vb.

maddenin bir özelliğidir. Materyalist kampa sayısız ekol vardır: *Atomistler, Görgüçüler, Völger materyalistler, Panteist materyalistler, Diyalektik materyalistler*, vb.

Felsefi idealizm ise; evrende gözümüze ilişen her şeyin mutlak *idea* veya aynı anlama gelmek üzere *tin* 'in yansıması olduğunu kabul eder. Evrendeki herşey, ideaların göğündeki kusursuz ideal varlığın kusurlu görüntüleridir.

İlk idealistlerden *Platon'a göre*, dünya bir mağara, insanlarda mağaranın kapısında sırtını arkasından gelen ışığa çevirmiş bekleyen mahkûmlardır. Bu nedenle bizler gerçek varlıkları değil, onların yalnızca mağaranın duvarına yansıyan gölgelerini görebiliriz. Bunlarında gölge varlık olduğunu ancak "düşünme" yoluyla anlayabiliriz (Düşüncecilik). Platon nesnel idealizmi geliştirir. İdealizmin değişik biçimleri mevcut: *Nesnel idealizm, önsel idealizm, ruhçuluk, bilinemezcilik, tanrıçılık, dincilik*, vb.

III

Günümüz felsefi idealizmi ağırlıklıla subjektivizmin rengine boyandı. Çağdaş olgucular, hatta mantıkçılar, postmodernler öznelikte başı çekenlerdir. Ortak özellikleri, nesnel gerçekliği değil, nesnel gerçeklikten gelen duyumları temel almalarıdır. *Önsel idealizm*

için nesneler, duyumlardan başka, eşdeyişle onları algılayan zihnin dışında varolamazlar. Varolmak *nesnel idealizmde* olduğu gibi kusursuz bir ideanın dışlaşmış, açılmış, görünüşleri değil, bambaşka bir yorumla algılanmak, duyulanmak, düşünölmek demektir.

Dolayısıyla, *nesneler*, duyum bileşenleri, *fikirler ise* öznel duyumlardır. "*Şeylerin varlığı algılanmış olmalarıdır.*" Aynı nesnellik üzerine farklı gözlemcilerin farklı algıları, duyumsamaları, doğruları olabileceği, hepsinin de aynı derecede doğru kabul edildiği, bilimsel belirlenimin yadsındığı bilimezci ayrışma da bu tür bir öznel idealizmdir. Oysa, insanlar duyulur tüm nesneleri doğal varlıklarıyla kabul etmezler mi? Öznelciler için bu görüş apaçık bir çelişkidir. Oysa nesne ve duyum, bir tek ve aynı şeydir, birbirlerinden soyutlanamazlar. Bilimezci bunları ayırır. *Materyalizm* duyuları nesnelerin özelliği kabul eder:

Nesnel olan temel, öznel olan yani duyular, sesler, ruhlar, renkler talidir. Eşdeyişle idealizmin, ide, ruh, tin, duyum gibi temel kavramları zihnin iradesi dışında, varolan nesnelerin yansısı dışında bir şey değildirler. Duyularımızın asılları (originals) dış şeyler bizzat algılanırlar. Sözgelimi duyum, örneğin renk bir başka ideal renge benzemez, tam tersine renk bir maddi varlığın rengidir.

Öyleyse gerçekliğin, duyulabilir olayların varlığı nedir? Akılcı bir irade mi? Maddi töz mü? Yoksa bilimez mi? *Materyalistlere göre madde birincil, akıl, ruh ikincildir.* Bilimezciler, bizden bağımsız bir dış evrenin varlığını kabul eder,

ama zihnimize ancak imgesi ve algısının varolabileceğini söyler: Algı tek nesneleridir. Algılar, nesneden uzaklaştıkça ya da yaklaştıkça sürekli değişir, farklı bilinç ögeleri halini alır (Şüphecilik, Sceptique). Bilimezci, kuşku, şüphecisi biri için materyalizmle idealizm her kişide aynı ölçüde olası iki varsayımdır. Duyular, bilincin ilk durumudur. Kırmızı ya da mavi renk, gülün kokusu, yalın algılardır. Kırmızı gül bize kırmızı renk ve gül kokusu gibi yalın algılara ayrışabilen bileşik bir algı verir. Bileşik algı, gerçeğin imgesi, yani algılar dermesidir. Bilimezciler, algıların kökenlerini nesnelerin insan üzerindeki etkisiyle değil zihin gücüyle açıklıyor. Sadece birbirini izleyen duyum bileşenlerini temel alıyor, başka bir şeyi kabul etmiyorlar. Böylece bilimsel belirlenimi, nedenselliği yadsıyarak düşünceyi bataklığa çekiyorlar.

Aslında körün bile kolayca açığını ortaya çıkarabileceği bu felsefi sistem ne yazık ki, mücadele edilmesi en zor felsefedir. Bu zarva sistem günümüz Türkiye aydınını tesiri altına almıştır. Etkisi, sorunlara çare olmasında değil tereddidi içinde bir toplum görüntüsü vermesindedir. Herşeyi göreceleştiren hedonist söylem idealist-bilimezci felsefi köklerine sıkı sıkıya bağlı. Dahası gücünü, yerli temsilcilerinden çok onlara göre itiraz edilemez bir referans işlevi gören, batılı düşünürlerin otoritesinden almakta. Bir tür gerçeklik oyunu oynamakta.

IV

Varolanların özü üzerine bilim veya ilk varlığın mahiyeti üzerine

düşünüş, adına "ilk felsefe" dediğimiz *ontoloji* (varlıkbilim)yi yarattı. Bilginin temeli, kaynağı, yöntemi üzerine düşünüş ise *epistemoloji* (bilgibilim)yi ortaya çıkardı. Varlıkbilimci ve bilgibilimciler de materyalist ve idealist olarak ayrılırlar. Felsefeyi tanımının, öğrenmenin, derinliğinin farkına varmanın, eşdeyişle varlığı yorumlamanın ve değiştirmenin yolu, bu iki karşıt ana eğilimi (materyalizm-idealizm) iyi bilmekle başlar. Felsefe Tarihi bu iki eğilimin çatışmasının tarihidir. Bunu atlayıp, tarih felsefesi, siyaset felsefesi, bilim felsefesi, vb. metafizik alanlarda uğraşanlar, ömürleri boyunca felsefenin yanına bile yaklaşmıyorlar.

Felsefenin bir diğer temel yol ayrımı da varlığın gelişiminin nasıl olduğudur. Bu sorunda iki karşıt metod (yöntem) ortaya koyar (metodoloji=yöntembilim): *Diyalektik düşünce metodu* ve *metafizik düşünce metodu*.

Diyalektik, özdevinim sonucu, doğa ve toplumdaki değişimi sürekli ve sonsuz sayar. Herşey geçici, görelî ve hareket halindedir. Evrendeki herşey, tez, anti-tez çatışmasından bir senteze ve yeni bir sentezden de daha üst düzeyde bir tez anti-tez çatışması yaratarak durmadan değişir.

Felsefenin kendisi de bu sürecin düşünen beyindeki yansısından başka bir şey değildir. *Metafizik metod* da ise, gelişimin ve değişimin nedeni ve asıl gücü ya bilimez ya da varlığın gelişimi iç dinamiklerinden koparıp dışarıya (tanrı, ruh, özne, vs.), varlığa dışrak bir güce verilir. Bunlara göre gelişim tekrardan ibarettir. Tarih döngüler yığınıdır.

V

İnsanın tüm bilgileri tek başına bulması olanaksız. Başkalarının bilgilerinden de yararlanır. Felsefe eğitimi, insanlık mirası bilgi birikiminin yaratımı ve aktarılmasının sistematik yöntemidir. Felsefe, maddenin, doğanın, toplumun, hareket yasalarının bilinebileceğini ve maddenin değiştirilebileceğini öğretir. Maddeyi (doğayı, toplumu, evreni) sorgulamanın yolu felsefeyle açılır. Sanat, edebiyat ve tarih bile felsefeden beslenir. Bu yüzden egemen sınıflar, ciddi felsefe eğitimi hiç bir zaman istemez ve uygulamazlar. Felsefe denildiğinde felsefeyi ahlâk felsefesi, din felsefesi, sosyoloji felsefesi gibi felsefe olmayan bir felsefeye indirgeyip ders müfredatına koyarlar. Felsefeci olmayan öğretim görevlisi felsefe profesörleri, felsefenin unutturulmasında başlıc rol oynarlar. Hatta felsefe, huzursuzluğa, sosyal mücadelelere yol açıyor diye müfredatlardan kaldırılmaktadır.

Felsefeyi, "siyaset felsefesi", "ahlâk felsefesi", "bilgi felsefesi", "bilim felsefesi" gibi parçalamak "bilimsel felsefe"nin marifeti değildir. Parçalama daha çok felsefenin işlevini kendi siyasi çıkarları için kullanmak isteyenlerce gerçekleştirildi. Sözelimi siyaset felsefesi eskiden tarihi kişilikler, egemenlik, adalet, hukukun doğasının kavramsal çözümlemesi gibi konularla ilgilenirdi. Son dönemde ise siyasi kurumlar ve politikaları değerlendirirken gündeme gelen liberterlik (soyut özgürlükçülük), cemaatçilik, çokkültürlülük (kimlikler), pragmatistlik, faydacılık, feminizm (androjini), sivil toplum, müzakereci demokrasi, demokratik

cumhuriyetçilik, yurttaşçı cumhuriyetçilik (civil republicanists), kamusal alan, özel alan vb. kavram-sallaştırmalar tartışma konularının sihirli sözcüğü haline geldi. Hatta, kimliklerin hukuki ve siyasi olarak tanınması amacıyla farklılık politikaları (politics of difference) ya da tanınma politikaları (politics of recognition) çabaları var. Bunu çok-kültürlülük adı altında bazı siyaset felsefecisi kuramcılar işliyorlar.

Çağdaş Siyaset Felsefesi alanındaki konuların ve yaklaşımların çeşitliliği dikkate alınırsa, karşımıza karma karışık bir tablo çıkıyor. Tutarlı bir sınıflama yapmak, mantıklı bir anlatı görmek, literatürdeki ilerlemeyi ölçmek zorlaşıyor. Hatta, her biri kendi sözcük dağarcığına ve ön kabullerine sahip yaklaşımların çeşitliliği çağdaş siyaset felsefesinde, birbirinden kopuk bir dizi tez ya da tartışma konusu ortaya koyuyor. Ama bu ilerleme umudu ve felsefeyi politikanın alanından tanımlama girişimleri siyaset felsefesinin temeli olmakla birlikte felsefeyi önemsizleştirmenin girişimidir.

VI

Çağdaş Siyaset Felsefesi merkezi önem bakımından iki büyük cepheye ayrıldı. Biri, burjuva siyaset felsefesi içinde geniş bir yelpaze oluşturan burjuva çıkarlarına en iyi felsefi savunmayı getirmekle ilgilenenler: Pragmatizm, faydacılık, liberallik, liberterlik, cemaatçilik, çokkültürlülük, yurttaşçı cumhuriyetçilik vb. bazı bakımlardan birbirlerinden ayrılırlar da burjuva siyaset felsefesi içinde değerlendirilirler. İkincisi bunlara karşı her zaman alternatif sunan ve tümüyle tavır alan Marksizm cephesidir.

Marksizmin siyaset felsefesi politikanın bilimsel ve materyalist kavramıdır. Marksizmin siyaset felsefesi, **Marks** ve **Lenin**'den sonra, tam olarak belirlenibilir anlamdan yoksun bir muğlaklığa da sahiptir. Çünkü tarihsel materyalizm dışında aynı bir Marksist siyaset felsefesi kurma girişimleri sonuçsuz kalmıştır.

Burjuva siyaset felsefesinde ahlâk felsefesi, siyaset felsefesinin temelini oluşturur. İnsanların birbirlerine ne yapıp yapamayacakları, devlet aygıtı üzerinden neler yapabileceklerini belirler. Devletin temel birleştirici yetkesinin meşruluk kaynağı ahlâkî yasaklardır.¹

Çağdaş Siyaset Felsefesi kamusal kurumların kullanımını meşru duruma getiren yükümlülüklerle yoğunlaşır. Farklı kuramlar kişisel ve kamusal sorumluluklar arasında farklı ayrımlara gider. Ancak bu sorumlulukların ve aralarındaki sınırın, daha derin ahlâkî ilkelerle belirlenmesi, ahlâk felsefesi yükümlülüğündedir. *Sözelimi*, siyaset felsefesi alanında bir adalet veya hukuk tezi düşünceye sınırlar getiriyorsa, o zaman siyaset felsefesi onun iç mantığını ortaya çıkaracak bir yapılandırmaya ya da o adalet kuramına karşı bir yapılandırma sunar ve ahlâkî bir tartışma başlatır. Kısacası, siyaset felsefesi adalet ilkesinin doğruluğu ya da yanlışlığına ilişkin akılcı, inandırıcı tartışmalar ve yöntem-bilimsel varsayımlar üzerine oturacaktır. Çünkü, herkesin inançları ve bunların sosyal gerekçeleri olduğunu varsayar.²

Marksizm ise, ahlâkî (moral değerleri) toplumsal yönden koşullanmış ve özü tarihsel olarak değişen toplumsal bilinç olarak tanımlar. Ahlâkta sınıfsal karakterdedir

ve birbirine zıt sınıflar, karşıt ahlâk anlayışlarına, değer ve normlara ayrılır. *Burjuva siyaset felsefesi*, ahlâkî tartışmadan söz ederken, egemen sınıfların hegemonyasını ve çıkarlarını haklı gösteren tezleri geliştirir. *Marxist tez ise*, o hegemonyaya karşı oluşan refleks ve ezilenlerin gelecek çıkarlarını savunan bir ahlâk anlayışına sahiptir.

VII

Çalışmanın önemli parametrelerini ekonomik altyapının varlığıyla, üretim ilişkileri ile üretim güçlerinin uyum ve çelişkileriyle açıklamaya çalıştık. Bütün bunlar maddî üretimin temel olduğu üretim etkinliği türlerine dayanır. Üretimin her tarihsel aşamasında bilgi önemlidir. Paleolitik aşamada bile daha iyi yontulmuş taş alet imali için pazu kuvveti yanında teknik bilgi lâzımdır.

Ancak çağımızda bilgi çok fazla ön plana geçti. Bilginin ön plana geçmesi demek sermaye bileşenleri içinde temel hale gelmesi, eşdeyişle üretimin temel bileşeni olmasından öte bir şey değildir. Artık günümüzde bilgi sermaye bileşenleri arasındaki oranını artırdı. Daha önce, sözgelimi 1950'li yıllarda bir üretim alanında sermaye bileşenlerine baktığımızda ağırlık üretim güçlerinin insanlar ve üretim araçları bileşenindedir. Üretim gücüne dönüşmüş bilginin oranı düşüktür. Oysa günümüzde öyle mi? Değil. Günümüz modern üretiminde 1000 birimlik metada çalışma becerisi ve genel bilgi düzeyiyle insanın ve üretim araçlarının üretim teknolojisiyle organizasyonunun oranı en fazla 100 birim olabilmekte. Üretim gücüne dönüşmüş bilgi-bilimin oranı ise

bundan kat kat fazla. Bu durum, sermayenin üretim ve yeniden üretim süreçlerinde devleşir. Üretim güçleri, mevcut üretim ilişkileriyle kopmaz bir bağlantı içinde var olurlar. Birlikte tarihsel olarak belirlenmiş olan üretim biçimini meydana getirirler. Üretimin daha önceki düzeyi ile kıyas yaparken sorun ana üretim gücü olan insanın tartışılması değil, hatta neyin, hangi iş araçlarıyla yapıldığı da değil, tam tersine sermaye bileşenleri içinde bilginin oranının çok fazla artmasıdır.

1960'lardaki Bilimsel Teknik Devrim'in damgasını taşıyan çağdaş gelişim basamağında, söz konusu bileşenler, üretimin ilerleyişinde artık belirleyici rolleri aşağı çektiler. Bu basamakta, bilgi, üretimin en önemli kaynağı ve bileşeni. Bu durum, 21. yüzyıla girerken, en büyük sonucunu spekülâtif düşüncede gösteriyor. Bilim ve bilgi yığınlarından koştukça, egemen sınıfların elinde paha biçilmez bir soyut değer haline alıyor. Böyle olunca, bilgi, bilgisayar-internet üzerinden herkesin kendisine ulaştığı bir bilgi değil, tam tersine, bilgi olan bilginin kilit altında muhafaza edilen, tannlaştırılan, spekülâtif düşüncüyü (idealizmi) geliştiren bir bilgi haline geldiği, fetişleştirildiği görülüyor.

Sanki bilgi doğadan ya da üretim etkinliğinden veya bilimsel çalışmalardan çıkmıyor da bazı ayrıcalıklı şahıslara tanrının bir lütfuyumuş gibi izleksel bir yanılsatma ve yalanlatma ortaya çıkarılıyor. İnsanlığın ortak mirası olan bilgi, egemen sınıfların özel mülkü haline alıyor. Bu durum, tıpkı bir köyde, herkesin ortak mülkü olan otlanın bir gün birileri tarafından özel mülkiyete geçirilmesine ve herkesin

sürülerine el konulmasına benziyor. Bilginin mülkiyetinde alışık olmadık durumlar ortaya çıkıyor. Bu süreç bir büyük karşı devrimle beraber iyice meşrulaşılıyor. Bilginin yığınlardan koparılması, yığınları aldatıcı rol oynamasını da beraberinde getiriyor. Yığınlar bilgi ve bilime uzaklaştıkça, aynı zamanda bilim ve bilginin araçlarına da uzaklaşmış oluyorlar.

Kısacası bilgi/üretimin içinde büyük oranda yer tutuyor. Bilgi meta olarak değişim değeri için büyük bir hacimde alınıp satılmak yani pazar için üretiliyor. Eski üretim güçlerinin her bir bileşeni, maddesi kullanıldıkça azalır, bilgide tam tersi kullanıldıkça artıyor. Bu süreç bilginin idealize edilerek uç bir hal almasına yol açıyor. Bu tür bir bileşen üzerine oturan üretim sistemi, madde bileşenleri düşük olduğu, için karmaşık (nonlinear) ve çok krizli oluyor.

VIII

Bunun sonuçlarını, eşdeyişle bilginin rolünü, dünyanın ne olacağını, nereden gelip nereye gittiğimizi ancak felsefede bulabiliriz. Toplumsal değişim, bir bileşke kuvvetin yönü gibidir. Sınıflar güç oranlarına ve mücadele yeteneklerine göre bunu belirler. Yığınların etki gücünün zayıfladığı dönemlerde bilginin çabuk değişen türlü ortaya çıkar. Yalanlatma ve yanılsatmada sınır tanımazlar. Dönem böyle bir devir. Bu devirde egemen sınıflar halkın aleyhine herşeyi değiştirirler bile temel değerler ve temel yasaları asla değiştiremezler. Temel yasalar zaman içinde ya hiç değişmez ya da bilimsel bilgiye bağlı olarak değişirler ve temel bilgi olma özelliğini

korurlar. Temel bilgiyi felsefede bulabiliriz. Ne tür bilgi olursa olsun, düşüncenin doruğu felsefi bilinç içinde yerli yerine koymalıyız ki, bilginin kime hizmet ettiğini ay-nada suretimizi gördüğümüz gibi görebilelim. Spekülatif bilgiyi ancak felsefe bilinci ile kırarız. *Felsefe* her türlü yanlış bilince karşı, her çürüyenin çıkardığı pis kokulan ya-yan sistemlere karşı bir silahtır. Bu-rada birleştirmemiz gereken üç şey vardır: *Felsefe*, *eleştirel bakış* ve *güncel siyaset*. Çünkü felsefenin geldiği noktada felsefeye, "dünyayı yorumlamak yetmez, aslolan onu değiştirmektir" noktasından bak-mak gerekmektedir.

IX

Felsefenin tarihle, bilimle yakın bağları var. Tarih genel olarak evrenin, doğanın ve toplumun gelişim sürecini ifade eden bir kavram. Tarih çok yanlışlığı ve birliği içinde, gereksinimleri peşinde koşan insan etkinliğinin sonucu olarak gerçekleşen toplumsal gelişim sürecinden başka bir şey değildir. Tarih deyimi terim olarak Yunanca "historein" sözcüğünden gelir. *Tarihin konusu* genel olarak içinde tümel taşıyan somut tikellerin değerlendirilmesidir. Bunun için tarih ve bilim tikeller, felsefe ise tümel ile ilgili, ama tikeler ve tümel aynı bütünün bileşenleridir. Bundan dolayı bilim ve tarih, felsefeye yol açan bağıntı içinde vardır. Felsefe ise tarih ve bilimden geçerek varolur ve hem Tarih'e, hem Bilim'e genel bilme metodu sunar. Felsefe, bilimsel olmalı, bilimle/tarih bilimiyle uyum içinde olmalıdır derken kastettiğimiz bundan başka bir şey değildir. İnsansal düşüncenin en eski ve en gelişmiş

iki formu olarak felsefe ve tarihin iç içe gelişiminin felsefenin gelişim alanından ele alınmasına *Felsefe Tarihi* diyorum.

X

Felsefe terimi eski Yunanca'daki *Philo* (sevgi, ilgi, ulaşma çabası) ve *Sophia* (bilgi, hikmet, bilgeliik, akıllılık, ölçülülük) gibi iki kelimenin bileşeni olan *Philosophia* (bilgiye ulaşmak, bilgeliği sevmek, bilgi sevgisi)nin Arapça'daki telaffuzu olduğu ve Arapça telaffuzundan Türkçe'ye girdiği konuyla ilgili olan herkes tarafından bilinmektedir. Felsefeciye ise *Philosophos* (feylosof, filozof, hâkim, felsefeci) denilir.

Osmanlı ve Türkiye, felsefenin pejoratif anlamlarından sıyrılıp felsefenin ışıyla aydınlanamadı. Felsefe ise tarihsel gelişimi içinde ilk anlamları dışına taşı: Bilgi sevgisinden "bilimlerin bilimi"ne, oradan "genel bir dünya görüşü"ne, aynı anlama gelmek üzere "dünyayı yorumlama ve değiştirme" kavuzluğuna doğru gelişti.

Felsefe, sınıflı/kölecî toplumla ortaya çıkar. Kölelerin yarattığı artı-ürün, bir kısım imtiyazlı insanı kol emeği harcama sürecinden koparı "dünyanın anlamını" tartışma, düşünme olanağını sağlar. Bir mal gibi alınıp satılan kölelerin ise felsefe yapacak ne zamanları, ne özgürlükleri, ne de entelektüel birimleri vardır. İlk felsefeciler, depdebeli, şaşaalı yaşam içinde, elde şarap kadehi derin düşüncelere dalmış köle sahibi sınıftandırlar. Felsefenin, çalışan sınıfın elinde bir silah haline gelmesi modern çağlarda proleter sınıf ile gerçekleşmiştir.

XI

Ünlü düşünür Farabi felsefeyi şöyle tanımlar: *Felsefe*, varolmaları bakımından varlıkların bilinmesidir. İbni Sina'ya göre felsefe, nesnelerin hakikatlerinin bir insanın kavrayabileceği kadar kavranmasıdır. *Maturidi*'ye göre felsefe, Ayn ve Araz ilişkisinin çözümüdür. *Yusuf Mas Macib*'e göre felsefe, yaşama gücünü veren bilgidir. *Şeyh Bedrettin* için felsefe, maddeye bağlı ruhun veya maddenin ışığının (varidat) kavranması ve kavratılmasıdır. *Yunus Emre* ve *Aşık Paşa* için felsefe, canlı alemde Ferşiye ile Arşiye'yi görebilmektir. *Molla Fenari* için felsefe, evvelki mana bizim bilgimiz, ikinci mana kimi bildiğimiz ve üçüncü mana bikküllüye Fehm'den haricidir. *Alaattin Tusi* için felsefe, insanın kendi aklını ve kafasını kullanarak gerçek varlığı bilme etkinliğidir.

Anadolu düşünce tarihinde felsefe, genel anlamda, eski otoritelerin eserlerini Şerh-i mutun (cedel) yöntemiyle inceleyen skolastik düşüncenin dışında kalan tüm bilgi ile ilişkilendirilir. Felsefe, dinsel düşüncenin karşısına konulur. Anadolu'da felsefe, 16. yüzyıla kadar kendini gösterip varediyor. 15. yüzyılda *Fatih Sultan Mehmet*, hukema ile mütekellim'in görüşleri arasında bir akıl-vahiy tartışması yaptırıyor:

Alaattin Tusi, *İbni Rüşd*'ün akılcı felsefesini, *Bursalı Hocazade* ise *Gazzalici* skolastik bilgiyi savunuyor. Bu tartışmanın etkisi yüzyıllarca sürüyor, hatta, felsefi, siyasi, ideolojik mücadele kızışıp, kanlı sonuçlara yol açıyor. *İbni Kemal* ve *Karabağ* gibi dini ege-men çevrelerin temsilcileri, destek için, felsefe aleyhine, *Hocazade*'nin

Tehafüt'üne birer haşiyeye, talik ve zeyl yazıyorlar. Böylece Osmanlı'da, adına felsefeye karşı iftira ve küfür dediğimiz bir Tehafüt geleneği oluşturuluyor. Oluşturulan bu tehafüt geleneğinin izlerine günümüzde halk kitleleri içinde hâlâ rastlayabiliriz. Ve bu geleneği egemen sınıflar yeniden üretmektedirler.

6. yüzyılda felsefeciler, artık Osmanlı'da barındırılmıyorlar. Rasathanenin yıkılışı, bilim kurumlarının "cuma alayları" törenleriyle kapatılması felsefeyi yok ediyor. Bunca iftiradan sonra 17. yüzyılda yaşamış divan şairi Nabi, Hikmeti Felsefeden eyle hezar (Felsefenin hikmetinden, felsefi bilgiden kork) diyor. Erzurumlu İbrahim Hakkı felsefeyi Yunanlı sayıp aşağılıyor. Kısacası, 16. yüzyıldan 21. yüzyıla kadar felsefe kalıtsal bir alışkanlık olarak aşağılanıyor. Bir diğer ifadeyle felsefe bir daha gelişmiyor.

Cumhuriyet de, Osmanlı'dan devraldığı bu kalıtsal aynen sürdürüyor, özellikle materyalist düşünceye hiç soluk aldırıyor. Toplum yeni yaratımlara aç kalıyor. Cumhuriyet'in seksen yılı, Osmanlı'nın son 300 yılı gibidir. Her iki dönemde de materyalist bilimi savunan milyonlarca insan katlediliyor, tutuklanıyor, sürgün ve göçertmelere uğratılıyor. Kısacası en kanlı yüzünü 1951 Tevkifatları, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 cunta dönemlerinde gördüğümüz gibi Sol'da dışlanan, sistemi soldan eleştirip, daha fazla demokrasi isteyen özgürlük yanlıları ve materyalistler kınıp geçiriliyor, tam bir tasfiye yaşıyor. Koskoca imparatorlukta ve onun ardılı cumhuriyette bilim ve felsefe geliştirilmiyor. Bu kalıtsal bugünde aynen sürdürülüyor.

XII

Sonuç olarak; Felsefenin özü, düşüncenin varlıkla ilişkisi sorunudur. Bu sorunda felsefe iki büyük cepheye ayrılır: Materyalizm ve idealizm ikisi arasında felsefenin çeşitli nüansları bulunur. Felsefe Tarihi bu iki temel eğilimin mücadele tarihidir.

Çeyrek yüzyıldır, felsefeye reddiyeler diziliyor. Hatta, Tarih ve Sosyal Bilim alanları sınırlanıyor. Felsefi düşüncenin huzursuzluğa ve devrimlere yol açtığı dillendiriliyor. Kaygılarında haksız da sayılmazlar. *Felsefe maddenin hareket yasalarının bilinebileceğini ve maddenin değiştirilebileceğini öğretir. Maddeyi sorgulamanın yolu felsefeyle açıdır. Sanat, edebiyat ve tarih de felsefeden beslenir.*

Günümüz felsefe eğitimi içinde, dünyanın yürüyüşüne bakıp bir fikri seçerek önermenin önlü büyük ölçüde tıkanmıştır. Felsefe işletme modeline, felsefeci memura benzetilmiştir. Felsefenin durumu içler acısıdır. Eleştirel düşünce, serbest araştırma ve sorgulayıcı tutku ile insanın dünyayı değiştirme özlemi baltalanmıştır. Felsefe dersleri, Yeni Dünya Düzeni'ne yakıştır biçimde değişmez kavramlar ve filozoflar üzerinedir. *Eskil Doğu ve Batı'da felsefe bir silahtı, yaşamak için düşünmekti. Bugün ise, içine eleştirelin sızmadığı resmi ve dogmatik bir nitelik taşıyor. İnsanlık, yeni idealizme, yeni muhafazakarlığa, modern skolastiğe, mistik geleneğe, nihilizme, bilinemezciğe, siyasi gericiğe terk edilmiş durumda...*

Dipnotlar:

¹ Robert Nozick, *Anarchy, State and Utopia*, Basic Books, New York, 1974, s. 6.

² Wall Kynalicka, *Çağdaş Siyaset Felsefesi* ne Giriş, Çeviren: Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Nisan 2004.



KIRDA ATEŞ POLİTİK M. Ali ESER



USTAMIN OĞLU DUYDUN MU? Ökkeş KARAÖĞLU

KARDELEN
YAYINCILIK
TEL: 0212 584 18 04

Felsefe Dersleri-2

Georg Wilhelm Friedrich Hegel-(1770-1831)

Hasan ZEYBEK

19. yüzyılın ilk dönemleri şu bakımdan, çok sorunlu toplum yapısına sahne olmuştur:

Devrim olmuştur! Ancak teorik planda pratiğe dökülmemiş ve merkezileşmemiştir...

Hegel: "Aydınlanma düşünürlerinin en önemlilerindenim."

Yöntemi, idealist diyalektiktir; Platon'a dayanır.

Hegel: "Evet, toplumu, Platon'dan Kant'a kadar, felsefe temeline irdedim."

Hegel'in hem felsefi, hem de sosyoloji temeli vardır.

Mercuse: "Felsefeden devlet ve toplum alanına geçiş, Hegel'in sisteminin özünü oluşturur."

Hegel: "Eğer devletin ve tarihin felsefesi yoksa, devlet ve tarih yoktur."

Marksizmi etkilemesi açısından da Hegel önemlidir. Evrime ve metodolojiye katkısı göz ardı edilemez.

Aristo: "İnsan politik bir hayvandır!"

Hegel: "İnsan tarihsel bir hayvandır!"

Hegel, Aristo'yu yeni bir anlamla yeniden üretir. Hem muhafazakâr hem de anti-muhafazakâr yanları vardır. Kesinlikle akılcıdır ve toplum yaşamının irrasyonel olduğunu reddeder. ilerlemecî düşüncesine inanır.

Ancak bu 18. yüzyıl ilerlemesinden farklıdır. Düşüncenin evriminin önceliğine inandığı için idealisttir. Toplumda zıtlıkların yer aldığı düşüncesini taşır. Her biçim geleceğin tohumunu içinde taşır.

Sosyolojik olarak bakarsak; Hegel'in temel ilgi alanı: devlet-birey-toplum ilişkisidir.

Hegel: "Bireyin sosyalizasyonu- nun birçok düzeyi vardır. Burada sorunun hangi düzeyde olduğu önemli değildir. Çünkü; bunların herbiri kendi düzeyinde önemlidir. Bunlar bütün ve bütünü parçalarıdır. Birbirine bağlıdır."

Zaman zaman liberal, bazen muhafazakardır. Onun analizi devlet ve toplumu içerir.

Hegel: "Toplum, bireyin kendi çıkarlarını elde etme sürecinde, birbiriyle olan etkileşiminin ortaya çıkardığı bir sistemdir. Devlet, bu çıkarları, politik ve yasal olarak koruyan bir biçim, bir mantıktır. Devlet, 'Mutlak ide-mutlak akıl' olarak kendisini sürekli olarak açımalar. Kendisini sürekli olarak koruyan bir mekanizma olarak, kendisini somutlaştırır."

Hegel'in sosyolojik analizleri üç düzeyde yer alır.

1) Sivil toplum; Sosya-ekonomik ilişkiler düzeyi: Bireyin sosyalizasyon süreci.

2) Moral ilişkiler düzeyi: Aile ilişkileri düzeyi.

3) Politik ilişkiler düzeyi: Devlet.

Hegel: "Bireyler egoist çıkarlarından hareketle, yoğun sosyal bağları olur. İlişkileri birbiriyle bütünleyen bağlar, Sosyal bağların biçimini belirler."

Hegel, liberal, Burjuvazi ve ekonomi politisinin odaklaştığı bir toplumda yetiştiği için, bireyi herşeyin temelinde görür. Aydınlanmacı felsefenin arkasındaki olguları kabul eder;

1) Aklın laikleşmesi; 2) Yönetim araçlarının teknik olarak rasyonalleşmesi. 3) Modern kapitalist ekonominin.

Rousseau: "Genel irade, kendi başına hareket eden bireylerden değil, bir etkileşimin ürünüdür."

Hegel: "Buna bağlı olarak tek birey değil, topluluk içindeki birey ve etkileşim önemlidir."

Kant: "Pratik felsefede, faydacılık ve bireycilik önemlidir."

Hegel: "Kant, benliğin moral biçimlerinin ve pragmatik yönlerinin nasıl birleştirileceği soruna cevap verememiştir. O, bu açıdan başarısızdır. Moral topluluktan ziyade, moral bireyler hedeflenmelidir. Kant'ın epistemolojisi başarılıdır. Çünkü; Kant epistemolojide pozitif bilgi arayışındadır. Fakat ben; Kant'ın aksine, "insan aklı, insanın doğuştan getirdiği birşey değil, tarihsel olduğuna inanıyorum. 'Salt mantık' tümüyle bireysel düzeyde kalır."

"Asıl önemli olan bilinçtir. Bilinç, mantığın tarihsel olarak nasıl biçimlendiğini belirler. Hiçbir insan topluluğu kendini tam olarak algılamada başarılı olamamıştır. Kendi üretimi olan sosyolojik koşulları anlattığı zaman başarılı olur. Bu anlamda insan bütünlüğünün ilerlemeci gücüdür. Sosyal bireylerin-dünyanın ve sosyal varlıkların biçimlenmesine karşı, yansıtıcı olmaları gerekir."

Hegel: "Aklın ve bilincin tarihsel ilerleyişinin, 'nesnelleşmesi' topluma yansması, diyalektik;

Yunan felsefesinde başlayan benimle devam eden kavramdır."

Diyalektiği bir evren yasası haline getirmiştir.

Hegel: "Biz, diyalektiği hem evren yasası, hem de bir düşünme yasası haline getirdik.

"Diyalektik hem düşünme formu, hem de evrenin işleyiş tarzıdır. Düşünce ile evren, akıl ile varlık birbirinin dışında değildir, birbirine içkindir, eşitlendirdir. Bu nedenle akıl asıl gerçeği düşünebilir. Bunu, hiçbir ampirik desteğe ihtiyaç duymadan yapabilir."

Kıscacı; idealist düşünce, varlığı düşünceden türetmektir... Platon ve Aristo gibi; bu da, kavram-kavramlar sistemi yapma biçimidir. Bu sistem şu şekilde kurulacak: Sistemin başındaki kavram 'varlıktır.' Ama varlığı bu şekilde bırakırsak içerikten yoksun ve boş bir kavram olur. Bu haliyle varlık yokluğa eşittir. Varlığı yokluk olmaktan çıkaran, 'oluştur.' Düşünce, oluşu keşfettiği anda diyalektik olarak çalışmaya başlar. Kavramları birbirinden üretir. Bu işlem, varlığı bir kavramsal sistem içinde toparlayıncaya kadar sürüp gider. Bu işlem tamamen mantıksaldır. Bu süreç insanı bir ereğe yönlendirir. Tüm sürecin temelinde düşünme, akıl ve tin vardır. Tinin ereği kendi bilinç ve özgürlüğüne erişmektir. Bu üç aşamada gerçekleşir. Tin önce kendi başına doğadadır. Doğada tin kendi başına 'oluş'tan kopmuş, kendine yabancılaşmıştır. Bu çelişki tinin üçüncü basamakta yani kültür ve tarih ortamında yeniden kendini bulmasıyla senteze ulaşır.

SİVİL TOPLUM VE DEVLET

Birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkilere yönelmiştir. Bireyin sosyalizasyonunu sağlayan aile, toplumun üzerinde durur. Toplumdaki sosyalizasyon çıkarılara, ailedeki duygulara, devletteki ise akla

dayanır. Bireyin, egoist çıkarlarını tatmin etmek sürecinde birey sivil toplumun üyesi olur. Sivil toplum devletle uzlaşma halindedir. Bunu sağlayan ise ailedir. Sivil toplumla, aile arasında uzlaşma aranır. Birey aileden şunu öğrenir:

"Kendi çıkarlarımı tatmin için diğerlerinin çıkarlarının oluşmasını da özveride bulmamalıyım."

Uzmanlaşma arayışının temelinde bu vardır. Üstle uzlaşım en iyidir, ahlaklıdır. Dolayısıyla toplumda bir iş bölümü ve mücadele kabul ediliyor. Aslında birey, bu mücadelede ötekini çıkarına da organik destek vermesi gerektiğini, aileden öğreniyor, sivil topluma taşıyor. Burada mutlak bir devlet anlayışını görüyoruz.

ULUSAL DEVLET

Bu anlamda sivil toplum, kuramlaşmış yasal koruyucularıyla birlikte, sosyo-ekonomik ilişkilerin bütünüdür. Bu anlamda sivil toplum yeni bir kavram değildir. Lock'tan beri burjuvazinin düşüncesidir.

Adam Smith: "Sivil toplumun içindeki düzenleme, görünmez el."

Hegel: "Sivil toplumun negatif yönünü eleştiririz. Sivil toplumu, kontrol edilmemiş bir mekanizmanın, mantık ve bilincin ürünüdür."

Bu ekonomik bir zorlamanın ürünüdür. Onun bu niteliği içinde, süren süreç içinde bir kutuplaşma vardır. Bir uçta aşırı zenginlik, diğer uçta ise aşırı fakirlik. Burjuva toplumunu bir özgürleşim toplumu olarak görürken diğer yandan da aslında gerçek özgürlüğün olmadığını anlatır.

HEGEL'İN DİYALEKTİĞİ VE OLUMSUZ DİYALEKTİK

Hegel ile Adorno'nun en önemli ortak noktası, her ikisinin de formel mantığa ve bu mantığın özdeşlik ilkesine karşı çıkmalarıdır.

"Mantık kuralıdır, kuralılık ilke gerektirir."

Genel olarak mantığın ilkesi özdeşlik ilkesidir. Dolayısıyla herhangi bir mantığı çürütmek o mantığa özgü özdeşlik ilkesini geçersizleştirmekten geçer.

Hegel, formel mantığın özdeşlik ilkesini çürüterek yeni bir mantık geliştirmeye girişmiştir.

Adorno, aynısını yapmadı, ama çok daha radikal bir yolda her türlü özdeşlik ilkesini redederek, Platon'dan beri, diyalektik olumsuzlama yoluyla, pozitif bir şeyin elde edilmesi anlamında...

Olumsuz diyalektiği kaybetmeden, bu olumlayıcı hususlardan özgülleştirme arayışındadır. Her özdeşlik iddiasının peşinden koşulacağını ve sonunda mutlaka varılacağını düşünür. Buna göre Hegel; formel mantığın özdeşliğini çürütmeyi başarır. Ama yerine yeni bir özdeşlik teorisi koyar. Hegel'in bu yeni mantık teorisindeki olumsuzlamanın olumsuzlanması da yeni bir özdeşliktir. Yeni bir olumlu doğurarak başka bir özdeşlik kuran olumsuzlamanın, olumsuzlanması tezinin formel bir ilke olduğunu düşünür.

Hegel'in basitçe aritmetikteki eksinin eksiyle çarpımının pozitif bir sayı vermesinden esinlenerek yeni bir özdeşlik olarak, olumsuzlamanın olumsuzlanması bir kandırmacadan ibaret olduğunu söylüyor.

"Olumsuzlanan geçip gidene dek olumsuzdur." Bu Hegel'den kesin bir kopuştur. Eritilmeyen özdeşleşmezliği ifade etmek için; diyalektik çelişkinin dindirilmesi için özdeşliği kullanmak, çelişkinin ne demek olduğunu unutmaktır.

Olumsuzlamanın olumsuzlanmasının olumlu olduğu tezine ancak; olumluyu tüm kavramsallığına olduğu gibi-översayan biri tarafından arka çıkabilir. Olumsuzlamanın, olumsuzlanması yeni bir yarılgıdır. Olumsuzlamayı olumsuzlamak tersini getirmek, asıl olarak,

olumsuzlamanın yeterince olumsuz olmadığını kanıtlar.

İkinci köklü eleştiri, sistem anlayışına yöneliktir. olumsuz diyalektik anti-sistem diye de adlandırılabilir. Hiçbir sisteme güvenilmez. Sistem kurmak, kaçınılmaz olarak, kavramsala hapsolmaktır.

Hegel'in yaptığı gibi a priori kavramalar sistemi kurmanın, tikele başvurmaksızın, dünyanın bütününi zihinde canlandırmak olduğunu savunuyor. Yerindeliyle belirttiği gibi; olumsuzlamanın olumsuzlanması, olumlu olmazsa Hegel'in sistemi çöker.

Çünkü; sistemin ruhu, daha olumsuzlamanın olumsuzlanmasının belirlenimli olmasında yatıyor. Özdeşliğe ve sisteme karşı, özdeşmezliğe dayalı yeni bir diyalektik ortaya koymayı deniyor. Bu yeni diyalektik ilkesi; özdeşlik ve özdeşmezliğin özdeşmezliği: Bu ilginç tezi anlayabilmek için, formel mantığın ve diyalektik mantığın özdeşlik anlayışını bir düzeyde ele almaya gerek var.

SOYUT ÖZDEŞLİK

Mantık şeyleri; cins, tür, birey olmak üzere sınıflamaya dayanır.

Aristoteles: "Töz ve ilincklerini, cins, tür, ve birey ilişkileri bağlamında ele alırız."

Düşüncelerin ilerlemesi için gerekli olan dayanak, cins, tür, ya da bireyin belirli ve tek bir içeriğe sahip olmasıdır.

Formel mantığın özdeşlik yasasına göre; her kavram, zamanda değişmez bir sınıflama kabul edilen, sadece tek bir ögeye tekabül eder. Kavramın tikelleriyle ilişkisi dışıdır. Hangi öğelerin belli kavrama ait olduğu kesin belirlidir. Her kavram buna göre sadece ve sadece kendisiyle tanımlanabilir. Bulanıklığa izin verilmez.

A kavramının B kavramıyla özdeşliği, her ikisinin öğeler kümesinin aynı olduğunu ima eder. Tek bir

öge bile ortak değilse, bu A ve B'nin özdeş olmadığını ortaya koymak için yeterlidir.

A sadece ve sadece kendisinden ayırt edilemezdir. Formel mantık ayırt edilemezlerin özdeşliği üzerine kurulur.

FORMEL MANTIKTAKİ ÖZDEŞLİK YASASI

Varlıktaki özdeşlik yasasına tekabül eder. Bir başka türlü söylersek; "Formel mantığın ontolojik bir ön varsayımı vardır." Varlıkta, herhangi bir şey ancak kendi özgül iyelikleriyle ayırt edilebilir. A ve B ayrı şeyler ise farklı iyelikler var demektir. Tersine; A, B'nin tüm iyelikleriyle ortaksa, A ve B ayırt edilemiyorsa özdeşlerdir. "Herşey kendisiyle özdeşdir."

Hegel, Formel mantığı, onun değişimiyle anlamayı dünyanın değişmezliğine dair getirdiği ontolojik kabülü nedeniyle de eleştirir. Biçimsel özdeşliği kuran sınır kesin ve keyfidir. Daireyle çokgen, pembeyle beyaz arasındaki gibi.

"Formel anlayışta, dünya bağımsız, kendine yeter, otonom varlıklara bölünmüştür. Ve ebedi olarak öyle kaldığı kabul edilir."

Daha Zenon paradokslarının ispatladığı gibi, Formel mantık harekete doğrudan uygulanmadığında bu yüzden çuvalar. Aynı nedenle tikelerin zaman boyunca özdeşliğini ele alan felsefi düşünürler, özdeşliği ya tikelin zaman boyunca değişmeden kalan niteliklerine ya da zaman boyunca edindiği iyelikleri atfedecek çaresiz yalpalar durur.

Şu basit nedenle ki, ayırt etmek ne kesinlikte yapıldığını iddia ederse etsin, sınır çekmektedir ve sınır zorunlulukla bulanıklık bölgesidir. Kesin sınırlamalarla kendisini bağlayan, soyut özdeşlik anlayışı-kendini sonluyla mahkum ettiğinden, kavramları ezeli ve ebedidir. Başka bir anlatımla zamansızdır. Dolayısıyla,

değişmeye uygulanamaz. Her belirlenim olumsuzlamadır.

Birinci olumsuzlama: Her sınır bir müdahaledir. Belirli olarak sınır çekmek; sınırın ötesindekiler ve berisindekiler diye böler. Ayrılma, belirlenim olduğu kadar olumsuzlamadır. Belirlenim bu yüzden kendiliğinden zıtları ortaya koymaktır. Ayırdığınız an, beride bıraktıklarınızı, zorunlulukla öteye koyduklarınızla tanımlamış olursunuz ve tersi. Belli bir niteliği yüklemek, diğerlerini olumsuzlamak olduğundan, bizzat olumsuzlananlarla belirlenmektedir. Özne nesne, neden sonuçca nicelik nitelikçe vb. belirlenmeden kalmaz.

Aristoteles: "Platon'dan devraldığım tasım anlayışında, her cümlemin ya da önermenin yüklemi özneyle yüklenen niteliktir. Dolayısıyla olumsuzlanan cümlemin kendisi değil, yüklemidir."

Bu geleneğin sürdürücüsü olarak Hegel.

Hegel: "Bana göre; Şeyler birbirlerinden nitelikleriyle belirlenimleriyle ayırt edilirler; bir şey başka bir şeyle, nitelikleri yoluyla ilişkiye girer. Gül bir nitelik ise; gülün kırmızılığı, çiçekliği, dikenliliği de öyle bir niteliktir.

"Her nitelik bir belirlenimdir. Dolayısıyla, sınır koymadır. Özdeşlik ilanıdır."

Formel mantık, gücünü olduğu kadar zayıflığını da buradan alır. Sınır kapsamındaki, ötekilerden soyutlanır. Sanki, ötekilerin olumsuzlanmasıyla elde edilmiş gibi, ötekilerin varlığı tamamen ayrı duruyormuş gibi kabul edilir. Sınır dahilinde herşey güvencide ve apaçık görünür, ama sınırda ayağımızın altındaki halı çekilir, belirsizlik ve bulanıklık kendini gösterir. Ne zaman; soyut özdeşlik kapısından kurtulup bir belirlenimin sınırlarını incelemeye kalksak, onu olumsuzlamak zorunda kalırız. O olmayana, ötekine

kavramsal karşısına yöneliriz. Kimi başka iyeliklerden yoksun kalmaksızın, olumlu bir iyelik edinmek mümkün değildir.

Her olumlu belirlenim bu yüzden aynı zamanda olumsuzlamadır; Birinci olumsuzlama. Her olumlama, tanımsız sayıda olumsuzlamaya denk düşer; örtükçe kendi dışındaki herşeyi olumsuzlar. Şimdiyi devasa bir yük-varlık denizi çevreler. Gül, kırmızıysa yeşil değildir. Mavi değildir. Sarı değildir vb.

Ayşe İstanbul'da ise Ankara'da, Moskova'da değildir. Sınır iyelikler yoluyla şeyin bütün varoluşuna yayılır olduğundan, her olumlama aslında, aynı zamanda belli bir derece ötekidir.

Gül X kadar kırmızı, Y kadar yeşil, K kadar mavi vb. Değişme, sınırların değişmesinden ya da her an sınırda kalmaktan başka birşey değildir. Bu yüzden zorunlulukla, karşıtların birliğine dayanır. Dinginliği, ezeli-ebediliği değil de değişmeyi esas alan bir mantık ...

"Sınırdaki karşıtlar birdir. Her şey baştan başa çelişkiler yamağıdır."

OLUMSUZLAMAMIN OLUMSUZLANMASI

Her belirleme soyut özdeşlik olarak; tikellerin karşısına kendini bir cins olarak ortaya koyar. Ne zaman bir belirleme yapsanız, kendinizi yaptığınız belirlemenin tikelinin farklılığı sorunuyla yüz yüze bulursunuz.

Cinsin herhangi bir türü, cins kurmak için çektiğiniz sınır yoluyla olumsuzladığınız iyeliklerden kimini yeniden olumlamakla; yani olumsuzlamamızı olumsuzlamamızla konulabilir.

Leibniz, Özdeşliği şeyin tüm iyelikleriyle tanımlar. Buna göre A, kendisiyle aynı iyeliklere sahip olmayan herşeyi olumsuzlayarak kendi olur. Ama şeyin kendisiyle böyle özdeşleşmesi, kendini biricik eşsiz

kıldığından sayılabilir olarak farklı olup, nitelik olarak farksız olmak çelişkidir.

Leibniz, mekanı momadların bağintalarına indirgiyerek, bu çelişkiden kurtulmaya çabalaması boşunaydı. Çünkü; farklılık ancak ve ancak karşılaştırmayla, ilişkilendirmeyle kavranabilir. İki şeyi karşılaştırılabilir kılan benzerlikleridir.

Aynı cinsin tikelleri olarak şeylerin özdeşliği farklılık kurar. Aynı evrenselin tikelleri sayılabilir; sayılabilirlik farklıların aynılığı gerektirir. İki farklı şeyin birbirlerine karşı ilgisizlikleri onları karşılaştıran, dolayısıyla sayılabilir yapan bir üçüncüyü gerektirir. Bu üçüncü şey, her ikisinin de ortak iye edindikleri belli niteliktir.

A1'i A2'den ayıran farklı iyeliklerdir, ama onları sayılabilir kılan, bu anlamda özdeşlikleri kuran aynı A cinsinin tikelleri olmalarıdır.

Platon: "Sophist'de farklılık ve ötekilik ilişkisini özdeşmezlik anlamıyla inceledim."

Burada olumsuzlamanın, sadece farklı bir şey söylemek olduğunu olumsuz önermenin hep olumlular arasındaki ilişkiyi ifade ettiğini gösteriyor. Ona göre, "değil" denildiğinde bütün yapılan başka bir olumludan farklı olduğudur. "Kırmızı değildir", dediğimde, kırmızı dışındaki renklerden birini diyelim yeşili kastetmiş olurum. Ayşe orada değil demek, Ayşe oda dışında belirli bir yerde anlamını verir. "Kırmızı olmama", "odada yokluk" dünyaya tekbül eden birer iyelik değildir. "Oda da yokluk", "kırmızı olmama" sayılabilir, zamansal ayrımı konulabilir, karşılaştırılabilir. Dolayısıyla özdeşliği saptanabilir ifadeler değildir.

Olumsuzlama, kendisinin varlığını değil, varlar arasında belli bir ilişkiyi anlatır. Varlıktan söz edebilenin koşulu özdeşliktir. Bu anlamda her olumsuzlama bir belirlemedir.

Elmayı ısırdığınız zaman, kalan ısırılmış elmadır.

Parmenides: "Karşıt olarak, olumsuzlama, 'dir' koşacını, yani varlığı olumsuzlamaz, başka bir yüklemi olumlar."

"Kırmızı değildir" olumsuz iye-liği, başka bir diyelim, yeşillğe tekbül ediyorsa, belirlenimli bir şeyi koyduğundan olumlu ya da belirlenimli olumsuzlamadır. Bu yüzden yapılan her belirleme kaçınılmaz olarak kendini inkar eder. İster an içinde tasarlayalım, ister zaman boyunca, aynı A'nın tikelleri olarak, A1'in yüklemidir. Ve olumsuzlamanın olumsuzlanması olarak belirlenimli olumsuzlanmadır.

Şu anda algıladığım iki kitap aynı kitaplık evrenselin iki tikeli olarak gerçekleşmektedir. Aynı cinsin tikelleri olarak şeylerin özdeşliğini kuran farklılıklar A1 ve A2, A evrenselinin tikelleri ise A1'i A2'den ayırt edebilmek için, 1, 2' in gibi ayrımlara ihtiyacımız var. Bu ayrımların A1'in A2'den farklılığını kurabilmesi için gerekli koşul şudur:

Belli İ1, İ2' in nitelikler kümesi, diyelim. A1' in iyelikleriyse, A2' de bulunmamalıdır. A1' in A2' den farklı olması, nitelik yoluyla A2' de bulunmamalıdır. A1' in A2' den farklı olması, nitelik yoluyla A2' ye ve dolayısıyla A' ya karşıt olması demektir. Ancak o zaman, "Gül Güldür" ifadesindeki gibi totolijiye düşmeden, "Gül Kırmızı" dır. A1, İ1' dir. A1' indir ifadesini getirebiliriz. A1, A' nın tikeli olarak kendi özdeşliğini kendisinden (A1, A' dır.) farklı nitelikleri (A, İ1- in değildir.) iyelik ederek kazanıyor.

Öte yandan şeyin evrensel karakteri zaman boyunca tikelleşir. A cinsi kendini, zaman boyunca A1, A2, ... An tikellerinde gerçekleştirir.

Kişi ömrü boyunca en azından yeterince geniş, belli bir zaman dilimi içerisinde farklılaşmasına karşın

özdeşliğini korurken, kendini şimdi-de tikelleştirir.

Hegel, Mantık'ta öz konusunu, ele alırken işlediği özdeşlik budur. Özdeşliği, özdeşliğin ve farklılığın birliği diye tanımlarken anlatılan evrensel ve tikelin bireyselde birliğidir. Evrenselden tikele gidildiğinde tikelin çeşitlilikleri içerisinde kaotik görünürler, esas olan farklılıktır. Onlara uygulanacak içsel bir standart ilke yoktur. Tersine tikellerden evrensele gidildiğinde, evrensel öncesiz ve sonrastır, zorunluluktur, tikelin özü görünür.

Evrenselin ve tikelin özdeşliği, farklılığın korunmamasına dayalıdır. Yeni özdeşlik, farklılığın korunarak aşılmasıdır.

DİALEKTİK ÖZDEŞLİK BELİRLENİMLİ OLUMSUZ- LAMA:

A1 ve A1 değilin birliği yani bir özdeşliktir.

Hegel: "Bana göre; özdeşlik, farklı terimlerin birliğidir. Farklılık özdeş terimlerin ayrılmışlığıdır. Her iki halde de olumsuzlamanın olumsuzlanması olumludur. Başka bir anlatımla, kendisi ve kendisi olmayanın birliği olarak belirlenimli olumsuzlamadır. Formel mantığın tersine, diyalektik mantığın yasası, dolayımı olduğundan, herşey bir ve aynı anda; hem kendisi, hem de başkasıdır."

Ne cennete, ne yeryüzünde, ne tinsel, ne doğal dünyada. İddia edildiği gibi soyut'a O'yu sergileyen hiç bir şey yoktur.

Herşey somuttur ve dolayısıyla kendine karşıttır ve içeriden ayrılmıştır. Şeyin sonsuzluğunun dolaysız varoluş biçiminin, kendiliğinde ne olduğuna tekabül etmeyişiğinden gelir.

Örneğin; İnorganik doğada, asit aynı zamanda kendiliğinden bazdır, yani varlığı tümtüyle ve yalnızca ötekiyle ilişkiliğindedir.

Dolayısıyla bununla birlikte, asit aynı zamanda anti tezinde sessizce bulunan birşey olmayıp, asil olarak kendindenliği neyse onu aşmak için mücadele edendir.

Genel konuşulursa, dünyayı hareket ettiren çelişkidir. Ve çelişkinin düşünülmeyeceğini söylemek gülünçtür. İçerilerek aşılacak çelişki, soyut bir özdeşlik olmayıp, kendisi de antitezin sadece bir yanındır. Bu iddada doğru, çelişkinin durup kalmadığı kendi eylemiyle kendini aştığıdır. Ama içerilip aşılmış çelişki soyut özdeşlik olmayıp, kendisi de antitezin sadece bir yanındır. Zıtlık olarak konulan çelişkinin yaklaştığı sonuç, zemindir.

Zemin: Kendi içerisinde içerilip aşılmış ve basitce ideal momentlerine indirgenmiş olarak her özdeşliği, hem de ayrımı barındırır. Zemin, özdeşlik ayrımının birliğidir dediğimizde, bu birlik soyut özdeşlik olarak anlaşılmalıdır. Öyleyse yanlış anlamaya karşı koymak için, zeminin sadece birlik olmadığını, bir ölçüde özdeşlik ve ayrımın ayrımı da olduğunu söyleyebiliriz.

İlk kez çelişkinin içerilip aşılması olarak karşılaştığımız zemin, dolayısıyla yeni bir çelişki olarak görünür.

Aritmetikte "-" işareti, aslında "o" noktasına simetri aldırarak bir operatör işlevi görür. Eksi ile eksinin çarpımı mantıktaki "değil" in "değil"inden başka birşey değildir.

Formel mantıkta, A değil, A'yı barındırmaz. Bir şey ya A'dır, ya da A değildir.

Hegel: "Ben de ise; şey, birinci olumsuzlamanın - A'nın ve ikinci olumsuzlamanın - A'değilin, yani olumsuzlamanın olumsuzlanması birliğidir."

Adorno: "Park ettiğim gibi iki mantık arasında olumsuzun olumsuzunun olumlu olması gibi, ortak bir nokta vardır. Ama iki mantık olumsuzlamanın karakteriyle birbirinden

kökten ayrılır. Yani sıra, diyalektik mantık, formel mantığın özdeşlik ilkesini yıkar ama atmaz, kendinde sindirir."

ÖZDEŞMEZLİK VE ÖZDEŞ- LİĞİN ÖZDEŞMEZLİĞİ

Adorno: "Hegel'in 'tikelin ve evrenselin özdeşliği' tezini şiddetle eleştiriyorum. Özdeşlik ilkesini tümünden yakıyorum."

"Kırmızı değil" herhangi bir renge tekabül etmedikçe olumsuzlama belirsizdir.

Keza "odada yok" herhangi bir yerde bulunmamayı ifade ediyorsa belirlenimsiz olumsuzlamadır. 'Olmayan olaylar vardır' önermesi, kendisini inkar eder.

BELİRLENİMSİZ OLUMSUZ- LAMA

Platon için olduğu gibi, Hegel ve Adorno için de karşılıksızdır. Her olumsuz önerme başka bir olumlu önerme gerektirir.

Bir önermenin yanlış olduğunu söylemek, özneye yüklem yanlış olduğunu söylemektir. Bunun tersine, örneğin odada bulunmayan Ayşe'nin belirli bir yerde bulunduğu saptanmıyorsa ve bu saptanamazlık, öznelliğimizden gelmiyorsa, ve varlık inkar edilmiyorsa, bu belirsiz olumsuzlamadır.

Hegel: "Özdeşlik anlayışında, sayılabilirliğin koşulu özdeşliktir. Başka bir anlamda, özdeşlik!"

Leibniz: "Teklik iddiasında bulunuyorum."

Hegel: "Olumsuzlamanın olumsuzlanması tekliği olumlar. Karşıtlarıyla birlik kurarlar. Ama çelişki içinde patlamaya hazır bir birlik."

Adorno: "Bana göre ise, özdeşleyici düşünüşün bir soyutlamasıdır. Bir şeyin bir ve aynı zamanda çok olduğuna ima etmektir."

Hegel: "Bana göre; A aynı zamanda A değildir. Yani bir ve aynı anda hem kendisi hem de ötekidir. Yani, 'bir' aynı anda hem tek, hem de çoktur."

Adorno: "Niteliklerin evrensel olmasından hareketle, Hegel'in tekle çokluğu öteki yoluyla kurmasına karşıyım. Bana göre; evrensel, Hegel'in diyalektiğinde tikeller üzerinde hakimiyet kurmaktadır. Onun mantığı, zaten kavramsal olan tikellelikle meşguldür. Hegel, tikeli evrensellere feda ederek, idealizmi yüceltmektedir. Diyalektik materyalist bir felsefe kurabilmenin, tikeli, bireyseli, evrenselin egemenliğinden kurtarabilmekle mümkün olduğunu düşünüyorum. Bununla birlikte, tikeli kendine özdeş kabul etmediğinden, ilk anda sanılacağı gibi, nominalizmi de savunmuyor. Bu durumda tikeli, kendi olanaklı tikellerini bir ve aynı zamanda dolaysızca kendinde taşıdığından kendisi evrensel oluyor. 'Özdeşmezlik', ne kendi başına, ne de olumsuzlamanın olumsuzlanmasıyla olumlu birşey olarak elde edilemez. Bu olumsuzlama, Hegel'deki gibi, olumsuzlama değildir. Hegel'in anlayamadığı da işte bu birey kavrayışı oluyor.

"Hegelci mantığın en kalıcı sonucu, bireyin kendinde kalamayacağıdır. 'Birey kendinde, kendi ötekindedir.' Ve ötekilere bağlanmıştır. Ama bundan daha fazlasıdır.

"Bu 'daha fazla' ondan filizlenmiş olarak ona dayatılmayıp ona içkindir. Bu anlamda özdeşleşme, şeyin özdeşleşmesine karşı özdeşliğidir. Özdeşleşmeyi reddettiği için kaçınılmazca epistemolojiyi reddedecektir. Ama aynı zamanda varlığın niteliğine ilişkin bir iddaiyi reddeder. 'Bununla birlikte, diyalektik kaçınılmaz olur olmaz, ontoloji ya da aşkın felsefe gibi kendi ilkesine yapışıp kalmaz.

"Ontolojiyi eleştirirken amacımız başka ontolojiler kurmak değil, ontolojik olmayan bir varlık da değil. Eğer maksadımız bu olsaydı başka bir tanımlı 'ilk' ortaya koyuyor olurduk. **mutlak özdeşlik,**

kavram; Varlık, değil ama özdeşmezlik, olgusalılık, kendilik..."

Buna rağmen, ötekiyle dolayımından tekle çokluk nasıl olabilir?

Adorno: "Anlamak için kendimize sorabiliriz. Örneğin; bir ve aynı anda birden fazla yerde, ya da bir ve aynı yerde birden fazla anda bulunmak, başka bir anlamda bir ve aynı anda aynı tekin birden fazla bulunuşu ve dolayısıyla asla tek olmayışı mümkün müdür?

"Kuşkusuz bu soru, zaman ve mekan kavramlarını yeniden ele almayı gerektirir."

İlkin görecelik teorisi, ivmeli hareketle bir ve aynı yerde birden fazla anda bulunulacağını ima eder.

İkinci olarak, kuantum mekaniğinin belirsizlik ilkesi, dalga paketi meteoruyla aynı tekin bir ve aynı anda ötekiyle dolayımından ama ancak ötekiyle çıkışta aktüelleşebilen çokluğu ifade eder.

Olumsuzlamanın olumsuzlamasını olumlu olmaktan çıkarmak, ona daha fazla olumsuzluk yükleyebilmek, aktüellik olarak olumsuzluğa belirsizlik yüklemek, tekliğe çokluk, bireyselle çoğulluk katmak demektir.

Artık bireysel kesinlikte "bu", "burada" ya da "bu anda" diyemiyoruz. Ona öteki yoluyla da giremiyoruz.

Adorno: "Bu durumda belki; olumsuz diyalektiği, olumsuzlamanın olumsuzlanmasının çoğulluğu diye de ifade edebiliriz. 'Biz'iz ve 'biz değiliz' derken"

Heraklitos: "Kendisi ve kendisi olmayanın birliği..."

Adorno: "Tutulabilir bir 'biz' ve 'biz değil' yoktur. Dolayısıyla bunların birliği de, tikeli evrensellere kavram kavram dışıyla, özne nesneyle bu sayede birleşmez."

SİSTEM

Özdeşliği savunan her görüş ister istemez sistem kurucusudur.

Özdeşliği olumsuzladığından, sistem anlayışını kaçınılmazca olumsuzlayacaktır.

Adorno: "Değiş yerindeyse, çelişkiyi çelişkiyle ortadan kaldırırsak, totolojiye genişlettiğimiz diyalektiği de ortadan kaldırırız. Sistem, Hegel'in diyalektiğinin kaynağıdır, ölçüsü değil; gerçekten Hegel'in diyalektiğinde bütün sistem olmazsa olmazdır."

Hegel: "Bütün, kendiyi çelişen momentlerinden farklı olmakla kalmaz, aynı zamanda onlardan fazlasıdır. Kendisini oluşturan zıtlıkların sistematik bir ilişki kurduğu, zıtlardan başka üçüncü bir şeydir. Özdeşliğin ve farklılığın birliği, ya da özdeşliği olarak, bütün kendi momentlerinin zeminini açıklıyor olur. Ama bu haliyle bütün de soyuttur. Karşıtlarıyla birlik kurup daha somuta yükselmek zorundadır."

Adorno: "Madde total, farklılaşmamış ve bütünlüklü-tek olsaydı, içinde diyalektiğe yer olmazdı."

Derken, çelişkinin öznel düşünmenin hatasından kaynaklandığını anlatıyor.

Adorno: "Tersine, özdeşleşmezliğin kendisi çelişkiye dayanır. Çelişki, Hegel'in mutlak idealizmiyle kuşa çevrilmek değildir. Heraklitoscu anlamda öz de değildir. Çelişki, özdeşliğin yanlışlığını, kavramın kavradığı şeyi tümüyle tüketmediği olgusunu gösterir. Çelişki, özdeşlik bağlamında özdeşlemesizliktir."

Epistemolojiyi olumsuzlamakla birlikte, düşüncenin kendi kaçınılmaz yetersizliği sonucu olarak diyalektiğe yönlendirilir. Bu yetersizlik, özdeşlikle düşünmek zorunluluğudur. Ne ki özdeşlik görünüşü, saf haliyle düşüncenin kendisinde içeri. Düşünmek özdeşleşmektir. Bu epistemolojik bir önvarsayım değil midir?

Kant: "Öznenin bilişsel deneyimde aktif bir rolü vardır. Ama

kendinde herşeyi deneyimliyemez, rasyonel anlamı, özel a priori formları ve kategorileri aracılığıyla kurar. Dolayısıyla zihnin çatışmaları da özeldir."

Adorno ise, çelişkinin varlığa içkin olduğu görüşünü Hegel ile paylaşıyor.

Metafiziği mantığa çeviren Kant'tır. Bilginin içeriği formunu (özne-nesne, düşünce-varlık, akıl ve gerçeklik) katıca birbirinden koparan kategorileri, öznelliğe ait kalan Kant'a karşılık, Hegel, bunların aynı zamanda nesnelliğe ait olduğunu, dolayısıyla kendinde şeyin bilinebileceğini savunur.

Adorno'nun dikkati, nesneye ve aktüele yöneliktir. Hegel'i, en soyut kavram olarak "birşey" yerine "varlık"ı seçmekle eleştirir. Oadaki idealizmi daha burada bulur.

Hegel: "Oysa varlıktan başlamak, ontolojik varsayım yapmadan bir sistem kurabilmenin olanağını verir. Sistemin başlangıcını oluşturan varlık kavramı içeriksizdir. Varlığı herhangi birşeye uygulamak herhangi bir belirlenim yüklemekten o olduğunu söylemektir. Varlık mümkün olan herşeyden soyutlanmış, 'öteki' bulunmayan, kendisinden başka hiçbir belirlenimi bulunmayan, çeşitlilikten, farklılıktan, yoksun saf belirlenimsizliktir. Dolayısıyla kendi karşıtına, hiçliğe düşer. İkisi birden yeni bir kavram üretirler; Oluş, geleneksel olarak varlık, değişmezliğe; Oluş, değişime denk düşen kavramdır."

Bu bakımdan aranırsa Hegel'in asıl başlangıç noktası, **oluş** olabilir. Varlık ve hiçlik karşıtlığı, oluşun zorunluluğunu ortaya koyar.

Hegel: "Birşeyden" başlaması gereken bilimlerdir. 'Varlıktan' başlamak zorunda olan sadece felsefedir. Felsefe, kendi başlangıcına verilen mücadeleden başka birşey değildir."

Evrenselden yola çıkıp, evrensel tikel, öz görüntü ayrılığını yıkmaya çabasında yeni bir mantık kurmaya yöneldiyse...

Adorno: "Tikelden yola çıkarak yeni bir ontoloji geliştirmeye girişmesi beklenebilirdi. Özdeşmezlik ilkesi gereği, her iki yolda uzak duruyor. Ama çelişkinin varlığa içkin olduğu tezi ontolojik değil midir?"

Özdeşmezlik teorisi ve dolayısıyla mutlak özdeşmezliktir. Üstelik, özdeşmezlik kuralları dayalı düşünmek zorundaysak ve düşüncemizin kavramaya çalıştığı dünya kendinde özdeşmez ise Hegel'in Kant'a yönelttiği eleştiri bir düzeyde, benim için de geçerli olacaktır. Hegel'i sadece yeni bir tek özdeşlik anlayışı üretiyor diye eleştirmekle kalmayıp, değişiklikleri evrensel cinsten türetmekle, öz biçim ayrımında özü esas almakla bu yolla özneyi yüceltmekle...

"Hegel farklılığı evrenseller yoluyla, öteki dolayımıyla koyduğunda, tikel evrensel içerisinde eritir. Ve evrenselle tikelin birliği, aynı zamanda özne ile nesnenin birliğine tekabül eder."

Hegel: "Nitelikler, basitçe zihnin sınıflaması değildir.

"Düşünceler sadece bizim düşüncelerimiz olmayıp, aynı zamanda şeylerin kendileridir."

Adorno: "Nesneler artık bırakmaksızın kavramlarına oturmazlar. Görünüşünün tersine, sistem olarak kavram, dünyayla örtüşür."

Hegel: "Aktüel olan rasyonel, rasyonel olan aktüeldir. Tikel de evrensel de düşüncedir, aynı zaman da tikel de evrensel de gerçektir.

"Kavramın dünya ile örtüşmesi, ya da özneye nesnenin birliği önermeler düzeyinde değildir. Şeyin kavramı ya da hakikat ancak sistem içinde ortaya konabilir. Sistem tamamlanana kadar eleştiriye bir düzeyde kapalıdır."

Adorno: "Kavramın içkin iddiası, kapsadığı değişmeye karşı düzen yaratıcı invaryanlığıdır."

Hegel'e yönelttiği eleştiri tam yerini bulmuyor.

Kavramlar, formel mantıkta evrenseller olarak, Adorno'nun dediği gibi zamansızdır.

Hegel: "Bütün momentlerine göre somut, karşıtlarıyla kuracağı yeni bütüne göre soyuttur. Düşünce böylece, kavramların hareketiyle giderek daha karmaşık sisteme doğru gelişir. İlk kavramın anlam içeriği formel mantığın tersine, sonraki kavramlar yoluyla doldurulur."

Adorno: "Olumsuz diyalektikte ise; karşıtlar birlik oluşturamadan dövuşür dururlar. Birliğe ulaşmanın yolu yoktur."

TAKIMLAŞMA

Tikelin kavrama gelmezliği kaçınılmazca dünyayı anlamaya, yorum ögesi katar.

Adorno: "Hegel dilsizdir. Çünkü, yaşayan dilde sözcükler anlam bulanıklığından bağlama bağımlı olmaktan kurtulamazlar. Ama bu anlam çoğulluğu, dolaysızca bağlamanın çoğulluğundan gelir. Belirli bir bağlam, birden çok anlama gebedir ve belirli bir anlam etkileşiminin sonucu olarak ortaya çıkar. Anlamı teke indirgemek toplumsal dolayımın ürünüdür. Faşist ideolojiye benzer. Anlam çoğulluğuna kavramlar takımıyla yaklaşılabilir.

"Birleştirici moment, olumsuzlamanın olumsuzlanması olmaksızın yaşar, ama aynı zamanda kendini yüce bir ilke olarak soyutlamaya teslim etmeyerek yaşar; çünkü, kavramlardan daha kapsayıcı genel kavrama adım adım ilerleme yoktur."

Gel gelelim tikel ne zaman kavramaya çalışsak, onu hep sistemli ilişkiler içerisinde yakalarız.

Varolan, varlığını koruyan herşey hem sistem olarak, hem sistem

içerisinde ortadadır. Ama nasıl bir sistem?

Adorno, sistem kavramında sanki, kendine kapalı genişleyen ama kendini koruyan yapıyı anlıyor; eleştirilerini böyle kendini dayatan bir sistem anlayışına yöneltiyor. En azından Hegel'in sistemini böyle ifade ediyor. Oysa hiç bir sistem tam değildir.

Hep kendini koruma halinde olduğu gibi, aynı anda dağılma parçalanma, örgütsüzleşme halindedir de.

Adorno: "Kendiyle özdeşmezliktir. Bu anlamda özdeşmezlik ne dünyada, ne de düşüncede sistemi yasaklamaz."

Adorno'nun öfkeli ifadesinin gözden yitirdiği budur.

Adorno: "İtiraf edeyim ki, özdeşlik olmadan düşünemiyorsak, sistem kurmadan da düşünemeyiz."

Kavramlar takımı, sanatsal anlamda yer bulabilir. Ama dünyayı anlamada fazlaca bir işlev üstlenemez."

Hegel: "Evrime inanmadığım biliniyor, yazılarımda kolayca örnek gösterebilirim. Evrim fikrine mesafeli duruşum, çağımın evrim anlayışı çerçevesinde anlaşılabilir."

23 yaşındaki Darwin'in Beagle gemisinde doğa bilimci olarak, o ünlü seferine çıktığı yıl, Hegel'in ölüm tarihine denk geliyordu.

Evrim, dağılmanın karmaşıklaşma formunda yeniden düzene döndürülmesidir. Kendinde düzen ve düzensizliği karşıt yanlar olarak barındırır. Bu anlamıyla Hegel'in diyalektiği, evrim fikrine yabancı olmak şöyle dursun, evrimsel farklılaşmanın kestirebileceği umudunu da yok etmez. Sistemlilik, mümkün her mantığın zorunlu özelliğidir.

Eğer eldeki mantık, bir düzeyde de olsa dünyayı anlamakta bir fırsat veriyorsa, dünyanın hiç değilse belli sistemli ilişkiler içermesi gerekir.

Diğer yandan, özgürlüğü olumsuzluğu kendinde barındıran her sistem kendiyle çelişkilidir. Eğer bu kavramlar diyalektik bir ilişkiyle sisteme dahil edilebiliyorsa, o zaman ortaya konulan sistem kaotik, örgütsüz, düzensiz ilişkiler içeren dünyaya tekabül edecektir. Hegel'in sistemi böyle bir sistemdir. **Çelişkiye dayanan bir sistem.**

Birden fazla olanak varsa, olanaklardan ancak teki aktüel olabileceğinden olumsuzluk söz konusu olur.

...

Adorno: "Eleştiri oklarımı Marks'a yöneltmedim. Marksist bir materyalizm kurmayı hedefledim."

Onun Hegelci tutumuyla belli ki uzlaşmaz.

Marks: "Bana göre diyalektik hareketi oluşturan, çelişkili iki yanın birlikteliğidir. Bunların çatışmalarının yeni bir kategoriye geçmeleridir."

Bu görüşünü, ifade ettiği tarihten bu yana tüm entellektüel yaşamı boyunca korumuştur.

Adorno: "Kendimi yeniden üreten bir sistem olarak, toplumu inceleyebilme olanağımı elimden tersi ile ittim."

Marks: "Toplumun evrilmesini determinist bir tarzda incelemeye sürüklendim. Ne ki Asyagil üretim tarzına ilişkin tezlerden ve ömrümün son yıllarında Ve Zasluch'le mektuplaşmalarımda bunun farkına vardım. Bütün bilim dalları yeni bir mantık arayışı içindeler, sınıra geldiklerinin, ellerinin yetmediklerinin farkındalar."

Adorno: "Benimle birlikte pek çok düşünürü bilimleri reddetmeye ya da göz ardı etmeye götüren, belki de bilimlerin gizlenemez bu bunahımıdır."

Kant'ın antinomilerini hatırlatacak şekilde her biri kendi içerisinde sıkı örüllü ve kapsamlarındaki deney

alanlarını başarıyla açıklayabilen, ama birbirlerine taban tabana karşı teorilere evrilen bu eğilim birleştirilmeyi beklemektedir. Formel mantığın hala tüm bilimlerde hakimiyetini koruduğu dikkate alınırsa, Hegel'in mantığının devrimci karakterini hala koruduğunu neden savunmayalım.

Levy-Bruhi: "Benden bu yana, mantığın doğal bir yeti olmadığı..."

Levi-Straus: "Mitsel açıklamaların ortaya koyduğu üzere metonim ve meteforun birliği temelini oluşturduğu..."

Vygotsky: "Benim deyişimle 'karmaşık' düşünce karakterleri taşıdığı biliniyor. Mantık uzun bir tarihsel süreç boyunca, zihnin kendi üzerine düşünmesinin ürünüdür ve bu yüzden ancak yazının keşfinden sonra mümkün olmuştur. Diyalektik mantıkta, formel mantık denli dünyayı anlamakta bir araçtır."

Adorno: "Her türlü mantığı dinamitliyorum. Oysa mantıklı olmak, zorunlulukla mantığa ya da mantıksal kurguya tapınmayı gerektirmez. İnsan mantıklı bir biçimde tanı fikrine ulaşabilir, ama tanıya tapınması için mantık dışında birşey gerekir."

İnsan, kurduğu teorisinin kendi çabasının ürünü olduğunu ve bunun gün gelip aşılacağına bilincinde olarak savunması başka; kurduğu teoriye, mutlak hakikat gözüyle bakıp, moral bir anlayış yükleyerek başkalarına dayatması başka bir şeydir. Karşı çıkılması gereken ikincidir. Ve bu ikincisi, dolaysızca bilimin ya da felsefenin, genel olarak düşünme faaliyetinin kendinde değil, bu faaliyetin yürütüldüğü toplumsal ilişkilerde, bu faaliyeti yürütenlerin toplumsal statüler üzerinde birbirleriyle girdikleri ilişki biçimindedir. Marks'tan ayrı durduğu önemli yer burasıdır.

Avrupa Birliği mi, Sırat Köprüsü mü?

Ragıp ZARAKOLU

Türkiye geçen yıl önemli bir reform sürecine girdi ama önemli yapısal güçlüklerle yüzyüze.

Bu yapısal güçlükler, Türkiye'deki siyasal sistemin köklerinde yer alan kuvvetli totaliter mirastan kaynaklanıyor. Türkiye'nin gerek 200 yıllık yönelimi açısından, gerek karma kültürlü ile Avrupa'nın bir parçası olduğu bence tartışılmaz. Osmanlı Türkiye'si 1856 yılında Avrupa Devletleri Konseyi'nin bir üyesi idi ve yine reform yolunda idi. Ama bu reformlar, Balkan Savaşları ve Müslüman nüfusun zorunlu göçü, Ermeni Soykırımı ve Anadolu'nun tüm Hristiyan nüfusunun, bazen etnik arındırma boyutuna varan bir zorunlu göçü ile son buldu.

Çok uluslu bir imparatorlukta ulus devlet oluşturma maliyeti çok ağır oldu.

Bunun Türkiye'deki maliyetlerinden biri de, kaynağını şark despotizminden de alan modernizm ile eski rejimin karışımı olan güçlü, her şeyi kontrol etmek isteyen, yurttaşın üstün sayılan bürokratik bir devlet oldu.

Türkiye, Avrupa'nın totaliter devlet mirasına sahip son ülkesi. Ama bu mirasın bugüne kadar devam etmesinde Avrupa da sorumludur. Türkiye'nin Avrupa kültür mirasının bir parçası olup olmadığı tartışması yanlış bence. Asıl sorun değişmemekte direnen totaliter devlet geleneği üzerinde yoğunlaşmalı. Bu gelenek geçmişte Türkiye'nin jeopolitik konumu, Sovyetler Birliği

ile komşuluğu nedeniyle hoş görülmedi. Türkiye, AB üyesi olamaz diyenlere, Türkiye'nin 50 küsur yıldır Avrupa Konseyi ve NATO Paketi üyesi olduğunu hatırlatmak gerek. Yani AB üyelerinin çoğundan daha önce. Peki, totalitarizme karşı olduğunu söyleyen Avrupalılar, bu garabet rejime yarım yüzyıl nasıl ve niçin hoşgörüldü davrandı? Elbette, Sovyetler ve de İran ve Arap ülkeleri karşısında önemli bir jeopolitik konuma sahip olduğu için. Nasıl, güçlü bir sol potansiyele sahip İspanya'nın Franco rejimine, Portekiz'in Salazar rejimine solu bastırırken hoşgörüldü davrandı ise, Türkiye'nin Kemalizmi de Avrupa açısından bir engel teşkil etmedi.

Totaliter rejimlerin ayakta kalabilmesi için, belli bir süre sonra reformlara gitmesi kaçınılmaz olur, ama reform süreci de totaliter rejimin çökmesini getirir. Bu nedenle totaliter rejimler reformlarla otoriteryanizm arasında sürekli olarak gidip gelirler. Ve sonunda nihai bir çöküş yaşarlar. Türkiye açısından da, bir kopuş, (rupture) yaşanmadan gerçek bir biçimsel demokratik rejime geçiş mümkün değil. Ve şimdi bu kopuşun sancuları yaşıyor, reform ile baskılar arasında gidip gelirken...

Ama bu süreç çok riskli. Pandoranın kutusu açıldı bir kez, içinden çıkanları zaptetmek mümkün değil. Kürtler serbest kimlikleri ile demokratik bir cumhuriyette eşit yurttaşlar olmak istiyorlar. Bir zamanlar

reformlar yapan Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeniler gibi. Ama bu istemleri demokratik makyaj yapılmış bir otoriter rejimle sağlamak mümkün değil. Muhafazakarlara göre bu, Osmanlı gibi sonumuzu getirir. Paranoik bir korku hala sürdürülmek isteniyor. En büyük tehlike de bu paranoik korku ile fanatik milliyetçi kalabalıkların seferber edilmesi. Ayrıcalıklarının bitmesini istemeyen bürokratik-militer odakların, çılgınlığa yönelmesi de mümkün. Ne yazık ki son günlerde yaşanan linç girişimlerinde bunun örneklerini görüyoruz. Türk ve Kürt toplumları arasında nefret yeniden yeşertilmeye çalışılıyor. Buna ters taraftan da alet olmamak lazım. Çünkü bedel bütün taraflar tarafından ödenecek. Çatışmaların koşulsuz olarak durmasına, soğukkanlı bir barışçıl tavırla tımandırılmak istenen gerginliğin önüne geçilmesine büyük ihtiyaç var. Türkiye, 1984-99 yılları arasında yaşanan de facto savaş durumunda, bir Yugoslavya'ya dönüşmemeyi becerdi. Ama bunda, Kürt tarafının barışçıl çözüm arayışlarına, 1991'den itibaren açık kapı bırakmasının da etkisi vardı. Ama bugün milliyetçi ideolojinin hızla yandaş bulması ile bu tehlike engellenmesi mutlak gereken bir tehdit olarak kendini sergiliyor. AB adaylığı ile başlayan reform süreci kısıtlı kapsama karşın taşları yerinden oynattı. Ya daha büyük radikal reformlara gidilecek, ya da Doğu Avrupa'dakine benzer bir çöküş yaşanacak.

Peki bu arada, Almanya'da Kürt toplumunun basın kurumlarına ve Özgür Politika gazetesine getirilen yasaklamaya ne diyeceğiz? Acaba AB üyesi Almanya, Türkiye standartlarına mı uymaya karar verdi sonunda!? Galiba Türkiye bu konuda daha liberal. Kürtlerin gazeteleri, dergileri, sayısız mahkeme açılrsa da yayınlanmaya devam ediyor. Türk PEN'inin onur üyesi olan yazar A. Kadir Konuk'a yapılan aşağılayıcı uygulamayı da kabul etmek mümkün değil. A. Kadir Konuk, aynı zamanda Frankfurt'ta Heinrich Böll'ün evinde bir yıl onur konuğu olarak kalmıştı. Şimdi de Kürtlerin yayın basın haklarını savunmak için koşturuyor.

Sonunda 3 Ekim geldi çatı. Aslında bu, Çiller'in AB ile başlattığı Gümrük Birliği'nin doğal bir sonucu idi. Türkiye aslında Gümrük Birliği ile, çoktan bir açık Pazar olmuş vaziyette. İmtiyazsız sözde ortaklıkta bu yani. Şimdi ise imtiyazlı sözde ortak statüsü ısıtılıyor, Türkiye sermayedarları Avrupa sermayesi ile eşit koşullar altında bir ortaklık kurmayı hayal ede dursun. Eğer satılma ise, satış zaten çoktan yapılmıştı. Zaten Gümrük Birliği satışından sonra, Avrupa'nın Kürtler karşısındaki tavrı da sertleşti. Türkiye uysal bir Pazar olduğu sürece, 'bölünmez bütünlüğü' garanti altına girmiş oldu. Ankara, Kürt sorununu adil ve eşit olarak çözmek yerine, AB'ye teslim olmayı tercih etti. Bunu bir güvence olarak düşündü.

Ölümü gösterip, yeniden 'hasta adam' olmaya razı ettiler.

Sosyalizmin 30 yıldır şiddetle ezildiği bir ülkede, halkların eşitliği ve kardeşliği temelinde, Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkasya'da başka alternatifler üretme şansına da yer bırakılmadı.

1968'lerde 'Orta Doğu Devrimci Çemberini' savunuyorduk, bu Orta

Doğu halklarının, halkları ezen ve birbirine karşı kullanan gerici rejimler karşısında, devrimci mücadele ile bir ortaklık geliştirmesi projesi idi.

Şimdi ise, ortak projeler kurmak yerine, 'kurtar bizi baba!' yerine 'kurtar bizi Avrupa!' beklentisi içindeyiz. Artık Avrupa, beklediğimiz Godot. Oysa Godot asla gelmeyecek.

Türkiye emekçileri, halkları sorunlarının çözümünü, bazı mercilere havale etmek yerine, ister AB'li olsun, ister AB'siz, bu çözümü kendi kolları ile sağlamakta yükümlü. Bizi kurtaracak olan kendi kollarımızdır, evrensel emekçi marşının dediği gibi. Yoksa her halükarda sahte umutlar, büyük bir hayal kırıklığına yol açacak ve gerici/milliyetçi cephenin yeni ataklarının temelini oluşturacaktır.

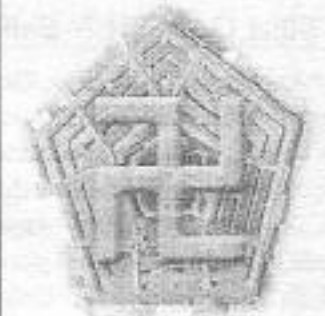
Kıbrıs Türkleri'nin, 'kurtarıcı'dan kurtulmak için, Annan Planı'na referandumla destek vermesi gibi, 2 Ekim'de Diyarbakır'da, 1 milyon insanın katılması beklenen AB'ye evet mitingi de bir başka referandum anlamına gelecekti. İlginç bir tablo oluşmuştu. İstanbul ve Ankara'da TKP ve MHP'nin HAYIR mitingi, Diyarbakır'da ise EVET mitingi...

Diyarbakır'da bir çeşit kepenk kapama ile karşılaşarak bir kaç bin kişiye hitap etme durumunda kalan Başbakan Erdoğan, açısından AB'ye EVET için toplanan yüzbinlere tahammül göstermek hayli zordu.

AB projesine canla başla sarıldığını belirten Erdoğan hükümeti, MHP ve TKP'nin HAYIR mitinglerine izin verirken, hayli demokrat bir tavır sergiledi ama bu 'demokratlığına', kendi AB projesini destek için toplanacak yüz binlere gösteremedi. İlginç bir durum. Kim AB projesini 'kerhen' destekliyor, kim yürekten, birbirine karıştı. Kim AB'den yana, kim karşı, iyice flulaştı. At izi it izi ne karıştı hasılı.

JUAN BOSCH

Pentagonizm

PENTAGONİZM
Juan BOSCH

YALÇIN YUSUFOĞLU

küreselleşme
@emperyalizm

Küreselleşme@Emperyalizm

BELGE
YAYINLARI
TEL: 0212 638 34 58

ANTROPOLOJİ

Kuramlar ve Kuramcılar

Sibel ÖZBUDUN-Balkı ŞAFK

"Antropoloji" sözcüğü, Grekçe "İnsan" anlamına gelen "anthropos" ile "logos/logia" sözcüklerinden türetilmiştir. Kavramın bilimsel bir disipline gönderme yapacak tarzda ilk kullanımının, 16. yüzyılda olduğu kaydedilmektedir. Orta Avrupa'yı yazarlar, Latince *anthropologium* terimini, anatomi ve fizyolojiyi de içerecek bir tarzda kullanmaktaydı. Terim, 17. ve 18. yüzyıl Avrupası'nda ise ilahiyat çevrelerinde, Tanrı'nın insanı özelliklerine işaret etmek üzere kullanılmıyordu.

18. yüzyıl sonlarında Rusya ve Avusturya'da az sayıda yazar, terimi farklı etnik grupların kültürel özelliklerine işaret etmek üzere kullanmasına karşın, bu kullanımın yaygınlaşması, çok sonralara, 20. yüzyıl başlarına denk düşecektir (Barnard 2001: 1-2). 18. ve 19. yüzyıllarda ise, kültürel farklılıklar ve ortak insanlığı vurgulamak üzere *etnoloji* terimi gündemdeydi.

Böylelikle, insanın fiziksel-biyolojik özellikleri de dahil olmak üzere sosyal-kültürel yönlerini kapsayan "genel" bir bilimsel yaklaşım olarak *antropoloji* ile, kültürle ilgili *etnoloji* terimleri arasındaki farklılık, 18. yüzyıl Avrupası'nda biçimlenmiş gözükmemektedir.

Gerçekten de, günümüzde "antropoloji" terimi, Kuzey Amerika'da (ABD ve Kanada) arkeoloji, kültürel antropoloji, lingüistik ve fiziksel/biyolojik antropoloji alanlarını kapsayan "genel" bir bilim dalına karşılık düşerken, İngiltere'de

"toplum" ve "toplumsal yapı"ları inceleme konusu olarak gören, dolayısıyla da sosyolojiye yakın olan "Sosyal Antropoloji" terimi yeğlenmekte, Alman geleneği ise ağırlıklı olarak "Etnoloji"yi kullanmaktadır.¹

Gerek antropoloji, gerekse ilişkin dalları (*lingüistik antropoloji, fiziksel/biyolojik antropoloji, sosyal/kültürel antropoloji, etnoloji, etnografya...*), "öteki"nin incelenmesi, anlaşılması, yorumlanması, temsil edilmesi vb. üzerine yerleşen bilim alanlarıdır. Bir başka deyişle, antropolojinin "geleneksel"² konusu, "Batılı-olmayan" halklar, ve bunlar arasında özellikle de, Batı dünyasının sömürgecilik sırasında süregen, kalıcı bir ilişki geliştireceği "ilkel", "yazısız", "devletsiz", "kabile" vb. toplumlarıdır (Wallerstein 1997: 31-33; 2003: 78-79).³

Şu halde, vurgulamak gerekir: antropoloji ve ilişkin dallar, "Batı" (Avrupa ve Kuzey Amerika)'nın çocuğudur, bir akademik disiplin olarak tesisleri, üç "Batılı" gelenekten beslenmektedir. Bu gelenekler, şöylece özetlenebilir:

1) B. Britanya'nın sömürgeciliğinin, sömürge halkları yönetme sorunlarıyla ilişkin olarak biçimlenen bir "idarî bilim" gereksinimi;

2) Kuzey Amerika, özellikle ABD'nde, yitip gitmekte olan yerli halkların "kültürleri"ne ilişkin araştırmalar;

3) Almanya'nın geç uluslaşma sürecini destekleyecek tarzda geli-

şen "halk kültürü" (*volkskunde*) araştırmaları.

Bu üç farklı gelenek ve farklı rasyonellerinin, bu kitapta irdelenen farklı antropoloji ekollerinin yönelik farklılıklarını beslediği, ileride görülecektir. Ne ki, söz konusu yönelik farklılıkları kısmen, hatta büyük ölçüde "Batılı toplumsal/felsefî düşünce" geleneği içerisine yerleşen ayrılıklardan kaynaklandığı için, şimdilik kısaca da olsa, bir "Batı bilimi" olarak antropolojinin köklerini, kendi "tarihöncesi"nde arayalım. Böylesi bir girişim, bizi tüm (Batılı) toplum bilimlerin haklı ya da haksız, veraset iddiası güttükleri Klasik Yunan dünyasına yöneltecektir ilkin.

D) Antik Grek ve Roma Dünyası

Antik Grek dünyasının ilk filozofları, Thales (yakl. İ.Ö. 640-546); Anaximandros (yakl. İ.Ö. 622-547); Empedocles (yakl. İ.Ö. 490-430) ve Democritus (yakl. İ.Ö. 460-370) kozmosun ve insanın oluşumuna ilişkin sorular sorup yanıtlar getirirken, mitolojik düşünceden kopuşu sergilemekteydiler. Bu Socrates-öncesi filozoflar, insanın sonradan bozunuma uğradığı mitik bir "Altın Çağ" varsayımına karşı, doğal güçlerin, anlaşılması olanaklı ve iyiye doğru ilerleyen devinimi üzerinde durmaktaydılar. Böylelikle, Batı düşünsel geleneğinin maddeci-evrimsel dalının da tohumlarını atmaktaydılar.

Antropoloji tarihinin en çok ilintilendirildiği tarihsel figürlerden biri olan Halikarnassos'lu Herodotos (yakl. İ.Ö. 484-425) ile başlatılan gezi yazıcılığı, disiplinin tarihiyle ilgili pek çok kaynakta işaret edilen bir "başlangıç" noktasıdır. Grek "*oikomené*" sine⁴ çevresel pek çok diyarı gezen Herodotos, görüp duyduklarına ilişkin, geniş bir yazın bırakmıştır çağdaşlarına ve ardıllarına. Üstelik Herodotos'un "*etnografi*" si, pek çok izleyicisine göre, belirgin bir "nesnellik" kaygısını duyumsatmaktadır. Herodotos öncellerine (örneğin Homeros'a ve Hesiodos'a) karşı kesin bir eleştirelilik içerisindedir; onları "uydurmacalık"la suçlamaktan sakınmamaktadır (Herodotos II: 3; IV: 8, 36). İnsanlar (ve kültürleri) arasındaki farklılıkları, iklim, coğrafi koşullar ve başka doğal nedenlerle açıklama eğilimindedir.

Yine de Herodotos, kendisini, antropolojik literatürün günümüzde dahi sıkça eleştirildiği, etnik-merkezcilikten kurtaramaz. Grek *oikomené* 'sinin saçaklarına doğru ilerledikçe betimlediği halklar ve kültürler daha groteskleşmekte, daha yabansılaşmaktadır.

Gerçekte tüm bir Antikite ve erken-geç Ortaçağlar, giderek Rönesans ve Aydınlanma literatürü, "öteki"ne "ben/biz" için olumlu ya da olumsuz bir "paradigma" (örnek) olarak başvurmakta malûldür. "Yabancı"lar, kendileri için tanınamayı, anlaşılmayı hak eden "kişi"ler değil, "biz"im kendimizi tanınamız veya adetlerimizin, uygulamalarımızın, inançlarımızın, kuramlarımızın vb. ne denli iyi, doğru, haklı, ileri, "insani" vb. ya da bencil, bireyci, yıkıcı vb. olduğunu ölçmemiz için yüzümüze tutulmuş aynalardır. "Ötekiler"e ilişkin

anlatılar, bu nedenle, "bilimsel" olmaksızın "ahlaksal"; analitik olmaksızın "şeyleştirici"dir. (Özbuğün 2003a: 57-94) Herodotos da, tüm nesnellik iddialarına karşın, kendini bu eğilime kaptırmazlık edememektedir⁵.

Ancak etnik-merkezcilik, Herodotos sonrası anlatılarda, çok daha belirginleşir: Knidos'lu Ctesias, Strabon'un eleştirdiği Megasthenes ve Romalı tarihçi yaşlı Plinius'un "grotesk"i, Herodotos'a rahmet okutturacak niteliktedir.

Öte yandan, antik Grek felsefesi de, Batı'nın antropolojisinin tevârüs edeceği pek çok temanın tohumunu atmıştır.

İ.Ö. 5. yüzyıl Yunanistan yarımadasında köklü toplumsal değişimlere sahne olacaktır. Soy temelli toplumsal örgütlenmeler, hareketli bir deniz aşırı ticaretle desteklenen site devletlerde yerini, yetişkin, erkek yurttaşların "demokrasi"si'ne bırakırken, kentli zenginler, yetenekli düşünür ve sanatçıların faaliyetlerini desteklemekteydi. Tahir Atina demokrasisi, felsefe alanında ifadesini, pratik becerilerin ve toplumsal etkinliğin, nesnel bilgi ve mutlak hakikat arayışından daha önemli olduğunu vurgulayan Sofizm'de buluyordu. Sofist Protagoras (yakl. İ.Ö. 481-411), insan davranışının tanrıların değil, yaşam koşullarının etkisi altında, dolayısıyla da davranışın kültürel bir konvansiyon olduğunu ileri sürerken kültürel göreciliğin tohumlarını atmakta olduğunu bilincinde değildi, kuşkusuz. Ancak bu tutumu, başka bazı Sofistlerin "ahlaksal göreciliğe" yönelmesine zemin olacaktı: erdem mutlak değildi ve bilgi, iktidarın doğru olduğunu söylediği şeylerden ibaretti (Erickson 1999: 18).

Sofizm'in bu ılımlı ya da radikal göreciliği karşısında Sokrates (yakl. 469-399) antropolojik "psşik birlik" savına yaklaşan bir evrenselcilikle çıkmaktadır: Ona göre, kavraması ve ifade edilmesi güç de olsa, evrensel değerler mevcuttur; ve eğitim, insanın kültürel konvansiyonlarından ötesini görebilmesini mümkün kıldığı için önemlidir. Öğrencisi Platon (yakl. 427-347) hocasının "evrensel değerleri"ni, insan aklına içkin "idealler" olarak yeniden tanımlayacaktı. Platon, ileride Kant'çı düşüncede karşımıza yeniden çıkacağı üzere, insanların nesneleri, haklarında önsel bir fikre sahip oldukları için algılayabildiklerini öne sürmekteydi.

İnsanların doğaları itibariyle toplumsal olduğunu söyleyen Aristoteles (384-322) ise, toplumun zaman içerisinde değiştiğini kabul etmekle birlikte, evrensel, aşkın bir alemi varsaymamakla, çok daha ampirisist bir yaklaşımın temsilcisidir. Doğa ile toplum arasında, bilinebilir bir ilişkinin mevcudiyetini savunan Aristoteles'in mirası, öğrencisi Büyük İskender (356-323) aracılığıyla, Helenistik dünyaya yayılacaktı.

Helenistik dönemde birliği dağıtılan antik Doğu Akdeniz dünyası felsefesinde, Epiküroscular, Empedocles'in atomcu düşüncesini sürdürüp toplumun insanın mekanik bir uzantısı olduğunu öne sürerken, Stoacılar da, doğa ve toplumun yüksek bir düzen içerdiğini savunmaktaydılar. Ancak bu düzen, Stoacı Zeno'ya (yakl. 336-264) göre, tanrılar ya da insanların eseri olmayıp, Logos denilen, doğal, kozmik bir düzendi. Zenon'un bu görüşü, kimi erken Hristiyanlarca da benimsenecektir.

2) Ortaçağ

Erken Ortaçağ Avrupası düşüncesine damgasını vuran en önemli figür, hiç kuşku yok ki, Kuzey Afrika'da Hippo piskoposu Aziz Augustinus'dur (354-430). Aziz Augustinus, Tanrı'nın yetkin, insanın ise doğası itibarıyla günahkâr olduğunu va'zetmekteydi. Kozmos ve insan uyum içinde değildi. İnsanların kozmosu ya da onun yaratıcısı kadir-i mutlak, bilinemez Tanrı'yı incelemesi nafil bir çabaydı. İnsanın bilmesi ve yapması gereken her şey, *Kutsal Kitap*'ta yazılıydı. Aziz Augustinus, aynı zamanda, devri değil doğrusal, ulusal değil evrensel bir tarih fikrinin yaygınlaştırılmasında birincil bir rol oynamıştır.

Öte yandan, Avrupa popüler kültürü, Klasik ve Geç Antikite'nin *exotica*'sını Ortaçağ'a taşıyan ve grotesk ülkelere ilişkin grotesk anlatılarla dolu *Wonders of the East* (Doğu'nun Harikaları)'deki imgelemenin kuşatması altındadır. "Yabandomuzu dişli, öküz kuyruklu, deve ayaklı kadınlar", "başı olmayan, göz ve ağızları göğüslerinde, yarı belden aşağısı eşek biçimli insanlar", "yabancıları kendi adlarıyla çağırıp cezbeden, ardından da oturup afiyetle yiyen, sonra oturup başında ağlayan yarı-kâhin yarı-insan yaratıklar"... Augustinus'un deyişiyle "bize Tanrı'nın Kıyamet Günü'nde ölümlerinin bedenleriyle kendisini engelleyen hiçbir doğa yasası, hiçbir güçlük olmaksızın bildirdiği her şeyi yapacağını gösteren" (Campbell 1988: 77) paradigmalardır.

Böylelikle, Avrupa düşüncesi Augustinus'a bağlı Kilise'nin elinde soluksuzlaşırken, Arap-İslam dünyası, 8. 9. yüzyıldan itibaren, Doğu kiliseleri aracılığıyla kalıttığı

Grek-Helenistik düşüncesi temelinde canlı bir mayalanma sergilemekteydi.

İslam düşünsel dünyasının, antropoloji için en dikkat çekici figürü, hiç kuşku yok ki, İbn Haldun'dur (1334-1406). *Mukaddime*'sinde kültürel farklılıkları iklim koşulları ve çok ilginçtir ki, "geçim/üretim tarzları"yla açıklamaktadır:

"Kavim ve nesillerin hallerinin başkalaşması ve çeşitliliği, onların geçim şekil ve usullerinin birbirinden başka ve türlüce olmasından ileri gelmektedir. (...) Hayat için gerekli olan şeyleri tedarik etmekle işe başlamak, yaşayışı tamamlamak için gereken şeylerden önce gelir. İnsanların bir kısmı yere ağaçlar dikerek ve ekinler ekerek, bir kısmı da koyun, inek, keçi, bal arısı ve böcekler beslemek, bunları üretmek, doğurtmak, bunlardan istifade etmek suretiyle geçimlerini temin ederler. Bu vasutalarla geçimlerini temin edenler, göçebe hayatı yaşamaya mecburdurlar. (...) Bunlar bu ihtiyaçlarını ancak hayatlarını koruyacak ve ancak yaşamlarına yetecek miktarda temin edebilirler." (İbn Haldun 1989: 302-303)

Hristiyan Avrupa, Augustinus'cu kısır döngüyü, ilginçtir ki, Müslüman "Öteki'nin "hıfz ederek aktardığı" antik Grek felsefesiyle yeniden buluşarak aşabilecekti. Böylelikle, özellikle İspanya'daki Emevî varlığı Katolik teolojisi üzerinde rasyonalleştirici bir etkiye bulunacaktır (Erickson 1999: 22). Böylelikle örneğin, Thomas Aquinas'ın (1225-1274), Roma Katolik Kilisesi'nin gelmiş geçmiş en önemli risalelerinden biri sayılan *Summa Theologica*'sı Augustinus düşüncesinden bir kopuşu temsil etmektedir. *Summa*'ya göre insanlar Doğa'yı bilerek Tanrı'yı bilebilecektir. İnsanın

özü salt günahattan ibaret değildir, onda bir ilahiyat çekirdeği de bulunmaktadır. Akıl, insana ilahî bir bağıştır ve insan bu bağışı Tanrı'nın yaratısı olan doğal dünyayı öğrenmede kullanmakla yükümlüdür.

3) Fetih Yazını

Antropolojinin doğrudan önceleri arasında en önemlisi, kuşkusuz ki, 16. yüzyıldan itibaren Batı Avrupalıların Avrupa-dışına yönelmesine yol açan sömürgecilik girişimi ve bununla bağlantılı keşif/fetih yazınıdır. Rönesans'ın yükselen kentlerinin tacirleri ve monarkların desteğindeki keşif ve ardından fetih seferleri, Aydınlanma yazarlarının da bolca yararlanacağı ve "exotica"yı Avrupa için sıradanlaştıran geniş bir literatür bırakmıştır geride. Tabii bir de, önce İspanya ve Portekiz, ardından da İngiltere, Fransa Hollanda ve Belçika'nın paylaştığı geniş bir sömürge dünyası...

Böylelikle, 15. yüzyıl başlarında Denizci Henry'nin Afrika'nın Batı kıyılarını kat etmesi, Christoph Colombe'un (yakl. 1446-1506) Amerika kıtasına yaptığı beş yolculuk (1492-1506), Vasco de Gama'nın (yakl. 1469-1524) Afrika'nın güney ucunu dolaşarak Hint alt kıtasına ulaşması (1499), Vasco Núñez de Balboa'nın (yakl. 1475-1517) Güney Amerika'nın güneyinden Pasifik Okyanusu'na çıkışı (1513), Ferdinand Magellan'ın (yakl. 1480-1521) dünyanın çevresini dolaşması (1519-1522) ve izleyen yolculuklar, Avrupalıları günümüzde antropologların incelediği halklarla temasa geçirirken, bu halkları da Batı'nın sömürgecilik, kölecilik ve emperyalizmine maruz bırakacaktı.

Fetih yazını, maddî hatalar ve önyargılarla doludur; ve çoğunlukla

"yerli"yi anlatmakla birlikte, Avrupalı'nın kendi üzerine düşüncelerini temsil eder. Yerli, fetih yazınında daha çok Avrupalıların "çarptırılmış ya da tersyüz edilmiş imgesi" niteliğini yüklenmektedir: "Tanrısız, çıplak, cinsellikte kural tanımaz, yetke-yasa bilmez, hatta yamyam" (Eriksen ve Nielsen 2001: 5). Batı imgelemi, bir kez daha, kendi düzenini (mutlakçı monarşi ve Papalık) doğrulamak üzere "grotesk"i çağırılmaktadır yardımcı.

Ne ki, matbaanın icadı (1448) sayesinde yaygın bir dolaşıma giren bu yapılar, Kilise hakimiyetine köklü bir meydan okumanın zeminini hazırlayacaktır. İncil'de sözü edil-meyen yeni bir kıta bulunmuş, Tanrı, insan ve doğa üzerine Ortaçağ sentezleri üzerine kuşkuyla yoğunlaşmıştı. Böylelikle, Avrupa entelektüel yaşamının sekülerleşmesi, bilimin Kilise'den bağımsızlaşması ve ahlak kavramının görecileşmesine giden yolun taşları döşenmekteydi.

Öte yandan, gerek fiziksel, gerekse kültürel olarak Avrupa *oikome-ne*'sinden önce farklı olan bu insanlar, insanın doğası, insanlar arasındaki farklılıkların kökenleri⁸, hatta yerlilerin gerçekten "insan" sayılıp sayılmayacağına⁹ ya da insan gelişiminin daha erken bir evresini temsil edip etmediklerine ilişkin bir dizi tartışmayı tetiklemişti.

Böylelikle (sonradan Jean Jacques Rousseau'yu esinleyecek) "soylu vahşi" tanımının yaratıcısı Fransız filozof Michel de Montaigne (1533-1592), *Essais (Denemeler)*'inde (1580) uzak halklara ilişkin "kültürel göreci" sayılabilecek bir tutum benimsiyor, örneğin bir "yamyam kabile de doğmuş olsaydı, olasılıkla kendisinin de bir yamyam olacağını" söylüyordu. (Eriksen ve Nielsen 2001: 6).

Ancak biz, bu "kuşbakışı" antropoloji tarihinin geri kalanını kitabın izleyen bölümlerine bırakarak, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl antropolojisinin başlıca kuramlarının bu fikrîsel arkaplan temelinde nasıl bir dizilime yerleştiğine göz atalım.

4) Antropolojik Paradigmalar

İlerideki sayfalar, bize antropolojik kuramların, ipuçları toplumsal-felsefi tarih içinde yatan bir dizi tezat içerisinde yerleştiğini gösterecektir. Bu tezatlara şöyle sıralayabiliriz:

1. Toplum-Kültür: ABD antropolojisi, Boas'a bağlanan geleneği ve pratik olarak kitadaki, yitip gitmek üzere olan yerli kültürlerin "anlaşılması" üzerine yerleşmesiyle, daha çok paylaşılan inanç sistemleri, değerler, fikirler, mitoslar, gelenekler, toplumsal örüntülerin gerisinde yatan içsel mantık gibi "zihinsel" görüngüleri kapsayacak tarzda tanımlanan "kültür" üzerine odaklanırken, sömürgecilikten kaynaklanan pratik gereksinimlere dayanan Britanya antropolojisi, "toplum" (ve "toplumsal yapı", "toplumsal sistem", "toplumsal örgütlenme" vb.) üzerinde durmaktadır. ABD antropolojisinin kültüralist yönelişi, sosyal bilimci Talcott Parsons'un 1950'li yıllarda toplum bilimleri arasında, toplumsal alanı sosyoloji, tinsel alanı psikoloji ve kültürü de antropolojinin konusu olarak tesis eden işbölümü ile daha yerleşikleşmiş gözükmektedir.

2. Doğa-Kültür: Kuzey Amerika'da genel antropoloji başlığı altında birleşen doğa-kültür karşıtlığı, insan davranış ve kişilik özelliklerinin doğal ya da kültürel temelli olup olmadığı tartışmalarında

izlenmektedir. Toplumsal ve kültürel yaşamın biyolojik çerçeveye indirgenebileceğini savunan sosyobi-yoloji ile kültürün her şeyi açıklayabileceğini ileri süren kültüroloji arasındaki bu tartışmalar, feminist antropolojinin de hareket noktasını oluşturur.

3. Evrenselcilik-Görecilik: Bu tezat, tüm insanların (ve kültürlerin) birbirleriyle karşılaştırılabilir evrensel standartlara tabi olduğunu varsayan ve nihai olarak toplumsal/kültürel "yasalar" arayışında olan *etik* yaklaşım ile, kültürlerin birbirleriyle karşılaştırılamayacak kendilikler olduğunu, giderek, antropolojik "hakikatlerin" gerçekte kendi "değer sistemlerini" yansıtan kültürel inşalardan ibaret olduğunu öne süren emik yaklaşım arasındaki yaklaşım farklılığı üzerine yerleşmektedir.

4. Diyakroni-senkroni: Toplumlari/kültürleri değişim süreçleri içerisinde incelemeyi, bir başka deyişle şeylerin zaman içerisindeki ilişkilerini ele alan, dolayısıyla tarihi analiz çerçevesine dahil eden diyakronik yaklaşım, toplumları/kültürleri eşzamanlılık ilişkisi içerisinde çözümleyen tarihi dışlayan senkronik yaklaşım ile tezat sergilemektedir. Ne ki, 19. yüzyıl sonu antropolojisi-ni tanımlayan diyakronik perspektif ve 20. yüzyılın ilk yarısında başat olan senkronik perspektif, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yerini, her ikisinden de unsurlar içeren ve şeylerin etkileşimi üzerinde duran interaktif perspektif tarafından ikame edilmiş gözükmektedir. Bu açıdan, senkronik analizin "yapılar", interaktif analizin ise "süreçler" üzerinde durduğu söylenebilir.

5. Organik model-lingüistik model: Antropoloji kuramları, 20. yüzyılın ortalarına dek, denilebilir ki, organik bir model üzerine

temellenmekteydi. Gerek diyakronik perspektiften kalkınan evrimci düşüncüler, gerekse senkronik perspektifli işlevselciler ve yapısal işlevselciler, toplumları "organizmalar" olarak tasarlamakta ve ilk grup bu organizmanın basitten karmaşığa, "ilkel"den gelişmişe doğru yönelişi, ikinciler ise kısımlarının/unsurlarının birbirleriyle ilişkileri üzerinde durmaktaydı. Öncelleri, dilin kökeni ve gelişimi üzerinde duran antropo-coğrafyacılar da bulunsalar, esas olarak Lévi-Strauss yapısalcılığıyla birlikte, organik *analoji* nin, yerini lingüistik *analoji*ye bıraktığı ve kültürlerin dil modelinde kurgulandığı varsayımıyla, kültür incelemelerinde, gramer incelemeleri modeli benimsendiği söylenebilir. Günümüzdeyse, yapısal dilbilime göre esnekliğe çok daha açık göstergebilim, kültür incelemeleri için daha uygun bir model kabul edilmektedir.

6. Bilim-Sanat/Edebiyat: Antropolojinin nihai olarak konusuna ilişkin yasaları keşfetmeye yönelik bir bilim mi, yoksa, inceleme konusunun yanı sıra, araştırmacının da kültürel ve/veya öznel "bagajı" nedeniyle yasaların yer alamayacağı, görüngülerin ancak "yorumlanabileceği", beşeri bilimler (*humanities*) kapsamında, dolayısıyla edebiyata yakın bir alan mı olduğu tartışması, örneğin parlak bir retorikçi olan Bachofen'den beri örtük, ancak Evans Pritchard'dan bu yana da açıkça gündemdedir. Günümüzde ibre "sanat/edebiyat"a doğru kaymaktadır.

Kuşkusuz bu "tezat" dizilerine başkaları da eklenebilir. Ne ki bunlar, en vurgulu olanlar. Dahası, bu "ikili zıtlıklar"ın pratikte birbirini dışlayıcı olmadığı ve farklı kuramsal yaklaşımların, bu ayrımların farklı unsurlarını sentezleştirebildiği belirtilmektedir.

Bu kitabı, ülkede giderek yaygınlaştığına sevinçle tanık olduğumuz antropoloji ilgisine katkıda bulunmak üzere hazırladık. Ve güncel tartışmalara dek tüm kuramsal yönelişleri, arkaplanlarıyla birlikte kapsamaya çabaladık.

Dipnotlar:

¹ "Etnolografı" terimi, tekil halklar ve/veya kültürlerle ilgili betimlemelere, "etnoloji" ise kültürler arasındaki karşılaştırmalı kuramsal çalışmalara gönderme yapar.

² Hiç kuşku yok ki, sömürgelerin siyasal bağımsızlığını kazanma sürecinden başlamak üzere pek çok etken, bu arada birey ve cemaatleri/toplumlari her zamankinden fazla devingen kılan küreselleşme koşulları, antropolojiyi "geleneksel" ilgi odağından uzaklaştırmıştır. Günümüzde pek çok antropolog, kendi ülkesinde/toplumunda çalışmalar sürdürmektedir. Bu durum ise, disiplini yeniden tanımlama girişimlerini getirmiştir beraberinde. Erikson'un (2004: 9) bir tanımı, antropolojinin "yeni" durumu için daha uygun gözükmektedir: "(Antropoloji), kültür ile toplumun, yerel yaşam odaklı karşılaştırmalı incelemesidir. Bir başka deyişle, antropoloji, kendini diğer araştırma hatlarından, toplumsal gerçekliğin öncelikle ve en fazla kişiler ve ait oldukları gruplar arasındaki ilişkiler aracılığıyla yaratıldığını vurgulamakla ayırt eder."

³ Wallerstein (1997, 2003)'ün belirttiği üzere, büyük imparatorluklar oluşturabilmiş, ancak "modernite"yi tesis edememiş "geleneksel" toplumsal formasyonlarla (İslam dünyası, Çin, Japonya, Hindistan, Bizans vb.) ilgili "sosyal bilim" dahi ise Oryantizm/Şarkiyatçılık'tır.

⁴ "Öikomené" terimi "ikamet edilen dünya" anlamıyla ilk kez Herodotos tarafından kullanılmıştır. Ancak Herodotos ve çağdaşları genellikle "Grek-merkezli" bir kavram olarak, yani Grekleri ve temas içinde oldukları halkları kapsayacak tarzda kullanılmakta, *oikomené*'nin peplerine yaklaşıldıkça, insanlar daha garip, rotesk nitelikler üstlenmektedir (Romm 1992: 18-19, 37).

⁵ Örneğin bkz. III: 99; III: 101; IV: 46; IV: 183...

⁶ Bkz. "Etnobilim ve Bilişsel Antropoloji" Bölümü.

⁷ Augustinus'a göre, *monstrum* (canavar) sözcüğü, *monstrare* (göstermek) fiilinden gelmektedir. Böylelikle "canavarı" görünümlerdeki imgesel "Ötekiler", Hristiyan-

lar'a Tanrı bayrağına bağlı kalmanın doğruluğunu gösteren "işaretler" anlamını yüklenmektedir. (Campbell 1988: 77).

⁸ Bu tema, 18. yüzyılda her ikisi de yargı olan James Burnett (Lord Monboddó) ile Henry Home (Lord Kames) arasındaki "monojenez-polijenez" tartışmasında klasik biçimini alacaktır. Kames, kültürel farklılıkların yeryüzündeki popülasyonların ayrı türler olarak görülmesini gerektirecek kadar büyük olduğunu ve yerli Amerikalıların biyolojik açıdan Avrupalılardan aşağı olup, Avrupa kültürüne edinmeye yetili olmadıklarını savunarak "polijenez" kuramını formüle ederken, kimi yerli dilleri ile Bask dili ve İskoç Gaelic'i arasında benzerlikler olduğunu ileri süren Monboddó ise, yerlilerin insan soyunun tam ve yetili üyeleri olduğunu savunmakta, böylelikle "monojenistler" in öncülüğünü üstlenmekteydi. Monboddó'nun "insan" kategorisi Afrika ve Asya orangutanlarını kapsayacak ölçüde genişti (Barnard 2001: 19-20).

⁹ Bu son soru, özellikle Kilise açısından önem taşımaktaydı. Yerliler (özellikle Amerika yerlileri) eğer öne sürüldüğü üzere ancak Avrupalıların doğal kökleri olmaya layık, yetkin-olmayan insanlar ise, özgür iradede yoksun sayılmaları gerekecekti ki, bu durumda onları Hristiyanlaştırmak, aralarında misyonerlik çalışmaları yapmak, anlamsızlaşacaktı. Bu konuda İspanyol ilahiyatçıları arasındaki tartışmalar için bkz. Akal (1997).

Şiir Üzüm - Baki Şafak

Antropoloji:
Kavramlar Kuramalar



Dipnot Yayınları
Tel: 0312 419 29 32

Toplumsal Düşünme Kalıplarının Ağırlığına ve Duygusal Baskılanmalara Rağmen Duruş İstikametini Bozmak Bir Devrimcilik Özelliğidir

Mehmet YEŞİLTEPE

Devrimcilerin büyük oranda küçük-burjuva kökenli olması, bir taraftan eğitimli olmanın verdiği avantajla politik birikim ve kültürü yazılı kaynaklardan okuyup öğrenmelerini sağlarken; diğer taraftan, davranışta sınıfsal niteliklerin uzun süre devam ettiği gözlenir. Çelişmeli iki niteliğin bir arada taşınması biçimindeki bu durum, devrimcileşme oranında değişime uğrar ve küçük-burjuva kimlik yerini bütünüyle devrimci kimliğe bırakır.

Kendi değişim sürecini etkili ve inisiyatifli yaşayan bir devrimci, etrafında da bir değişimin sebebi olur. Örneğin mesleğini sistem içi kanallarda sürdürüyor olmasına rağmen, babası çocuğundan etkilenir; devrimcileşmeye de çocuğunun devrimciliğine saygı duymaya başlar. Anne, kültürel eksikliğini de bilinç ve tutum alış yetersizliğini de çocuğuyla ilişkisinde aşar. Öyle ki yakalanan seviye bir özgüven geliştirir ve yaşlanmış çiftler, çocuklarından aldıkları pozitif elektrik ve olumlu yönlendirme sonucunda kendi ilişkilerinin de seviye/kalite kazandığını görür.

Devrimcilik gerçekte, yaşamın her anında tüm muhataplarla bir çeşit mücadeleyi gerektirir. Devrimciler, sınıf düşmanları dışında, aileleri, dostları ve yoldaşları ile de mücadele halindedir. Aradaki

fark, buradaki çelişmenin bir tarafın diğerini yok etmesiyle değil, ilişkinin yenileştirici/güzelleştirici yönde değişmesi sonucu aşılmasıdır. Yok edilen bir boyut varsa, o da ilişkideki olumsuz, negatif boyuttur, ayak bağıdır, pürüzdür. Sonuçta devrimciler, girdikleri ortamları pozitif yönde etkilemeye özen gösterir. Yapabiliyorsa, muhataplarını devrimci saflara kazandırır, yapamıyorsa hiç olmazsa zarar vermemesini veya saygılı olmasını sağlar. Bu nitelikler, tutsaklık koşulları için de geçerlidir. Hapishanede her devrimcinin kendi örgütlü yapısı gereği yoldaşları ile beraber sürdürdüğü bir yaşam ve buna bağlı sorumlulukları vardır. Ama bunun dışında bir devrimcinin diğer tüm tutsaklarla, gelen ziyaretçilerle ve gardiyan kitlesiyle mümkün olan en ileri ilişkiyi yakalaması, dostluk veya saygı oranını büyütmesi de sorumlulukları arasındadır. Belki bunlar mutlak ölçekler değildir; ama, bir devrimci gardiyanların dahi saygısını kazanmış, diğer dost yapılarca örnek gösteriliyor ve ziyaretçilerin hemen tümü ile iyi bir rezonans tutturmuşsa; o örnek alınması gereken bir devrimcidir.



Sanıldığı gibi aksine, örnek alınması gereken devrimciler, salt kurallarla yaşayan, az gülen, duygusuz insanlar değildir. Hatta diyebiliriz ki her şeyin içini açıp bakmayı, kendini tanımayı, kaynağına inmeyi bilen devrimciler, kuracakları neden sonuç ilişkisi sebebiyle olaylardan sıradan bir insandan daha çok etkilenmekte, yüreklerinin büyüklüğü belki dirençlerini artırmakta ama acıyı da o büyüklükte algılatmaktadır. Onlar, sevgilerini dağ delerek, çöllere düşerek ifade etmez. Sevginin tanımayla başladığını bilir; sevgiliyle de insan ve doğayla da ilişkisini bu temelde sürdürür; arabesk süslere ihtiyaç duymaz; melankolik sonuçlar yaratmayacak bir çizgide yürür.

Devrimciler, taşıdıkları kimliğin gereklerinin ayırdına vardıkları andan itibaren, bu yolda bedel ödenebileceğini bilir; sıra kendilerine geldiğinde gereğini yerine getirir; bunu ne şikayet ne de övünç sebebi olarak öne çıkarmaz. Hatta onlar da insan oldukları için, ölüm orucu gibi fiziki yaşamın sonlanması olasılığını taşıyan görevleri kabul ederken, bir yandan da sürecin bu tür bir hamleyi gerektirmiş olmasının burukluğunu yaşar. Bu burukluk, görev alında bir tereddüt veya eylemi sürdürmede bir yalpalama sebebi değildir. İnsan olma niteliğinin ve eğer mümkünse, engelleri farklı araçlarla aşma temennisinin bir yansımasıdır; ama, o kadar...

Kavganın buna benzer zorlu duraklarında sınavlar alışılmışın dışında sonuçlar da verebilir. Öyle tarihsel anlar olur ki size yol gösterenler, vaktinde devrimci doğruları öğretenler o doğrulara sırt çevirmeye, yalpalamaya başlar ve giderek ortaya, her türlü güçlükten kaçman **uzlaşmacı/edilgen** insanlar çıkar. Bunlar "eski"ler olarak anılır; kötü örnektir "yeni"ler için. Bir zamanlar büyük hedefler peşinde koşturmuş, risk almış, küçüklüğü ve küçük düşünmeyi yargılamış olduklarına, inanmakta güçlük çekilir.

Vaktinde güç oranına bakmaksızın başkaldırımlar, bugün devletin gücünden, emperyalizmin başedilemezliğinden, sınıf çelişmesinin abartıldığından, çatışmasız da hak aramanın mümkün olduğundan söz eder olmuş. Dün vakitsizlikten yakınırken bugün kağıt oynamakla, tavla başında saatlerce zar atmakla vakit geçirir olmuş. Dün kendisinin ve yoldaşlarının alevler üzerine basarak sağladığı başarılarla övünürken, bugün artan özel mülkiyetiyle veya çocuğunun karnesindeki "aferin"lerle övünür olmuştur. Bunlar, eski halini bilenlerin gözünde, olduklarından da küçük görünürler. Çünkü devrimci erdemlerden **aşağı inilmez; ancak düşülür**.

Tüm tarihsel dönemlerde devrimci olmak; itirazın başkaldırının, daha güçlü istemenin örgütleyicisi olmak en onurlu duruşlardan biridir. Ama, tehdidin de, ödenecek bedellerin de, ehlileştirici ve teslim alıcı araçların da görülmeyen oranda büyüdüğü günümüz koşullarında devrimci olmak, çok daha onurludur.

Okan, onurda çıta yükselmesinin ifadesidir. Onun unutulmamasını sağlamak, anımlara konu etmek yetmez. Doldurduğu yerin boşalması, bir kuşak/deneyim kopmasına sebep olacaktır. Bir devrimci yapı için en büyük handikap deneyim, birikim, sezgi kabiliyeti, tahlil gücü, vb. nitelikleri yitirmektir. Çünkü bu niteliklerin oluşması on yıllar alır ve yitilmesi halinde her seferinde başa dönülür. O halde, **Okan** şahsında yaşanabilecek kayıp oranını en aza indirmek için belki hepimiz bir

miktar Okan olabilir; bizdeki Okan'lı tecrübeyi aktararak onun yerinin gerçekten boş kalmasını önleyebiliriz.

Senin de gözlerinden bir üzüm tanesini ısırmış çocuk heyecanı yansırdı.

Ama nedeni hiçbir zaman üzüm olmazdı.

Sen de dost sofralarda katık paylaşmayı bilirdin.

Ama sevincine neden hiçbir zaman katık olmazdı. Acılar, yokluklar seni de yordu.

Ama hiçbir zaman yorgunlar arasına katılmayı düşünmedin.

Belki erken gittin ama çok şey ektin.

Bizdeki sana ait tohumları yoldaşlarından esirgemeyeceğiz.



HÜSEYİN ŞAN
(1947-...)

Anı bir rahatsızlık sonucu aramızdan zamansız ayrılan Hüseyin yoldaş, mütevazı kişiliği, bilinç ve çalışma azmiyle bize örnek oldu.

Çocuklarının devrimci mücadelesinin yanında yer almakla kalmadı, aynı zamanda mücadelenin bir parçasıydı. Yenilenme ve aşma çabasını sürekli diri tuttu. Devrimci bilinçten, örgütlenmeden uzaklaşmanın yaşandığı bir dönemde o, öğrenme-bilinçlenme-örgütlenme faaliyetinin bir parçası oldu.

Anısı mücadelemizde ışık olmaya devam edecektir...

August BEBEL

KADIN VE SOSYALİZM

1. Cilt

F. Engels

AİLENİN, ÖZEL MÜLKİYETİN VE DEVLETİN KÖKENİ

1. Cilt

LENİNİZM

LENİNİZM NEDİR?

1. Cilt

NİNA POPOVA



SOSYALİZM ÜSTÜNÜDE KADIN

1. Cilt

J.V. STALİN

ESERLER

CİLT 16

J.V. STALİN

LENİNİZMİN TEMELLERİ

1. Cilt

V. İ. LENİN



KUŞAL POLITİKA VE PROLETAR İNTERNASYONALİZM SORUNLARI

1. Cilt

V. İ. LENİN



EMPERYALİZM

1. Cilt

V. İ. LENİN

BİR ADIM İLERİ İKİ ADIM GERİ

1. Cilt

V. İ. LENİN

NE YAPMALI?

1. Cilt

V. İ. LENİN

NİSAN TEZLERİ VE EKİM DEVRİMİ

1. Cilt

V. İ. LENİN

DEVLET ve DEVRİM



1. Cilt

LENİN

SEÇME ESERLER

CİLT 12

V. İ. LENİN



MATERYALİZM VE AMPİRİK KRİTİZİZM

1. Cilt

J.V. STALİN

LENİNİZMİN SORUNLARI

1. Cilt

A. Kollontai

Toplumsal Gelişimde Kadının Konumu



Aleksandra
Kollontai



Birçok Hayat Yaşadım

1. Cilt

ANATOLİ LUNAÇARSKI
DEVİRİM
ve SANAT



ANATOLİ LUNAÇARSKI

MİRAS



RUSYA'DA 1917
SOSYALİST EKİM DEVRİMİ
VE



KADINLARIN KURTULUŞU
CİLT 2
"Türk Kadını, Kadın Sorunu"
1917-1918
Gü. Özgür

1. Cilt
KADIN
SORUNU
ÜZERİNE

A.S. LOMOVSKI
SENDİKALAR
ÜZERİNE

III

DEVİRİM DEVRİMİ İNTERNASYONALİZMİN
İNTERNASYONALİZMİ

1. Cilt
KADRO SORUNU
ÜZERİNE

SSCB Ekonomi Enstitüsü
Bilimler Akademisi

POLİTİK
EKONOMİ
Ders Kitabı
CİLT: II

İNER yayınları

Tel: 0212 519 16 16

